

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ХОДИМЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ХУДУДИЙ МАРКАЗИ

4.2
МОДУЛ

МАШГУЛОТЛАРНИ ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ

ЎҚУВ – УСЛУБИЙ МАЖМУА

ТОШКЕНТ-2018

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ХОДИМЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ҲУДУДИЙ МАРКАЗИ**

**МАШҒУЛОТЛАРНИ ЎТКАЗИШ
МЕТОДИКАСИ**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

ЎҚУВ – УСЛУБИЙ МАЖМУА

**Малака тоифа
йўналиши:**

**Мактабгача таълим муассасасининг
музыка раҳбарлари**

**Тингловчилар
контингенти:**

**Мактабгача таълим муассасасининг
музыка раҳбарлари**

Тошкент-2018

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Халқ таълими вазирлигининг 2018 йил _____даги _____-сонли буйруғи билан тасдиқланган мусиқа раҳбарларининг малакасини ошириш тоифа йўналиши ўқув режаси ва дастури асосида тайёрланди.

Тузувчилар: Уалиева Г.И. - Низомий номидаги ТДПУ ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази “Амалий фанлар ва мактабдан ташқари таълим методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси

Режаметова Н.И.- Низомий номидаги ТДПУ “Муסיқий таълим” кафедраси ўқитувчиси

Такризчилар: Л.Р.Миржалолова - Низомий номидаги ТДПУ ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази “Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим методикаси” кафедраси мудири, п.ф.н., докент

Шарифбоева Г. – Тошкент шаҳар, Учтепа тумани, 346-сонли МТМ мусиқа раҳбари.

Ўқув-услугий мажмуа А.Авлоний номидаги Халқ таълими тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти илмий кенгашининг 2018 йил _____даги _____- сонли баённомаси билан маъқулланган ва нашрга тавсия этилган

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	5
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган таълим методлари.....	15
III. Назарий машғулот материаллари	19
IV. Амалий машғулот материаллари.....	61
V. Кўчма машғулот материаллари.....	128
VI. Кейслар банки.....	143
VII. Мустақил таълим мавзулари.....	148
VIII. Глоссарий	151
IX. Адабиётлар рўйхати.....	160

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Халқ таълими тизимини бошқаришнинг самарали механизмларини жорий этиш ўсиб келаётган ёш авлодни маънавий-ахлоқий ва интеллектуал ривожлантиришни сифат жиҳатдан янги даражага кўтаришнинг энг муҳим шarti ҳисобланади, шунингдек ўқув-тарбия жараёнида таълимнинг инновацион шакллари ва усуллари қўллашга кўмаклашади.

Мамлакатимизда айти пайтда вужудга келган шарт-шароитлар малака оширишнинг шакли, мазмуни ва уни амалга ошириш механизмларини қайта кўриб чиқишни ва бу жараёнга тегишли ўзгартиришларни киритишни тақозо этмоқда. Хусусан, шу кунларда мактабгача таълим тизимини такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш учун тарбиячиларининг малакасини ошириш мазмуни ва шакллари такомиллаштириш зарурати пайдо бўлди.

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли, 2017 йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5198-сонли Фармони, 2017 йил 9 сентябрдаги «Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3261-сонли қарори, шунингдек Мактабгача таълим вазирлигининг 2018 йил 18 июндаги 1-мх сонли “Илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари” ҳамда “Илк қадам” мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастурини амалда жорий этиш, шу асосда мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари малакасини ошириш жараёнларининг мазмуни такомиллаштириш ҳамда уларнинг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни назарда тутди.

“Машғулотларни ўтказиш методикаси” модулни ишчи ўқув дастури мактабгача таълим муассасасининг музика раҳбарларималакасини ошириш курсининг ўқув дастури асосида тузилган бўлиб, у музика раҳбарларига замонавий методлари мазмуни ва моҳиятини очиб беради.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Модулнинг мақсади: мактабгача таълим муассасалари музика раҳбарларининг машғулотларни ташкил этиш ва ўтказишга оид касбий билим ва кўникмаларини малака талаблари асосида чуқурлаштириш, янгилаш ва таълим-тарбия жараёнида замонавий технологиялардан фойдаланиш.

Модулнинг вазифалари:

- мактабгача таълим муассаси мусиқа раҳбарларининг замонавий педагогик технологиялари ва методлари ҳақидаги билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш;

- мактабгача таълим муассаси мусиқа раҳбарларида машғулотларни ташкил этиш методикалари, самарали методларни қўллаш кўникмаларини шакллантириш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Тингловчи:

- мусиқа машғулотларини ўтказишга замонавий ёндашувлар ва инновацияларни;

- мусиқа машғулоти ишланмаларини ишлаб чиқишга қўйилган замонавий талабларни **билиши**;

- мусиқа машғулотлари жараёнида интеграция ва инновациялардан фойдаланиш;

- мусиқа машғулотларида тарбияланувчиларнинг фаоллигини оширишга хизмат қиладиган интерфаол таълим шакллари, методлари ва воситаларидан самарали фойдаланиш;

- мусиқа машғулотларини ташкил этиш ва ўтказишда жаҳон тажрибаларидан фойдаланиш **кўникмаларига**;

- турли ёш гуруҳларида мусиқа машғулотларини режалаштириш;

- турли ёш гуруҳларида интеграллаштирилган мусиқа машғулотларини ташкил этиш ва ўтказиш;

- мусиқа машғулотларида ахборот технологияларини қўллаш **малакаларига**;

- замонавий талаблар асосида мусиқа машғулотларини ташкил этиш ва ўтказиш;

- мусиқа машғулотининг дидактик таъминотини такомиллаштириш **компетенцияларига эга бўлиши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Машғулотларини ўтказиш методикаси” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилади.

Маърузаларда замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентация ва электрон-дидактик технологиялардан фойдаланилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модулмазмуни ўқув режадаги “Таълим-тарбия технологиялари ва жаҳон тажрибаси”, “Таълим жараёнида педагогик дастурий воситалар”, “Мактабгача ёшдаги болалар физиологияси ва гигиенаси асослари”, “Мактабгача ёшдаги болаларнинг ёш ва психологик хусусиятлари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тарбиячиларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Мазкур модул “Ўзбекистон таълим-тарбия жараёнларининг ҳуқуқий-меъёрий асослари”, “Таълим-тарбия технологиялари ва педагогик маҳорат” ва “Мактабгача ёшдаги болаларнинг физиологик ва психологик хусусиятлари” блокларидан кейин ўрганилади. Унда юқоридаги блокларда ўрганилган мазмун йўналишлари ва услубий жиҳатларини мактабгача таълимга татбиқ этиш имкониятлари очиқ берилади.

Модулнинг таълимдаги ўрни

Тингловчиларга мактабгача таълим муассасалари муסיқа машғулотларини ўтказиш методикасини ўргатиш ҳамда амалда қўллаш кўникмаларини шакллантириш орқали таълим самарадорлигини таъминлашдан иборат.

Модул бўйича соатлар тақсимоти
4.2. Машғулотларни ўтказиш методикаси

№	Модул мавзулари	Ҳаммаси	Жами ўқув юкламаси	Жумладан			Мустақил таълим
				назарий	амалий	кўчма машғулот	
1.	Тарбияланувчиларнинг мусиқий қобилиятини шакллантиришга қаратилган йиллик (кунлик, ойлик) иш режасини ишлаб чиқишда қўйиладиган талаблар	6	4	4		-	2
2.	Байрам тадбирлари сценарийсини ишлаб чиқиш ва ўтказишга қўйиладиган талаблар	4	4	4		-	-
3.	Муסיқа машғулотларида тарбияланувчилар фаолиятини тўғри ташкил этиш методикаси	6	6	2	4	-	-
4.	Муסיқа машғулотларда педагогик ҳамкорликни ташкил этиш	4	4		4		-
5.	МТМлари қисқа мудатли гуруҳлари болалари билан ишлаш методикаси	6	6	2	4	-	-
6.	Мактабгача ёшдаги болаларни мусиқий ва театр фаолияти билан таништириш	6	6		6		
7.	Мактабгача ёшдаги болаларни фольклор билан таништириш услублари	6	6		6	-	
8.	Муסיқа машғулотларида компьютер дастурларидан фойдаланиш	6	6	2	4		
9.	Муסיқа машғулотларида тарбияланувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини ривожлантириш ва диагностик таҳлил қилиш	4	4			4	
10.	Илғор педагогларни иш тажрибаларидан ўрганиш ва амалиётда қўллаш	6	4			4	2
Жами		54	50	14	28	8	4

НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1- мавзу: Тарбияланувчиларнинг мусиқий қобилиятини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган йиллик (кунлик, ойлик) иш режасини ишлаб чиқишда қўйиладиган талаблар (4 соат назарий ва 2 маустақил таълим).

Тарбияланувчиларда мусиқа тинглаш, хонандалик ҳамда чолғу асбобларида ижрочилик маҳоратини шакллантириш. Кичик, ўрта ва катта гуруҳларда мусиқий фаолият турларига бўлган талаблар. Тарбияланувчиларнинг мусиқий қобилиятини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган йиллик (кунлик, ойлик) иш режасини ишлаб чиқишга қўйиладиган талаблар.

2-мавзу: Байрам тадбирлари сценарийсини ишлаб чиқиш ва ўтказишга қўйиладиган (4 соат назарий).

Машғулотларда фасллар, байрам ва тадбирларга оид мусиқа асарлари устида ишлаш. Байрам ва тадбирлар сценарийсини ишлаб чиқиш ва ўтказиш бўйича мусиқа раҳбари олдида турган вазифалар ҳамда уларга қўйиладиган талаблар.

3-мавзу: Мусиқа машғулотларида тарбияланувчилар фаолиятини тўғри ташкил этиш методикаси(2 соат назарий ва 4соат амалий).

Мусиқий фаолият турлари. Болаларни тинглаш, куйлаш, мусиқий ритмик ҳаракатларни бажаришга, чолғу асбоблар билан таништириш ва уларга жўр бўлишга ўргатиш, машғулотда мусиқий дидактик ўйинлардан фойдаланиш. Машғулотнинг таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадлари ва уларнинг давлат талабларига мослиги.

4-мавзу: Мусиқа машғулотларда педагогик ҳамкорликни ташкил этиш (4соат амалий).

Мусиқа машғулотларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, мусиқий тарбия ишларини олиб боришда ота-она, психолог, тарбиячилар, жисмоний тарбия йўриқчиси ва бошқа мутахассислар билан ҳамкорлик ишлари.

5-мавзу: МТМда қисқа мудатли гуруҳларда болаларга куйлаш кўникмасини шакллантириш методикаси(2 соат назарий ва 2соат амалий).

Мактабгача таълим муассасалари қисқа мудатли гуруҳлари учун машғулот режасини тузиш ва вазифаларни белгилаб олиш. Кичик, ўрта ва катта, қисқа мудатли гуруҳларда болалар билан ишлаш методикаси.

6-мавзу. Мактабгача таълим муассасаларида болаларини мусиқий ва театр фаолияти билан таништириш (6соат амалий).

Театр фаолиятида болаларнинг бадиий ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш. Амалий машқларнинг мазмуни. Мактабгача ёшдаги болаларнинг мусикий ва театр фаолиятини режалаштириш. Мактабгача таълим муассасаларида болаларнинг ижодий фаолиятини ташкил этиш.

7-мавзу. Мактабгача ёшдаги болаларни фольклор билан таништириш услублари(6соат амалий).

Фольклор, ўзбек мусикасининг маҳалий услублари ҳақида тушунча. Мактабгача таълим муассасаларида мусиқа машғулотида фольклор билан таништириш ва ўргатиш услублари. Мусиқа машғулотида болалар ёшига мос қўшиқ, миллий ўйинлардан фойдаланиш.

8- мавзу: Мусиқа машғулотида компьютер дастурларидан фойдаланиш(2 соат назарий ва 4соат амалий).

Компьютерда амалий дастурлар ёрдамида тайёрланган дидактик воситалар, ўқув-методик материал ва ресурслар. Мусиқа машғулотида электрон ўқув адабиётлари, ўргатувчи тизимлар, мультимедиа, Sibelius, Audacity вабошқа дастурдан мусиқа машғулотида кенг фойдаланиш

9-мавзу: Мусиқа машғулотида тарбияланувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини ривожлантириш ва диагностик таҳлил қилиш(4 соат кўчма).

Мусиқа машғулотида тарбияланувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини режалаштириш. Мусиқа машғулотида болаларни ўзлаштириш ва ривожланишини диагностик таҳлил қилиш

10- мавзу: Илғор педагогларни иш тажрибаларидан ўрганиш ва амалиётда қўллаш(4 соат кўчма ва 2соат мустақил таълим).

Мусиқа машғулотида илғор педагогларни иш тажрибаси билан танишиш. Мусиқа машғулотларни кузатиш ва таҳлил қилиш. Мусиқа машғулотлари жараёнида фойдаланиладиган метод ва технологиялар билан таништириш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, тингловчиларга мусиқа фаолиятларга бўлган кўникмани янада ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўриладиган топшириқлар ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (топшириқлар ечими бўйича маълумотлар такдим қилиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

Фойдаланиш тавсия этиладиган ўқув-услубий адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – 56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 48 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.

5. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 80 б.

6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.–176 б.

7. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: “Ўзбекистон”, 2011.–440 б.

8. Каримов И.А. Она юртимиз бахти иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. –Т.: “Ўзбекистон”, 2015. – 302 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3261-сонли қарори. 2017 йил.

4. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги 528-сонли «Давлат мактабгача таълим муассасалари тўғрисида»ги Низоми.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5198-сонли Фармони.

6. “Мактабгача таълим Концепцияси”. Т.: 2008

7. “Билимдон” дастури. Т.: 2014

8. Илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари”. Т.: 2018

9. “Илк қадам” мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури. Т.: 2018.

III. Махсус адабиётлар

1. Mishael Pilhofer and Holly Day “Music Theory for dummies” Indiana USA 2007. Wiley Publishing Inc.

2. Cat’rine Sadolin. Complete vocal technique. 2012. www.Completevocalinstitute.com

3. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003. – 172 б.

4. Толипов. Ў.Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари – Т.: 2006.– 163 б.

5. Уразова. М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Бўлажак ўқитувчининг лойихалаш фаолияти. // Методик қўлланма. – Т.: ТДПУ Ризографи, 2014 йил. 6,5 б.т.

6. American popular music. Larri Star & Christop’er Waterman. Oxford Universite Press. Inc. 2007.

7. Қахҳаров Н.В. Вокал асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент. Иқтисод-молия. 2008. 314 б.

8. Мирзаева Н.А. Хонандалик услубиёти асослари. Махрузалар матни. Тошкент. 2008. 48 б.

9. Кадыров Р. Музыкальная педагогика.- Ташкент: ЎЗДК, 2013.

10. Rejametova N.O’zbek xalq cholg’u asboblarini chalishni o’rgatish metodikasi.- Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.

11. Мурадова З. Детская песня в творчестве композиторов Узбекистана. -Ташкент: Vaktriapress, 2015.

12. Ишмухамедов Р., М.Юлдашев “Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.-Т.: “Нихол”, 2013й.269бет.
13. Сергеев И.С.. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие.-СПб.:Питер.-316 стр.-(Серия «Учебное пособие»). 2004.
14. «Таълим самарадорлигини ошириш йўллари» мавзусидаги семинар-тренинг материаллари. Тошкент, 2002 й.
15. Намозова Д.Т., Носиров Д.Т. “Мактабгача таълим муассасаларида муסיкий таълим методикаси” Кўкон: 2006 й.
16. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 320 с
17. Шарипова Г.«Мактабгача таълим муассасаларида муסיқа ўқитиш методикаси». «Чўлпон» Т.: 2007.
- 18.Зими́на А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста.- М., 2000
- 19.РадыноваО. Настроения, чувства в музыке. М;2009
- 20 .Закепина М.Б. “Музыкальное воспитание в детском саду.” Москва.: “Мозайка – Синтез”, 2008.
- 21.Панжиев Қ. Б., Уалиева Г.И., Режаметова Н.И.,МТМ муסיқа раҳбарлари учун ЎУМ -Т.-2017

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги: www.uzedu.uz.
2. Халқ таълими соҳасида ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш маркази:www.multimedia.uz
3. Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази: www.giu.uz
4. Ижтимоий ахборот таълим портали: www.ziyonet.uz.
5. Мактабгача таълим вазирлиги: www.mtv.uz.
6. Республика болалар кутубхонаси: www.kitob.uz.
- 7.«Мактабгача таълим» журнали: www.jlmt.uz.

МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«Интерфаол усуллар» хақида

Интерфаол усули ҳамкорликда фаолият олиб бориш маънасини англатади. Мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия бериш учун турли интерфаол усуллар мавжуд. Жумладан:

1. «Доира» усули
2. «Аквариум» усули
3. «Музёарлар»
4. «Гуруҳларга бўлиниш»
5. «Ақлий ҳужум»
6. «Ким қаерда?»
7. «Мозаика»
8. «Тез ёрдам»
9. «Тўхтаб ўқиш»
10. «Тармоқлар» (Кластер)
11. «Суратли диктант»
12. «Чигил ёзди» ўйинлари
13. «Занжир»
14. «Энержайзерлар»
15. «Ҳамма ҳаммага ўргатади»
16. «Баҳс-мунозара»
17. «Континиум» ва ҳ.к.

Уларнинг айримларини машғулот жараёнларида қўллашни сизга тавсия этамиз.

«Доира» усули

Бунда болалар доира шаклида ўтириб, турли Машқларни бажарадилар. Бу усулнинг болаларни қатор қилиб ўтказиш усулидан қулай томони шундаки, ҳеч бир бола ўзини ажратилганлигини, яъни кимдир орқада, кимдир олдинда эканлигини сезмайди. Ҳар бир бола тарбиячи назари ва эътиборидан четланиб қолмайди. Ҳамма ўзини «тенг» ҳис қилади.

«Аквариум» усули

Бу усулда бир нечта бола доира ичида турли вазифаларни бажаришади. Ўртадаги бу болалар «Аквариум» ичидаги балиқчалар кабидир. Уларнинг ҳар бир ҳаракати доира атрофида ўтирган болалар томонидан Аниқ кузатиб борилади.

«Музёарлар» усули

Мақсад: Иштирокчиларни ўзаро танишувлари учун эркин муҳитни яратиш. «Музёарлар» бошқача танишувлар деб аталади. Бу машғулот

қисқача қилиб айтганда, болаларнинг ўзларини тутишларига, бир-бирлари билан танишишига ва гуруҳда ўзаро ишонч муҳитини яратишга кўмаклашади. Уларни иштирок этишга ва ўзаро қўллаб-қувватлашга давъат этади. Таълим жараёнида сиз бундай Машқларнинг Янги турларини яратишингиз мумкин. Биз сизларга айримларини тавсия этамиз.

«Гуруҳларга бўлиниш» усули

Бу усулда болалар турли топшириқларни бажариш жараёнида ҳамкорликда ишлашга, яхши ўзлаштирган бола паст ўзлаштирган болалар билан биргаликда ишлашга ўрганади. Машғулот жараёнида болалар томонидан бирор бир вазифани бажаришда уларни кичик гуруҳларга бўлиб олиш зарур бўлиб қолади. Шунда уларни турли усуллар билан гуруҳларга бўлиш мумкин. Масалан: гуруҳларга бўлинишнинг оддий усули, икки ўринли биринчи стол атрофида ўтирган болаларнинг иккинчи стол атрофида ўтирган болалар томонига бурилиб ўтириб олиши, учунчи стол атрофидаги болалар эса тўртинчи стол атрофидаги болаларга қараб ўтириб олишади. Шундай қилиб болалар бир нечта гуруҳларга бўлинадилар.

Гуруҳга бўлинишнинг бошқа усули: тарбиячи болаларда бир нечта (бу болаларнинг тарбиячи томонидан нечта гуруҳга бўлинишни исташига боғлиқ) бир нечта уй ҳайвонларининг болалари номини айтишни сўрайди. Сўнгра шу номлар билан ҳар бир болани номлаб чиқади. Ҳар бир бола номи айтилган ҳайвонча номини эслаб қолиши керак. Тарбиячи ҳар бир боладан номи айтилган ҳайвончалар товушини чиқариб, ўша гуруҳини топишини сўрайди. Масалан: «мэ, мэ...», мушукчалар «миёв, миёв...» ва ҳоказо.

Шу усулни «Илк иқтисодий таълим сабоқлари» Машғулотининг «Маҳсулотларни ишлаб чиқариш» мавзусида ҳам қўллаш мумкин.

Магнит доскасига (ёки стол устига) пахта расми ёпиштирилади (қўйилади). Сўнг тарбиячи стол устига турли расмлар қўяди. Бу расмлар ичида пахтага умуман тааллуқли бўлмаган расмлар ҳам бўлиши мумкин. (масалан: атиргул, ручка, пуфак, ниначи, олмахон, совун, ёғ, мато, ип, қоғоз, бинт, бўёқлар, лак ..)

Сўнгра тарбиячи болаларга: - «Болалар, стол устига қўйилган расмлар ичидан фақатгина пахтадан олинadиган маҳсулотлар тасвирини ажратиб, пахта атрофига жойлаштиринг», - деб вазифа беради.

Болалар пахта атрофига ундан олинadиган маҳсулотлар расмини йиға бошлайдилар. Пахта атрофидаги расмлар нималарни билдиришини аниқлаб, уларнинг ҳар бири атрофида ҳам худди шундай расмлар териши мумкин. Масалан: «Мато» атрофига, матодан тикилган буюмлар расмини териш

мумкин, яъни ўғил болалар ва қизлар кўйлаги, болалар ва катталар учун турли хилдаги кийим-кечаклар расми.

Бу усул жуда қулай бўлиб, болаларнинг фикрлаш доирасини кенгайтиришга, оз фурсатда кўп маълумот йиғишларига бир-бирлари билан мунозара уюштирган ҳолда вазифани бажаришга ундайди. Юқоридаги вазифалардан ташқарии бошқача топшириқларни мужассам этган расмлардан ҳам фойдаланиш ҳам мумкин.

**НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

**1-МАВЗУ:ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРНИНГ МУСИҚИЙ
ҚОБИЛИЯТИНИ ШАКЛАНТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ЙИЛЛИК
(КУНЛИК, ОЙЛИК) ИШ РЕЖАСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШДА
ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР**

РЕЖА

- 1.Кичик ёшдаги асосий иш режа
- 2.Ўрта ёшдаги асосий иш режа
- 3.Катта ёшдаги асосий иш режа
- 4.Мақтабга тайёрлов ёшдаги асосий иш режа

1.1.Кичик ёшдаги асосий иш режа

Муסיқа машғулотларнинг фаолият турлари тавсифи. Муסיқа тинглаш, хонандалик ҳамда чолғу асбобларда ижрочилик маҳоратини шакллантириш ва тарбияланувчиларни ушбу фаолият турларига қизиқтириш кўникмасини шакллантириш борасида тингловчига қўйиладиган талаблар. Кичик гуруҳларда муסיқий фаолият турларига бўлган талаблар. Ўрта гуруҳларда муסיқий фаолият турларига бўлган талаблар. Катта гуруҳларда муסיқий фаолият турларига бўлган талаблар.Тарбияланувчиларнинг муסיқий қобилиятини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган йиллик (кунлик, ойлик) машғулот режасини ишлаб чиқишда қўйиладиган талаблар

Мақтабгача таълим муассасасида олиб бориладиган муסיқа машғулотларининг намунавий режаси.

Режа тузилиши

1.07-01Ҳафталик машғулотлар жадвали

2.07-02Иш режаси

3.07-03 Байрам эрталиклари сценарийси

4.07-04Кўнгил очиш соатлар режаси

5.07-05Тарбиячи билан ҳамкорликдаги ишлар режаси

6.07-06Болалар билан индивидуал ишлар режаси

7.07-07 Малака ошириш курсидан кейинги фаолияти юзасидан

муסיқа раҳбарининг 3 йилга мўлжалланган истиқбол режаси ва унинг бажарилиши ҳақида

КИЧИК ЁШ (3 - 4 ёш)

Муסיқа тинглаш: Болаларда кичик муסיқий асарни тинглаш кўникмасини падо қилиш. Марш, кўшиқ ва рақс жанрлари ҳақида илк тасаввур пайдо қилиш ва уларни фарқлаш. Муסיқани мазмунан тушунишга ўргатиш:

Муסיқий-ритмик ҳаракатларни бажариш: Тўп бўлиб енгил юриш ва югуришдан секин-аста ҳар тарафга, тўғрига, эркин-сочма, доира бўйлаб

енгил юриш ва югуришга ўргатиш. Болаларни 3-4 содда ва оддий ҳаракатлардан иборат рақсларни тўп бўлиб рақс тушишдан жуфтликда, сочма тарзда, шундан сўнг доирадаги рақслар ижро этишга ўргатиш. Рақс ҳаракатларидан «Коптокни юқорига от», «арқонни торт», «токча», «кўзгуга қара», «хўрозча», «майсани сила» билан таништириш ва уларни мусиқага мос бажариш.

Куйлаш: Чолғу асбоби ва катталарга жўр бўлиб куйлаш. Табиий овозда зўриқмасдан куйлаш малакаларини шакллантириш. Куйлаш вақтида тўғри нафас олишга, аввал «гулни ҳидлаб», сўнг куйлай бошлашга, ўтирган ёки турган ҳолатда тўғри куйлашга ўргатиш. Қўшиқ мазмунини тушуниб куйлаш билан бир вақтда ҳаракатлар бажаришга ўргатиш.

Болалар чолғуларида чалишга ўргатиш: Болалар чолғулари ҳақидаги билимларни мустаҳкамлаш, карнай, сурнай, ноғора билан таништириш. Металлофон, учбурчак, болғачада чалиш усулларини ўргатиш. Уларни товушидан фарқлай олиш. Қўшиқ, рақс ва ўйинларда чолғуларни жўр қилиш.

Ўйин: Мусиқий фаолиятларда олинган билимларни ўйинларда намоён бўлишига эришиш. Доира жўрлигида «Чумчуқлар ва мушук», «Айиқчалар рақси», халқ ўйинларидан «Чори-чамбар», «Чапак чалиш», «Қалдирғоч» кабиларни ўйнаш. Болаларга тушунарли, қизиқарли бўлган воқеабанд ўйинларни ташкил қилиш. Ўйинда мусиқага мос ҳаракатланиш, нутқ, тасаввур ва тафаккурни ривожлантириш, болалар чолғулари, ўйинчоқ ва қўғирчоқлардан фойдаланиш.

Болаларнинг машғулотлардан олган билимларини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш мақсадида «Куйини топ», «Дўстингни овозидан таниб ол», «Халтачада нима бор»,

«Қайси чолғу яширинган», «Қуш ва қушчалар», «Ўрмонда» каби мусиқавий-дидактик ўйинларни машғулот вақтида ва мустақил фаолиятлари давомида гуруҳ хоналаридаги мусиқа бурчакларида ташкил этиш.

4 ёшли боланинг эгаллаш лозим бўлган билим кўникма ва малакалар

-Турли ҳил мазмун ва кайфиятдаги мусиқани тинглаш, эслаб қолиш;

-Тингланган куйларни таниб олиш ва уларнинг бастакори номини билиш.

-Куй, кўшиқ ва рақс ҳақида тушунчага эга бўлиш.

-Карнай, сурнай, най, ноғора, доира каби халқ чолғу асбобларини таниш ва овозидан фарқлаш.

-Кўнғироқча, шиқилдоқлар, доирача, бубен, металлофон, сунайча, болғача, учбурчак каби болалар чолғуларида чалиш усулларини билиш;

-Биргаликда куйлай олиш;

-Кўшиқ куйлаш билан бир вақтда ҳаракатлар бажара олиш.

-Ҳаракатли ўйинларда фаол иштирок этиш.

-Турли предметлар билан ҳаракатлар бажаришни уддалаш

1.2.Ўрта ёшдаги асосий иш режа

ЎРТА ЁШ (4-5 ёш)

Муסיқа тинглаш: Болаларнинг мусиқа тинглашга бўлган иштиёқларини кўллаб қуватлаш ва ривожлантириш. Тингланган асарнинг мазмуни ва характерини ажрата олиш, бу ҳақида суҳбат қуриш ва ўз таъсуротлари билан ўртоқлашишга ўргатиш. Куй товуш ва оҳанглардан тузилиши ҳақида тасавурга эга бўлиш. Болаларни мусиқий асарнинг 2 ва 3 қисмли шакли билан таништириш, қисмлар ўзгаришини фарқлашга ўргатиш, фортепиано, ғижжак, чанг, қонун каби чолғулар билан таништириш, улар ижросидаги куйлардан баҳраманд қилиш.

Мусиқий-ритмик ҳаракатларни бажариш: Мусиқа асарларининг қисмлар ўзгаришига мос ҳаракатларни ўзгартириш, марш, кўшиқ, рақс куйларига мос ҳаракатларни мустақил бажариш, бошловчининг кетидан мусиқага мос юриш, югуриш ва сакраш. Рақс ҳаракатларини мустақил равишда аниқ бажариш, кўл ҳаракатларини эркин ва майин бажаришга ўргатиш. Гуруҳ бўлиб, кичик гуруҳларга бўлиниб, якка ҳолда ҳаракатланишга ўргатиш, хонанинг бир қисмидан иккинчи қисмига (марказдан бурчакка, ўнгдан чапга ва ҳ.к.) ўтишда ўз ҳаракатларини бошқара олиш, рақс ҳаракатларининг номларини билиш ва аниқ бажариш.

4-5 ҳаракатни кетма-кет, ўзаро бир бирига боғлаб ҳамда мусиқага мослаб ижро эта олиш. Рақсларда кайфиятларни билдирувчи ҳаракатлардан «йўқ», «аразлаш», «ярашиш» ва ҳ.к. ифода этиш, юз, кўз имо-ишорасининг берилган кайфиятга мос бўлишига ўргатиш.

Кўшиқ айтиш: Кўшиқнинг сўзларини аниқ ва дона-дона талаффуз этиш, ижрочилик кўникма ва малакаларини таркиб топтириш, гуруҳ билан биргаликда куйлаш, ансамбль бўлиб куйлаш ва якка куйлаш кўникмаларини ҳосил қилиш. Куйлаш вақтида елка, бош ва оёқларни тўғри тутиш ва тўғри нафас олишга ўргатиш. Болаларнинг овозларига шикаст етказмай, секин-аста ривожлантириш. Кўшиқ репертуарини болаларнинг ёшига мос турли мавзудаги кўшиқлар билан бойитиб, уларнинг нутқ ва тафакур, теварак

атроф, байрам ва сайллар, урф-одатлар ҳақидаги билимларини бойитиб бориш.

Болалар чолғуларида чалишга ўргатиш: Металлофон, ксилофон, доирача, учбурчак, ёғоч қошиқлар, ликобчалар ва турли ясама ўйинчоқ-чолғуларда чалишга ҳамда уларни овозидан фарқлашга ўргатиш. Номусиқий ва музиқий товушлар ҳақида тушунча бериш ва уларни фарқлашга ўргатиш;

Ўйин: Болаларни чакқонлик, зийракликка чорлаш билан бир вақтда музиқани диққат билан тинглашга ўргатувчи «Рўмолчани узат», «Тулки ва товуклар», «Қуёнлар ва айиқ» ўйинларини ўйнатиш. Давра кўшиқларида мустақил ҳаракатланишга ўргатиш.

Музиқий-таълимий ўйинлардан «Қўшиғимни давом эттир», «Исмингни куйлаб бер», «Қайси чолғу яширинган», «Куйини топ» ва ҳ.к. ўтказиш.

5 ёшли бола билиши лозим бўлган билим кўникма ва малакалар:

- болалар чолғуларида ижро этиш усулларини билиш;
- болалар чолғуларини овоз тембридан фарқлай олиш;
- болалар чолғулари оркестрида ижро этиш;
- ўз ҳаракатларини музиқа темпига мослай олиш.
- хор бўлиб, ансамбль ва якка куйлай олиш;
- фортепиано, ғижжак, чанг, қонун чолғу асбобларини кўриниши ва овозидан фарқлаш, номларини билиш.

1.3. Катта ёшдаги асосий иш режа **КАТТА ЁШ (5-6 ёш)**

Музиқа тинглаш:

Болаларда музиқа тинглашга иштиёқни қўллаб қувватлаш ва ривожлантиришда давом этиш. Музиқа асарининг кайфияти, ҳарактерини мустақил фарқлаш, таъсуротлари ҳақида ҳикоя қилишга ўргатиш. Вокал ва чолғу асарларидан баҳраманд қилиш ва бу жанрлар ҳақида тушунча ҳосил қилиш, уларни фарқлашга

ўргатиш. Марш, кўшиқ ва рақс ҳақидаги билимларини кенгайтириш. Ўзбек халқ куйлари билан таништириб бориш. Доира ва ноғора садоларидан баҳраманд қилиш, қайроқ, тахта қарсак билан таништириш;

Муסיкий-ритмик ҳаракатларни бажариш: Муסיқанинг темпи, ритми, характериға мос ифодали ҳаракатланиш. Куй қисмлари алмашишиға қараб ҳаракатларни ўзгартира олиш.

Енгил, пружинасимон юриш, югуриш, сакраш, олдинг ва орқаға, ёнга кадам ташлаш, олдинг ҳаққалаш, рақс ҳаракатларини сифатли бажаришға ўргатиш. Муסיқа остида қаторларға сафланиш ва машқлар бажариш, қаторлардан доираға шаклиға ўтиш, катта ва кичик доиралар ҳосил қилиш, бир нечта кичик доирачаларға бўлинишға ўргатиш. Болаларға ўзбекча рақслар билан бир қаторда турли халқлар рақсларини ўргатиш. Болаларда рақсға оид ижодкорликка ундаш ва унинг намоён бўлишини рағбатлантириш ва қўллаб қувватлаш.

Қўшиқ куйлаш: Болаларда ифодали, соф ва табиий овозда куйлашға ўргатиш. Болаларнинг овозининг ёш хусусиятларини ҳисобға олиб репертуар танлаш. Тўғри нафас олиш ва куйлаш кўникма ва малакаларини шакллантириш. Кичик ансамбль бўлиб куйлаш, солист билан куйлашға ўргатиш. Куй оҳангини тўғри ижро этилишиға эришиш.

Болалар чолғуларида чалишға ўргатиш: Доира, ноғора, сафойил, кутича, тахта қарсак каби чолғулари ва уларда ижро этиш усуллари билан таништириш, овозидан фарқлашға ўргатиш. Катталарға жўр бўлиб зарбли оркестр ҳосил қилиш. Болаларда чолғучиликка оид ижодкорликни шакллантириш.

Ўйин: Қўшиқларни сахналаштириш, давра кўшиқларида сўз, муסיқа ва ҳаракатларнинг бир-бириға мос бўлишиға эришиш. Ўйинларда муסיқа машғулотининг барча бўлимларидан олинган билмимларни мужассам ҳолда намоён этишға ўргатиш. Образли ҳаракатларни бажаришда болаларни умумийликдан мустақил ва якка бажариш сари бошлаш. Болаларда образли тасаввур қилиш, мустақил фикрлаш, ижодкорлик каби хусусиятларни шакллантириш ва ривожлантириш.

б ёшли бола билиши лозим бўлган билимлар:

- Муסיқа асарининг шаклини мустақил аниқлай олиш.
- Тингланган асарларнинг номи ва ижодкорларини билиш.
- Муסיқа асарининг мазмунини тушуниш ва кайфиятини фарқлаш;
- Бир октава оралиғида ноталарни билиш, товушқаторини куйлаш.
- Вокал ва чолғу муסיқасини фарқлаш.
- Оркестр, симфония, опера ва балет жанрлари ҳақида умумий тушунчаға эга бўлиш.
- Қўшиқ номи ва бастакорини билиш.
- Муסיқаға мос мустақил ҳаракатлана олиш.
- Куй қисмлари ўзгаришиға қараб ҳаракатларни ўзгартириш.

-чолғу асбобларини фарқлай олиш.

-Болалар чолғуларида ижро усулларини билиш.

-Мустақил образли ҳаракатлар ўйлаб топа олиш ва бажара олиш.

-Байрам эрталиклари ва кўнгил очиш соатларида фаол иштирок этиш.

1.4.Мақтабга тайёрлов ёшдаги асосий иш режа

Мақтабга тайёрлов даври (6- 7 ёш)

Музиқа тинглаш: Музиқа асарининг гўзаллигини идрок этиш, мазмунини тушуниш, ёркин ифода воситаларини фарқлаш, музиқанинг 2-3 қисмли шаклини мустақил фарқлай олишга, асарнинг кириш қисми, банд ва нақорат қисми, шунингдек хотимасини фарқлашга ўргатиш. Музиқа воситасида болаларнинг ички дунёсини бойитиш, уларда эстетик дидни шакллантириш. Ўзбек мумтоз ва замонавий шунингдек, жаҳон мумтоз музиқаси наъмуналаридан болаларни баҳраманд қилиш. Марш, қўшиқ, рақс жанридаги асарларни мустақил фарқлаш. Асарда берилган образни музиқий-интонацион ривожланишини кузата олишга ўргатиш. Дутор, рубоб, қонун, танбур каби чолғу асбоблари ижросида куйларни тинглаш ва овозидан фарқлашга ўргатиш. Болаларни жонли ижро билан бир қаторда аудио ва видео тасмаларга ёзилган куй ва қўшиқлар, диафильм, шеърят наъмуналари, бадий сўздан баҳраманд қилиш. Болаларнинг ёшига мос ва уларга тушунарли мазмундаги опера ва балет асарлари, халқ чолғулари оркестри ва ансамбли иштирокидаги концертлар, санъат музейларига олиб бориш.

Музиқий-ритмик ҳаракатларни бажариш: Рақс ҳаракатларини аниқ ва музиқага мос бажариш. Рақслардаги безак элементлари билан таништириш ва уларни бажаришга ўргатиш Юриш, югуриш, сакраш, олдинга ва ёнга ҳаққалаш каби ҳаракатларга оёқ тўпиллатиш, чапак чалиш каби безак элементларини кўшиб бажаришга ўргатиш. Музиқа остида қаторларга сафланиш, бир қатор бўлиб юриш ва югуриш, катта ва кичик доира қуриш каби ҳаракатларни мустақил бажариш. Давра қўшиқларининг матнига мос ҳаракатларни музиқага ҳолда мустақил бажариш ва фаол бўлиш.

Қўшиқ куйлаш: Болалар овозини шикастланишдан асраб ривожлантириш. Тўғри нафас ва тўқри куйлаш малакаларини

шакллантириш. Болаларнинг ёшхусусиятлари ва овоз диапазонларини ҳисобга олиб репертуар танлаш, қўшиқ матни ва оҳангини аслик ифода этиш. Чолғу асбоби жўрлигисиз куйлай олиш. Қўшиқнинг банд ва нақорот қисмларини фарқлай олишга ўргатиш. Болаларда қўшиқ ижрочилиги, чолғучилик ва актёрлик қобилиятларини мужассам ривожлантириш. **Болалар чолғуларида чалишга ўргатиш:**

Жамоа бўлиб ижро этиш малакаларини ирвожлантириш билан бирга ансамбль бўлиб ижро этишга ўргатиш. Ижрони баравар бошлаб, биргаликда яқунлаш. Куйни мустақил ижро этиш кўникмасини ҳосил қилиш. Болаларда чолғучиликка оид ижодкорликни ривожлантириш.

Ўйин: Мусиқий ўйинларда куйлаш, ансамбль бўлиб ва яқка куйлашни қамраб олиш. Саҳна нутқи, яъний ифодали ва аниқ талаффуз қилишни ва саҳна ҳаракати эркинлигини шакллантириш. Ушбу мақсадда айрим эртақларни саҳналантириш, мусиқалантиришга эътибор қаратиш.

Ҳаракатли ўйинлар орқали диққат-эътибор, чакқонлик ва зийраклик, ҳаракатларни мусиқага мослаш каби сифатлар билан бирга болаларни жисмоний ривожлантириш. «Оқ теракми, кўк терак», «Дор ўйин», «Бойланди» шулар жумласидандир.

Болаларда мусиқий-таълимий ўйинларга бўлган қизиқишни орттириш. Ушбу ўйинларда болаларнинг мусиқий билимларга ўргатиш, олинган билмиларни мустақамлаш билан бирга ўйинларда зийракликни ирвожлантирадиган вазифаларни қўйиш. Мусиқий-таълимий стол ўйинларидан «Мусиқали лото», «Кайфиятлар», «Узун, қисқа таёқчалар», «/адир-будир ноталар», «Ноталарнинг уйчаси» кабиларни, оғқзақ ўйинлардан «Денгизми, ирмоқ», «Ўрмонда», «Уч айиқ», «Бармоқлар», «Нечага санаймиз» ўйинларини ўйнатиш мумкин.

7 ёшли бола қуйидагиларни билиши керак:

- куйлаш ва ҳаракатланишни мусиқага мослай олади.
- товушларнинг баландлик, тембр, чўзимлилик хусусиятларини эшитиш орқали фарқлайди.
- маълум рақс ҳаракатларини эгаллайди.
- жамоа бўлиб ва яқка рақсга туша олади.
- ўйин, рақс ва машқларда мимик ҳаракатларни акс эттира олади.
- ўзбек халқ чолғу асбобларини кўриниши ва овоз тембрига кўра фарқлади.
- болалар чолғулари ансамбли ва оркестрида ижро этиш малакаларини эгаллайди.
- тингланган ва куйлаётган куй ва қўшиқларини мазмунини англайди ва баён этади.

-тўрли мусиқий ўйинларни мустақил ташкил эта олади.

-байрам эрталикларида фаол иштирок этади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Мусиқий ўйинларни ўтказиш методикаси;
2. Болаларда мусиқий-таълимий ўйинларга бўлган қизиқишни орттириш методикаси;
3. 7 ёшли болаларни куйлаш кўникмаси қандай талабга жавоб бериши лозим:
4. Кичик ёшдаги асосий иш режа
5. Ўрта ёшдаги асосий иш режа
6. Катта ёшдаги асосий иш режа
7. Мусиқий-ритмик ҳаракатларни бажариш
8. Болалар чолғуларида чалишга ўргатиш
9. Қўшиқларни саҳналантириш
10. 6 ёшли бола билиши лозим бўлган билимлар:
11. Мактабга тайёрлов ёшдаги асосий иш режа
12. Мусиқа тинглаш:
13. Мусиқий-ритмик ҳаракатларни бажариш методикаси
14. Болалар овозини шикастланишдан асраб ривожлантириш;
15. Болалар чолғуларида чалишга ўргатиш;

Фойдаланган адабиётлари

1. “Болажон” таянч дастури :Тошкент.-2016
2. М. Икромова “Давра чорлар болажон”
3. М. Икромова”Дўмбоқчалар куйлайди”
4. М. Каримов, М. Икромова ”Рақс элементлари орқали болаларни жисмоний ривожлантириш”

2-МАВЗУ: БАЙРАМ ТАДБИРЛАРИ СҚЕНАРИЙСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ ВА ЎТКАЗИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

РЕЖА

1. Мактабгача таълим муассасасида байрам эрталиклари ва ўйин кулги кечалари.

2. Мусикали таълимий ўйинлардан байрам эрталиклари ва кўнгил очиш соатларида фойдаланиш.

2.1. Мактабгача таълим муассасасида байрам эрталиклари ва ўйин кулги кечалари

Мусика машғулотларда фасллар, байрам ва тадбирларга оид мусика асарлари устида ишлаш. Байрам ва тадбирлар сқенарийсини ишлаб чиқиш ва ўтказиш

бўйича мусика раҳбари олдида турган вазифалар ҳамда уларга қўйиладиган талаблар. Мактабгача таълим муассасаларидаги эрталиклар ва байрамлар давлатимизнинг муҳим воқеалари билан боғлиқ тарзда ташкил этилади. Турли хил байрамларга бағишланган эрталикларда болалар мамлакатимизнинг муҳим саналари ва байрамлари билан танишиб борадилар.

Бундай эрталикларда мусика асосий ўринда туради. Бундай эрталикларда болалар кўшиқ куйлайдилар, рақсга тушадилар, болалар мусикий чолғуларида ижро этадилар. Бундай эрталиклар учун атайлаб сқенарийлар ёзилади. Сқенарийлар мавзуси байрам руҳига яқин бўлиши, турли хил шеърлар, куй ва кўшиқлардан ташкил топган бўлиши керак.

Демак, байрам эрталикларидаги репертуар хилма – хил бўлмоғи лозим. Танланадиган репертуарнинг мазмуни байрам мазмуни билан ҳамоҳанг бўлиши муҳим.

Давлатимиз байрамларидан ташқари мактабгача таълим муассасаларида хайрлашув кечалари ҳам ташкил этилади. Бунда асосан, тайёрлов

гуруҳлари болалари иштирок этиб, улар боғча билан хайрлашиб мактабга йўлланма оладилар.

Байрам эрталикларидаги сценарий мусикий фон остида намойиш этилади. Шунинг учун мусиқа раҳбари ҳар

бир ҳодиса ва ҳолатлар учун мос бўлган мусиқа намуналарини танлаши ўта муҳим шартлардандир. Бундан ташқари кеча ўтказиладиган залларни ҳам байрам кайфиятига мос жиҳозлаш даркор. Юқоридаги шартларни бажарилиши байрам эрталикларини кўтаринки руҳда ўтказилишини таъминлайди.

Мавсумий: Ҳосил байрами(Меҳржон); Арча байрами; Наврўз байрами; Гуллар ва қушлар байрами. Ушбу байрамлар халқ оғзаки ижоди намуналар асосида ташкил қилинади. Йилма йил болаларнинг ушбу байрамлар, уларнинг ҳар бири билан боғлиқ бўлган халқимизнинг маданий, миллий анъана ва урф-одатлари ҳақида олган билимлари кенгайиб боради.

Ижтимоий-сиёсий: Мустақиллик куни; 21-октябрь - Ўзбек тилига давлат мумтоз мусиқа и берилган кун; 8-декабрь–Конституция куни; 14-январь–Ватан посбонлари куни.

Байрамларни катталар болалар учун тайёрлайдилар. Ҳар бира байрамнинг «оилавий» қисми бўлиб, у гуруҳ хонасида, аксарият ҳолларда ота-оналар иштирокида ўтади.

Ҳар бир байрамда:

* байрам мазмунига мос ўйинлар ташкил қилинади, шеър, кўшиқ ва ҳ.к. айтилади;

* болалар ва катталар учун кўнгил очиш соатлари ўтказилади;

* сир тутилган дақиқалар, эсдалик совғалари ташкил қилинади;

Бола мактабгача таълим муассасасига қадам қўйган давридан бошлаб, йилма-йил бир жадвал асосида байрамлар ташкил қилиб борилади. Бу катта мактабгача ёшдаги болаларга:

*ҳар бир байрамга олдиндан ўзларини тайёрлаб бориш;

*байрамни ташкил қилиш ва ўтказишда ташаббус кўрсатиш;

*байрам тадбирида ўзини эркин ва ишонч билан тутиш имконини беради

Катта мактабгача ёшдаги болалар байрамга энди «истеъмомолчи» сифатида эмас, балки, меҳмонлар, ота-оналар, кичик ёшдаги болалар учун байрамни «ташқил қилувчилар» сифатида борадилар.

Бу вазиятда болалар ўзларини артистлар, яъни атрофидагиларга қувонч ва лаззат улашиш учун меҳнат қилувчи инсонлардек ҳис қиладилар. Кичик ёш даврларида улар бу ишни ҳали уддалай олмас эдилар. Катта мактабгача ёшга етиб болалар конқерт, спектакль (қўғирчоқ театри ёки ролли и жро), кўнгил очишлар, кўрик-танловлар, сюрпризли чиқишларни ташқил қила оладилар.

2.2.Муסיқали таълимий ўйинлардан байрам эрталиклари ва кўнгил очиш соатларида фойдаланиш.

Байрам эрталиклари ва кўнгил очишлар болаларнинг мустиқил мустиқий фаолиятга йўналтириш манбайи бўлиб хизмат қилади. Байрам эрталиклари – бу ҳар бир болага хурсандчилик олиб келувчи, хаяжонга солувчи ва уларнинг хотираларида узоқ вақт сақланиб қолувчи ҳодисадир.

Байрам эрталиклари сценарийлари ўз ичига турли кўринишдаги фаолиятларни олади. Бунда болалар қўшиқ айтадилар, рақсга тушадилар, шеърлар ёдлайдилар, болалар чолғулари оркестрида ёки якка тарзда чаладилар. Барча ёшдаги болалар билан ўтказиладиган байрам эрталикларида мустиқавий – дидактик ўйинларни ўтказиш мумкин. Бу ўйинлар машғулотлар ва бўш вақтларда ўтказилганлиги сабабли болаларга яхши танишдир. Шунинг учун ҳам уларга янгича кўриниш ва шакл бериб, байрамона безатилган ҳолда ташқил этилиши лозим.

Эрталикда шунингдек янги, болаларга таниш бўлмаган ўйинни ҳам ўтказиш мумкин. Бундай ўйинларнинг мазмуни болаларга таниш мустиқий материаллар асосида тузилса бас. Кўпгина мустиқавий – дидактик ўйинларни совға ўрнида ҳам киритиш мумкин. Бундай ўйинлар болаларга совғалар ва ҳ.к. тарқатиш билан боғланади. Масалан, масҳарабоз парда ортида турли чолғуларда чалади, болалар чолғуларни оловзидан фарқлаб, номларини айтадилар. Сўнгра, масҳарабоз ушбу чолғу асбобларини барчасини бир вақтда жаранглашини тинглаб кўришни таклиф этади ва бу ҳол қандай номланишини болалардан сўрайди. Болалар: «Оркестр» деб жавоб берадилар. Шундан сўнг катта гуруҳлар тарбияланувчиларидан ташқил топган болалар чолғулари оркестрининг чиқиши тингланади. Ёки, кичик гуруҳлар тарбияланувчиларининг эрталигига Шумбола (катта гуруҳ боласи) меҳмонга келади. У металлофонда болаларга таниш бир нечта қўшиқлар оҳангини чалади. Кичкинтойлар буни қайси қўшиқ эканини топадилар.

Сўнг, Шумбола ноғорача ёки доира ёки барабан чалиб, чалинаётган чолғу асбоби шаклидаги кичик қутичаларга жойланган совғаларни тарқатади.

Эрталикларга сценарий тузаётган вақтда, унга барча болаларни жалб

қилиш шартлигини ёдда тутиши лозим. Ҳар бир боланинги фаол иштирок этиши, кейинчалик унинг мустақил фаолияти давомида ўз аксини топади.

Келган меҳмонлар қаршисида тортинчоқлик намоён қилувчи болалар, бошловчи таклиф этган мусиқавий-дидактик

ўйинларда фаоллик кўрсатадилар. Табиийки мусиқавий – дидактик ўйинни эрталик мавзусига кўра танлаш ва дастурига мослаштириш лозим. Яъни, ўйин алоҳида чиқишлар билан боғланиши ва сценарийнинг умумий, яхлитлигини таъминлаши лозим.

Масалан, янги йил байрам эрталигида Қорбобо билан биргаликда ўрмон ҳайвонлари ҳам меҳмонга келадилар. Қорбобо болаларга ўзи билан қайси ўрмон ҳайвонларини олиб келганлигини топишни таклиф қилади. Болаларга таниш бўлган, турли ҳайвонлар ҳақидаги қўшиқлар куйи бирин-кетин янграйди. Болалар уларни бирин-кетин таниб оладилар. Ҳар бир тўғри жавобдан сўнг, ўрмон ҳайвонининг кириб келиши кичкинагина сахна кўриниши сифатида ўтказилади.

Кўнгил очиш ҳам худди эрталик каби муассасага ҳурсандчилик, қувонч олиб келувчи тадбирдир. Ҳар бир кўнгил очиш болаларнинг таассуротларини бойитиши, қувноқ ҳисларни уйғотувчи бўлиши лозим. Мактабгача таълим муассасасида турли кўринишдаги театр томошалари, диафильмлар ва мультфилмалар томошалари, туғилган кунлар, адабий-мусиқий кечалар, болалар ижодиёти кўриклари, эртакларни сахналаштириш каби кўнгил очишларни ташкил этиш мумкин.

Кўнгил очишларга шунингдек, турли мусиқавий-дидактик ўйинларни ҳам киритиш мумкин. Болаларнинг ёшларига мос ва улар учун қулай бўлган шакл – ўйин шаклида олган билимларини мустаҳкамлаш, болалар оркестри ижросида ёки грамёзувда тинглаган мусиқани таниб олиш, унинг номи ва басткаорининг исмини айтиш каби топшириқлар асосида дастурда белигалинган мақсад ва вазифаларни амалга оширилишига эришиш мумкин.

Шундай қилиб, кўнгил очишларда мусиқавий-дидактик ўйинларни қўллаш болаларни ижодий жараёнга фаол жалб қилиш имконини беради.

Кўнгил очиш болаларнинг ўқув йили давомида олган билимларининг яқуни сифатида ҳам ташкил этилиши мумкин. Масалан, «Муסיқали конкурс» ана шундай тадбир сарасига кириши мумкин. Бундай конкурсни хар бир ёш гуруҳи билан ўқув йилининг охирида йил давомида олинган билимларни назорат қилиш ва мустаҳкамлаш мақсадида ўтказилиши тавсия этилади. Қуйида эътиборингизга ушбу конкурсни ташкил қилиш ва ўтказиш режасини таклиф этамиз.

“Муסיқали конкурс”

Тайёргарлик даври: болалар кўнгил очишгача бўлган даврда икки командага бўлиниб, ўз командаларини номлайдилар, тарбиячи билан биргаликда керакли атрибут ёки кўкрак нишонларини тайёрлайдилар, сардорларни сайлайдилар.

№	Топшириқ мазмуни	1-команда	2 – команда
1	Муסיқа асарини аниқлаш	«Касал кўғирчоқ» П.Чайковский	
2.	Чолғу асбобини аниқлаш (команда сардорлари учун)	Рубоб	
3	Кўшиқни кириш қисмидан аниқлаш. «Кувноқ соат» дидактик ўйинидан фойдаланиш	«Тинчлик бўлсин» М.Икромова	
4.	Кўшиқни бутун команда билан биргаликда ижро этиш	«Қадим Турон» Н.Норхўжаев	
5	Таниш кўшиқнинг ритмик тасвирини ифодалаш	Ритмик таёқчалар билан	
6	Янги куй ўйлаб топиш	Рақс куйи	
7	Асар ҳарактерини аниқлаш	А.Ливиев «Кичик вальс»	
8	Рақсда ким ўзар	Ҳар икки командадан биттадан вакил рақс тушадилар, рақс ҳаракатлари кўпроқ кўрсатган ва аниқроқ ижро этган вакил ғолиб бўлади	
9	Муסיқа асарининг қисмини аниқлаш (кириш, куплет, нақорат)	М.Дадабоев «Ўзбекистон мустақил»	
10	Кўшиқ композиторини топиш	Д.Омонуллаева «Этикчам»	

11	«Кимнинг оркестри яхшироқ» музыкавий дидактик ўйини	Болалар ўз истакларига кўра чолғуларни танлайдилар	
12	Таниш кўшиқ ёки айтими фланелеграфдаги ритмик тасвирга қараб аниқлаш	Фланелеграфда йўғон ва ингичка карточкалар воситасида «Кўёним» ва «Читти гул» ўзбек халқ айтимларининг ритмик тасвири ифодаланади	
13	Маълум бир композиторнинг кўшиқларини бирма-бир айтиб бериш	М.Икромова	Н.Норхўжаев
14	Ким яхшироқ кўшиқ айтади (сардорлар учун топширик)	Истакларига кўра кўшиқлар	

Тадбирнинг бориши:

Бошловчи ҳар бир командага бир вақтда ёки бирин-кетин у ёки бу топширикни бажаришни таклиф этади. Юқорида тахминий савол ва топшириқлар берилган. Ҳар бир мактабгача таълим муассасаси музыка раҳбарлари ва тарбиячи педагоглари ижодий ёндошган ва тарбияланувчиларнинг имокниятларидан келиб чиққан ҳолда, шунга ўхшаш топишириқларни ўйлаб топишлари мумкин.

Болалар ҳайъат аъзолари билан таништириладилар. Унинг таркибига муассаса раҳбари, методист, тарбиячи ва икки нафар тарбияланувчи киритилиши мумкин. Болаларга икки команда ўзаро беллашиши, ҳар бир тўғри бажарилган шарт ёки тўғри жавоб учун команда биттадан фишка билан тақдирланиши тушунтирилади.

Конкурс якунида ҳар бир команданинг тўплаган фишкалари сонига кўра голиб команда аниқланади ва махсус ширинлик билан тақдирланади.

Изоҳ: 1) бир тадбир давомида болалар 7-8 топширикни бажарадилар; 2) агар сардор топширикни уддалай олмаса, унинг командасидан бирор иштирокчи ёрдамга келиши мумкин; 3) топшириқлар орасига ўйин-аттракционларни киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

“Фидойинг бўлгаймиз сени, Ўзбекистон!”

(байрам эрталиги ишланмаси)

Байрам эрталигининг мақсади: Болаларни мустақил Ўзбекистон ҳақидаги тасавурларини бойитиш, кичкинтойлар қалбида ўз Ватанига, она халқига, шу билан бирга, бутун инсониятга меҳр-муҳаббат уйғотиш.

Иштирокчилар: катта ва мактабга тайёрлов гуруҳ тарбияланувчилари

Керакли жиҳозлар: Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи, шарлар, рангли ленталар, байроқчалар, рангли қоғоз ёки матолар.

Ўтказиш жойи: Мактабгача таълим муассаса ҳовлиси.

Бошловчи:

— Мустақил диёрмиз, миллат, Ватанмиз.
Юрт ишқи, халқ, меҳри қалбда намоён.
Онам - Ўзбекистон, бир жону танмиз,
Улуғ Истиклолинг қутлайди жаҳон.

Ҳурматли меҳмонлар ва касбдошлар! Бугун сизлар билан ватанимиз мустақиллигининг 26 йиллигини тантанали байрам қилиш учун йиғилдик. Барчангизни ушбу байрам билан табриклаган ҳолда даврага жажжи кичкинтойларни таклиф этаман.

Мусиқа садоси остида болалар қўлларида каптарлар ва шарлар билан кириб келадилар ва мусиқий композицияни намойиш этадилар.

Султонали Раҳматовнинг “Ўзбекистон” мусиқаси

Болалар композицияни ижро этганларидан сўнг белгиланган жойларига бориб ярим доира бўлиб турадилар.

БОЛА: Ҳар саҳар янграган
Улуғ мадҳиям.
Ҳар сатри ҳикматга
Тўлиқ Мадрҳиям.
Энг гўзал кўшиғи
Озод элимнинг,
Муқаддас Мадрҳиям,
Қутлуғ Мадрҳиям.

Ўзбекистон Республикаси Давлат Мадрҳияси янграйди

Бошловчи: Болажонлар Ўзбекистон Республикаси ўзининг давлат рамзлари бўлмиш – байроқ, герби, мадрҳиясига эга.

Бола: “**Байроқча**”

(М. Асқархўжаева)
Байроғимизга қаранг — яшил, оқ ва ҳаво ранг
Мустақилликни ёқлаб турибди у ҳирпираб.
Юлдузлар ва янги ой байроққа бериб чирой,
Осмон узра ялтирар, узоқлардан кўринар.

Бола: “**Тамға**”

(И. Йўлдошева)
Тамғамизга бир қаранг, товланади ранг—баранг
Унга беради чирой, тепасидаги ҳилол ой
Бир томони пахтазор, куёш нурын сочади

Амударё, Сирдарё, чанқоғингиз босади
Ўртасида Хумо қуш, бизга омад тилайди.
Ўзбекистон номини жаҳон ичра тарайди

Болалар билан ўйин ўтказилади, байроқни яшаш.

(тарбиячининг ихтиёрига кўра рангли матолардан ёки рангли қоғозлардан)

Бошловчи: Бугун катта байрам Ўзбекистон республикаси ўз мустақиллигига эришган кун. Мустақиллигимиз бугун 26 ёшга тўлган кун. Барчангизни ушбу байрам билан чин қалбимиздан табриклаган ҳолда, байрамга тайёрланган куй кўшиқлар ва шеърлардан баҳраманд бўлинг...марҳамат...

Бола: Ўзбекистон

Ўзбекистон—
Нурли бўстон,
Номинг сенинг—
Тилда дoston.
Жаҳон ичра
Ягонасан,
Халқинг улуғ,
Мардонасан.

(Махмуджон Дадабоев)

Аваз Мансуровнинг “ВАТАН” кўшиғи ижро этилади

Бола: Кенжа авлод кўшиғи

Лим—лим тўлди бахт жоми
Етдик дорул замонга
Хумодек “Ўзбек”номи
Қанот ёйди жаҳонга.
Истиклол—Озод ватан
Қуёшига ташаккур!
“Соғ бўл, авлодим!”деган
Юртбошига ташаккур!
(Маъмур Қахҳор шеъри)

Бошловчи: Президентимиз Ш.М.Мирзиёев жорий йилни “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб эълон қилдилар. Ҳар бир юртда адолат ҳукм сурса халқ бахтиёр бўлади, миллат равнақ топади. Кўриб турибмизки, Президентимиз болаларнинг соғлом, бақувват бўлиб ҳар томонлама комил инсон этиб тарбияланишлари учун барча шарт-шароитлар яратиб беряптилар. Бу ҳам бўлса инсон манфатларини ҳимоя қилишнинг энг олий мезони эканидан далолатдир.

Бола: Мен ҳар куни катталардан, телевизордан “Ҳаракатлар стратегияси” деган гапни эшитяпман. Бу нима дегани ўзи, нега шу ҳақида гапиришганда камалакдай ранглари кўрсатишяпти?

Бошловчи: Бу жиддий саволингизга жавобимиз шундай. Мана сиз ҳар куни мактабгача таълим муассасасига келасиз, кун тартибига риоя қиласиз, турли ўйинларни ўйнайсиз, машғулотларда қатнашасиз. Тарбиячи опангиз берган топшириқларга уйда ота-онангиз, буви-бобожонларингиз билан жавоблар топасиз. Биз яшаётган Мустақил Ўзбекистонимизнинг ҳам яқин 5 йил ичида ҳар томонлама ривожланиши учун режа тузган. Бу катта режа Ватанимизнинг, бизнинг ва сиз азиз болажонларимизнинг келажагимиз учун хизмат қилади. Танланган режамиз эса “Ҳаракатлар стратегияси” деб аталади. Ўзбекистон қандай ривожланади дерсиз. “Ҳаракатлар стратегияси” нинг рамзий тимсолида унга ажойиб жавоб берилган. Сиз камалакка ўхшатган тимсолларни болажонларимиз таърифлаб беришади.

1-бола: Осмонга ўхшаган тимсолнинг биринчи ранги бу кўк рангда. Бу ранг мусаффо осмон ва зилол сувни эслатади. Кўк рангдаги режада Ўзбекистоннинг ривожланиб, кучли давлат бўлиши учун жамият, яъни ҳамма одамлар баравар иштирок этсин, деган эзгу тилак бор. Дарвоқе буюк Соҳибқирон Амир Тимур давлатининг байроғи ҳам кўк рангда бўлган.

2-бола: Тимсолнинг иккинчи ранги эса сиёҳ рангда. Сиёҳ ранг, устиворлик, адолат ранги, тараққиёт режасида, одамлар қонун-қоидаларга амал қилиб яшасин, суд ва ҳуқуқ идоралари, адолат ва одиллик билан муаммоларни ҳал этишга ёрдам беради, дея ишонч билдирилди.

3-бола: Тилланинг ранги қанақа, сариқ албатта. Учинчи ранг, бойлик ва қудрат, иқтисодиёт рангидир. Ўзбекистоннинг иқтисодиёти кучли бўлса, тадбиркорлар кўпайса, бозорларимизда сизга ёқадиган ҳамма нарса мўл бўлади. Оилангиз дастурхони бут, ота-онангиз пуллари ҳам кўп бўлади.

4-бола: Ҳаракатлар стратегиясининг кейинги ранги, томиримизда оқиб турган ҳаётга ўхшайди, яъни қизил рангда. Бу дегани, жамият ҳаёти ривожланади, яъни бизнинг соғлом катта бўлишимиз, чиройли уйларда яшашимиз, замонавий боғча ва мактабларга боришимиз учун Ватанимиз доимо ҳаракат қилади.

5-бола: Охириги ранг, бизнинг орзуларимиздек оппоқ, ўзимиздек беғубор. Бу ранг нимани англатади? Ўзбекистонда одамлар бир-бирини ҳурмат қилади, аҳил ва иноқ яшайди, худди биз тенгдош болаларни дўстларимиздек билганимиз каби, Ўзбекистон ҳам, узоқ яқин давлатлар билан, яқин ҳамкорлик қилишни режа қилган.

Бошловчи: Ҳозир қизларимиз ана шу камалаклар рангидаги ленталар билан рақс ижро этадилар.

Рангли ленталар билан рақс. Шухрат Зокировнинг “Вальс” мусиқаси

Бошловчи: Болалар, Ўзбекистон бу бизнинг туғилиб ўсган юртимиз. Ким айтади, Республикамиз Ўзбекистоннинг пойтахти қайси шаҳар? (болалар жавоби) Тўғри, Тошкент. Тошкент шаҳрининг кундан-кун чиройига-чирой қўшилмоқда. Янги-янги уйлар, осмонўпар бинолар, чиройли, равон йўллар қурилмоқда. Болажонлар Жонажон ўзбекистонимизда яна қандай вилоятлар бор? Биласизларми? (болалар жавоби)

Бошловчи: Ҳозир ўртоқларингиз ижросида сеvimли Ўзбекистонимизнинг чиройли гўшалари ҳақида шеърлар тинглаймиз.

Бола: Пахта экиб донг таратган, меҳнат билан бахт яратган.
Боғларинга гул ярашган, озод ўлкам обод ўлкам.
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Кўркам Тошкент сенга пойтахт, истиқлолга тўлгин ҳар вақт.
Қучоғингда қулгандир бахт, яшил шаҳар бағринг баҳор.
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Боғларга бой кенг Самарқанд, узумлари шакар пайванд.
Ундан бутун эл баҳраманд , боғларинг соз тўқиндир ёз .
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола: Қашқадарё буғдойлари , роса пишса ёз ойлари .
Шунда фермер саройлари , тўлар донга тоғ хирмонга.
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Кўҳна шаҳар Шахрисабзинг , Темур қурган оқ саройинг .
Кетди донғи бор жаҳонга, бу ҳур диёр яшнамоқда .
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Туғишган эл Қорақалпоқ, бир мактабда олар сабоқ .
Бахтга мамнун яшар қувноқ , сенга ўртоқ йўли порлоқ .
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Қувада ҳам Наманганда ,анор, анжир ғарқ пишганда .
Россияда ейишганда, қилиб роҳат дерлар “ Раҳмат “ .
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Намангану, Андижонинг ,Фарғонанг бор сенинг шонинг .
Яшнамоқда тўрт томонинг ,пахта майдон олтинга кон .
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бола : Ёзёвоннинг чўллари бор ,боғу – бўстон ерлари бор .
Бургутлари баланд парвоз , ўтади ёз жуда ҳам соз .
Ўзбекистон , Ўзбекистон !

Бошловчи: Баракалла. Ҳозир болажонларимиз ижросида турли вилоятларнинг чиройли рақсларини томоша қилинг.

Рақс “Терма”.

Бухороча рақс, Хоразм “Лазгиси”, “Андижон полькаси” ва х.к.

(муסיқа раҳбари ихтиёрига кўра)

Бола: Ҳар доим бўлсин қуёш, коинот гулга тўлсин.

Ватанимиз кўйнида, халқлар шод омон бўлсин

Ҳар доим бўлсин қуёш, Ватан нурларга тўлсин .

Истагимиз ягона, тинчлик барқарор бўлсин .

Қўшиқ «Азиз бўстон»

Дилором Омонуллаева муסיқаси. Мирпўлат Мирзо шеъри

Бошловчи: Порлоқ диёримизнинг эртанги кун сохиблари. Мана байрамимиз ҳам ўз ниҳоясига етай деб қолди. Болалар, биз яхши ва тинч яшашимиз учун, осмонимиз мусаффо, еримиз гўзал, гуллар ва ўсимликларга, мева-ю сабзавотларга бой бўлиши, ариқ ва дарёларимизда сувлар оқиб туриши учун доим она табиатимизни асрашимиз, унга тўғри муносабатда бўлишимиз лозим. Мен сизларни Ўзбекистоннинг мустақиллик байрами билан яна бир бор табриклайман.

Яқунловчи муסיқий композиция ижро этилади

Юздуз Усмонованинг “Ўзбекистон” қўшиғи, Мухаммад Юсуф шеъри

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Мактабгача таълим муассасасида байрам эрталиклари ва ўйин кулги кечалари.
2. Муסיқали таълимий ўйинлардан байрам эрталиклари ва кўнгил очиш соатларида фойдаланиш.
3. Муסיқа машғулотларда фасллар, байрам ва тадбирларга оид муסיқа асарлари устида ишлаш.
4. Байрам ва тадбирлар сценарийсини ишлаб чиқиш ва ўтказиш
5. Катта мактабгача ёшдаги болалар байрамини ташкил этиш
6. Муסיқали таълимий ўйинлардан байрам эрталиклари ва кўнгил очиш соатларида фойдаланиш услубиёти
7. Байрам эрталиклари сценарийларини тузиш.
8. Болаларнинг қўшиқ айтишлари, рақсга тушишлари ва шеърларни ёддан атиш методикасини шакллантириш
9. Мактабгача таълим муассасаси муסיқа раҳбарлари ва тарбиячи педагоглари ижодий ёндошуви

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов М., Икромов М. “Рақс элементлари орқали болаларни жисмоний ривожлантириш” Т.: “Илм зиё” нашриёт уйи, 2008 й.

2. Намозова Д.Т., Носиров Д.Т. “Мақтабгача таълим муассасаларида муסיқий таълим методикаси” Қўқон: 2006 й.

3. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 320 с

4. Шарипова. Г. «Мақтабгача таълим муассасаларида муסיқа ўқитиш методикаси». «Чўлпон» Т.: 2007.

5. Зимина А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста.- М., 2000

6. Радынова О. Настроения, чувства в музыке. М;2009

7. Закепина М.Б. “Музыкальное воспитание в детском саду.” Москва.: “Мозайка – Синтез”, 2008.

3-МАВЗУ: МУСИҚА МАШҒУЛОТЛАРИДА ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАР ФАОЛИЯТИНИ ТЎҒРИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

1. Муסיқа раҳбарига қўйиладиган асосий талаблар.

2. Муסיқаболаларнинг эстетик идрокини шакллантирувчи восита сифатида.

3.1. Муסיқа раҳбарига қўйиладиган асосий талаблар.

Муסיқий фаолият турлари. Тинглаш, куйлаш, муסיқий ритмик ҳаракатларни бажариш, чолғу асбоблар билан таништириш ва уларга жўр бўлиш, муסיқий дидактик ўйинлардан фойдаланиш. Машғулотнинг таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадлари ва уларнинг давлат таълим стандартлари ва компетенциялар билан боғлиқлигини кўриш мумкин.

Ўқув мақсади: Тингловчиларни муסיқий таълимнинг моҳияти ва муסיқа раҳбарига қўйиладиган асосий талаблар билан таништириш. Муסיқий таълим орқали болаларнинг эстетик идрокини шакллантириш йўллари билан таништириш. Муסיқий таълимга бўлган эҳтиёжлар ва ушбу таълим шаклининг афзаллик жиҳатлари, болаларни жисмонан соғлом бўлиб ўсишларида жисмоний тарбиянинг ўрни ҳақида маълумотлар бериш.

Муסיқа раҳбарига қўйиладиган асосий талаблар: Замонавий педагогика таълим тизимининг мақсади, янги тоифага мансуб бўлган муסיқа раҳбарининг умумий ва касб камолотига эришишдан иборат. Ҳар қандай педагогик касби мураккаб ва серқирра жараён дир,

шунинг учун бу касб қайси соҳага тегишли бўлмасин, муסיқа раҳбари олдига кўпгина талабларни қўяди. Таълим – тарбиянинг барча соҳаларининг мақсади баркамол шахс тарбиясидир. Лекин бу борада мактабгача таълим муассасаларидаги эстетик туркумга кирувчи фанлар – муסיқа, тасвирий санъат, адабиёт ва уларнинг ўзаро алоқадорлиги асосий ролни ўйнайди. Жумладан, мактабгача таълим муассасаларидаги «муסיқа» машғулотларини ўтишда, муסיқа раҳбарлари ҳам махсус

билимлар, кўникма – малакалар, педагогик қобилият ҳамда педагогик маҳоратга эга бўлмоқлари лозим. Маълумки, «муסיқа» машғулотлари **бешта муסיқий жараённи** ўз ичига олади.

1. Қўшиқ ва ашулла куйлаш.

2.Муסיқа саводи.

3. Муסיқа тинглаш.

4.Муסיқага мос ҳаракатларни бажариш.

5.Болалар чолғу асбобларида жур бўлишдан иборат.

Мана шу жараён бир – бири билан узвий боғланган ҳолда ўтилиши мақсадга мувофиқдир. Болаларда юқори натижаларга эришиш учун муסיқа раҳбари муסיқий билимларни: гармония, полифония, сольфеджио, муסיқа назарияси, муסיқа тарихи, муסיқа адабиёти, муסיқий асар таҳлили ва яна бирорта муסיқий асбобни чалишни билиши зарурдир. Лекин юқорида айтилган билимларни эгаллашнинг ўзи етарли эмас.

Муסיқа раҳбари машғулот жараёнида муסיқа ҳақида болаларга жуда қизиқарли, саводли ва образли қилиб, ҳар хил иллюстрацияларни қўллаган ҳолда гапириб бера олиши керак. Бирор бастакорнинг асарини ўрганиш жараёнида, шу асар ҳақида, асарнинг муаллифлари ҳақида, асар яратилган давр ҳақида тўлиқ маълумот бера олиши зарур.

Асарнинг лади, тонлиги, тузилиши, аккордлар функциясини ва ҳоказоларни билиши лозим.

Булардан ташқари муסיқа раҳбари олдига амалий вазифалар ҳам қўйилади:

1. Берилган қўшиқни куйлаб бера олиши;

2. Куйга аккомпонимент чала билиши;

3. Бемалол транспозиция қила олиши;

4. Дирижёрлик қила олиши керак ва бошқалар...

Муסיқа раҳбари нафақат ўз предметини, балки фалсафа, эстетика, психология, педагогикани яхши билиши ва ўз иш фаолияти давомида қўллай олиши шарт.

Муסיқанинг таъсирчанлигини, унинг моҳиятини тўлиқлигича болалар онгига етказиш

педагогиканинг энг қийин муаммоларидан биридир. Муסיқа раҳбари «Муסיқа машғулоти»да болаларда қуйидаги фазилатларни шакллантириши лозим: Дўстлик, ватанпарварлик, садоқат, меҳр – шавқат, меҳнатсеварлик, ташаббускорлик ва ҳоказо.

Болаларда юқорида санаб ўтилган фазилатларни шакллантириш учун муסיқий раҳбар бир қатор вазифаларни бажариши керак:

- 1) Болаларни муסיқани севиш ва тушунишга ўргатиш;
- 2) Болаларнинг бадиий ва эстетик дидларини шакллантириш;
- 3) Болаларда муסיқий қобилиятни ривожлантириш;
- 4) Болаларнинг муסיқа саводи, муסיқа тарихи, муסיқа адабиёти,

қўшиқ куйлаш каби муסיқий билимларини ҳамда тушунчаларини кенгайтириш.

Санаб ўтилган фазилатларни шакллантириш учун, аввалам бор муסיқа раҳбари машғулотларни юқори профессионал даражада ўтиши зарурдир. Машғулотдан кутилган натижаларни олиш учун машғулотларда таълим тамойилларига риоя қилиш мақсадга мувофиқдир. Ҳозирги ривожланиш жараёнида кўпчилик мактабгача таълим муассасалари муסיқий марказлар, телевизор, радио каби бир қатор янги ахборот технологиялари билан жиҳозланмоқда. Бу технологиялардан муסיқа маданияти машғулотларида фойдаланиш юқорида келтирилган шахсий фазилатларни шакллантиришда жуда қўл келади.

Муסיқа машғулотлари болаларга ўз миллий муסיқий тарихлари, муסיқанинг элементар назарияси, жаҳон муסיқа санъати намоёндаларининг ижоди ҳақида тушунчалар бериш, уларда муסיқий маданиятни, одобни ва нафосатни тарбиялашда асос солади.

Муסיқа машғулотлари хоҳ у қўшиқ куйлаш бўлсин, хоҳ тинглаш бўлсин, хоҳ назарий билимлар бўлсин – ёш авлодни ахлоқий поклик, маънавий бойлик ва жисмоний баркамолликни мужассамлаштирган ҳар

томонлама етук шахс қилиб шакллантиришга асос солар экан. Педагоглар музика марказини жихозлашда, ундан жой олган барча жихозларнинг имкон қадар ёрқин, табиий рангларда бўлиши, бола эътиборини тортиши, шунингдек ёшлиқдан болада гўзалликка интилиш ва муҳаббат уйғотиши, бадиий ва эстетик дидни шакллантириб ва тараққий эттириб боришига хизмат қилишига эътиборларини қаратишлари лозим. Болани ўраб турган барча нарса-хонани жихозидан тортиб то музика раҳбари ва тарбиячининг ташқи кўринишигача болани тарбиялашини доимо ёдда тутиш лозим.

Хулоса қилиб шунини айтиш керакки, музика машғулоти орқали музика раҳбари болаларда юксак маънавий, бадиий ва ахлоқий маданиятни, миллий ғурур, ватанпарварлик тарбиясини, нафосат ва бадиий дидни ўстиришга, тафаккурларини кенгайтиришга, мустақиллик ва ташаббускорликни тарбиялашга хизмат қилади.

3.2. Музика болаларнинг эстетик идрокини шакллантирувчи восита сифатида.

Болаларни шахс сифатида тарбиялаш учун таълим, жисмоний ва онгли тарбия уйғунликда олиб борилиши керак. Бу мақсадга эришиш учун болаларда тўғри ташкиллаштирилган музика машғулоти ташкил этилади. Эстетик тарбия мактабгача ёшдаги болаларда гўзалликни тушуниш, уни ҳис қилиш, яхши ва ёмонни, бадиий санъат турларини фарқлай олиш ва уларга ижодкорона ёндашишга йўналтирилгандир. Эстетик тарбиянинг энг кўзга кўринган омилларидан бири бу – музикадир. Бу мақсадларга эришиш учун мактабгача ёшдаги болаларнинг умумий музикаийлигини ривожлантириш керак. Болаларнинг умумий музикаийлигига нималар асос бўлади: музика боланинг эстетик тарбия омили сифатида унга гўзалликни қабул қилиш, тушуниш қобилиятларини ривожлантириш.

Бу масалаларни ҳал этиш учун умумий музикаийликни ривожлантириш зарурдир.

Музикаий омиллар 3 тамойилга бўлинади:

1. Музиканинг характери, кайфиятини ҳис этиш, музикага эмоционал муносабат билдириш (музиканинг ифодавийлиги ва тасвирийлиги). Болада музикани тинглаганда унинг характерига мос кайфиятда бўлишига эришиш керак.

2. Энг ёрқин музикаий образли асарни тинглаш, таққослаш ва баҳо бериш. Бунда музика ифода воситалари, музикаий асбоблар тембрлари, эшитиш маданияти талаб этилади. Масалан, чолғу асбобларнинг юқори

ва паст тембрлари (скрипка – алт, контрабас – виолончел ва бошқа чолғу асбоблар)

3. Мусикага иждоқкорлик муносабатини билдириш. Ҳар бир бола бирор мусикий асарни эшитиб ўзича бадиий тасаввур қилади ва кўшиқда, ўйинларда, рақс элементлари билан ҳиссий муносабат билдириши мумкин. Бу болаларда ижрочиликнинг илк намоёишлари, яъни илк уруғлари бўлиши мумкин.

а) Мусиқа – болаларнинг ақлий фаолиятининг фаоллаштирувчи омилдир.

б) Мусиқа – ахлоқий омил бўлиб, маънавиятнинг ажралмас қисмини таркиб топтиради. Мусикадан анъаналарга ҳурмат, Ватанни севиш ва бошқа тарбиявий ахлоқий фазилатларни тарбиялайди.

в) Мусиқа – жисмоний тарбия омили ҳамдир.

Мусиқа болаларнинг ҳис – туйғуларига бевосита таъсир қилиши орқали уларнинг маънавий қиёфасини шакллантиради. Мусиқа санъатининг таъсир кучи бошқа – таъкид ва уқтиришларга нисбатан кучлироқ бўлади.

Болаларни ҳар хил эмоционал – образли мазмундаги асарлар билан таништирар эканмиз, биз беихтиёр уларни ҳиссиётларига таъсир қиламиз ва уларни кечинмалар оламига олиб кирамиз.

Болани мусиқавий асарларни идрок этиш тўғрисидаги масалага тўхтаймиз.

Идрок санъати ўзидан кийин психологик фаолиятни намоён қилади, қайсики, интеллектуал, билиш, эмоционал моментларни бирлаштиради. Мусиқа санъати асарларини тушуниш масаласи ўзидан ўзи келиб чиқиши мумкин эмас. Уни ўргатиш керак. Мусиқа асарларини идрок этиш ҳиссиётдан бошланади. Мусиқа асарларини идрок этиш эмоционал жонкуярликни вужудга келтиради. Боланинг бу ҳолатида унга таниш мазмун ва қувонч-идрок асосида эмоқияларнинг пайдо бўлишидир. Болаларда асарни тушуниб қабул қилиш қобилиятини тарбиялаш зарур.

Мусиқани идрок этиш илк болалардан шаклланади. Тўпланган эмоционал мусиқавий таасуротлар кўшиқ айтишга, мусиқа асбобларини чалишга, бадиий халқ кўшиқлаини айтишга олиб келади.

Ҳиссиёт, эшитиш, идрокнинг ривожланиши асосида болаларда мусиқавий таасуротлар тўплана бошлайди. 7 ёшли бола мусиқанинг мазмунига қараб қайғуради ва фикр юритади. Биз бола олдига мусиқани идрок этишнинг пайида бўлиши вазифасини қўямиз. Кейин эса ташқи таъсир этиш орқали мусиқавий таасуротларни йиғиндиси вазифасини.

*Эстетик идрок – бу 2 асосий компонентлар йигиндисидир:*эмоқионаллик ва тушунарлилик. Лекин бунга яна ҳаёл ва ҳаракат моменти – ритм ҳам қўшилади.

Кейин мактабгача ёшдаги болалар таниш мусиқани биладилар, марш, пляска, алла мусиқаларни ажратадилар, мусиқанинг сокин ва кувноқ характерини ажратадилар, лекин уни ёш хусусиятлари кучига кўра сўз орқали ифодамай олмайдилар. 4-5 ёшда болалар образларни деталлаштирадидилар, мусиқанинг контраст характерларини қисман ажратадилар, мусиқа асарларининг ифодалилиги шакл ва воситаларини тушунадилар. Педагогнинг саволи ва талабига сўз орқали жавоб қайтарадилар. 6-7 ёшли болалар қуйидаги терминлар орқали: кириш, куплет, бирга айтиш бўлим. темп ва бошқалар, дифференциялаштиришлари ва умумлаштиришлари мумкин. Улар мусиқа асарларининг ифодалилиги характер ва воситаларини тушунадилар ва ўйин образларига қарашади.

Шундай қилиб мусиқа идрокни тарбиялаш қуйидагича боради:

1. Мусиқа материални ажратиб олиш.
2. Тарбия ва таълим методларини тизимийлаштириш.
3. Ишнинг турли босқичларидан фойдаланиш.
4. Мусиқа асарларининг турли-туман тематикларидан фойдаланиш (ижтимоий, табиат, меҳнат, болалар турмуши, эртақлар).
5. Мусиқа асарининг образлар сони ва шаклсига қараб аста-секин мураккаблашиб бориши.

Мусиқани эмоқионал учун унинг товуш материални қабул қилишни билиш зарур, уни эшитиш, ифференциялашни билиш керак. Бу малака болалар билан мусиқа асарларини (оддийларини) анализ қилиш, улар диққатини мусиқа ифодалилига воситаларига қаратиш йўли билан ривожлантирилади. Мусиқа асарларини анализ қилиш орқали бола мусиқани ўзига хос тилини ажрата бошлайди – мусиқанинг характердаги дунёдаги образлар билан боғлиқлик улар эмоқионал кайфиятини (лирика, бардамлик, тантанаворлик ва бошқалар).

Педагог болаларда актив фаолиятни вужудга келтириш учун образли ва шеърий сўз орқали ашула, ўйин, эшитиш учун пьеса сюжетини ёритади, болада пайдо бўладиган ҳаёлни кўзгайди, образларни чакиради, уни сюжет асосида фикрлаш ҳаракати мусиқа асарини программасига жалб қилади.

Шундай йўналишдан кейин мусиқани идрок этиш болада эмоқионал тушунарли бўлади.

Сўз орқали натижани ифодалаш ва асарга баҳо бериш мусиқа раҳбарининг моҳир раҳбарлиги остида аста – секин бадиий – мусиқавий дидни пайдо қилади.

Шундай қилиб, бадиий-мусиқавий дид қуйидаги жараёнда шакилланади:

1. Мусиқа асарини тўлалигича идрок этиш.
2. Унинг маъносини тушуниб олиш.
3. Агар ўринли бўлса, бажариш.

Амалиётда у намоён бўлади:

1. Агар баҳосида.
2. Бадиий талабларга жавоб берадиган асарларни қабул қилишга интилиш.

3. Асар танлашда идрокда бадиийликни бошдан кечириш ва асарларни ижро этиш.

Мусиқа жанрлари қаҳрамонлик руҳидаги, лирик оҳангдаги, қувноқ юморни ва жўшқин рақсона куйларни ўта жилоли товушлар ҳамда бой тембри билан идрок этишга кўмак беради. Қўшиқ, рақс ва мусиқа тинглаш фаолиятлари жараёнида болалар руҳан бирлашадилар ҳамда жамоада тарбияланадилар. Болалар индивидуал шаклланишлари учун ҳам уларга жамоада яхши муҳит яратилган бўлмоғи лозим. Ижроси яхши бўлмаган, тортинчоқ болалар ўз тенгдошларининг ижросини кўриб руҳан тетиклашадилар ва фаоллашадилар, уларга эргашадилар ва яхши ижрога интиладилар. Ўзига ҳаддан зиёд бино қўйган болаларга ижроси суст бўлган ўртоқларига ёрдам беришни таклиф қилиб, уларни камтаринликка ўргатиш ҳамда уларнинг қобилиятларини ривожлантириш керак.

Мусиқа машғулоти болаларнинг умумий маданиятига ҳам таъсир қилмай қолмайди. Ҳар хил фаолиятлар билан шуғулланиш (мусиқа тинглаш, қўшиқ айтиш, мусиқий – ритмик ҳаракатлар бажариш, болалар мусиқий чолғуларида ижро этиш) болалардан диққатни, уюшқоқликни, зукколикни талаб қилади. Бу фаолиятлар давомида болаларда иродавийлик шаклланиб, тортинчоқлик йўқола боради. Шу тарзда мусиқий фаолиятлар болалар шахсининг маънавий – маданий сифатларини шакллантириш учун керакли бўлган шарт – шароитларни таъминлайдиган ва уларнинг умумий маданий савиясига асос солади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Мусиқа материални ажратиб олиш.
2. Тарбия ва таълим методларини тизимийлаштириш.

3. Ишнинг турли босқичларидан фойдаланиш.
4. Муסיқа асарларининг турли-туман тематикларидан фойдаланиш (ижтимоий, табиат, меҳнат, болалар турмуши, эртақлар).
5. Муסיқа асарининг образлар сони ва шаклсига қараб аста-секин мураккаблашиб бориши.
6. Педагог болаларда актив фаолиятни вужудга келтириш учун образли ва шеърый сўз орқали ашула, ўйин, эшитиш
7. Бадиий талабларга жавоб берадиган асарларни қабул қилишга интилиш.
8. Асар танлашда идрокда бадиийликни бошдан кечириш ва асарларни ижро этиш.
9. Муסיқа жанрлари қаҳрамонлик руҳидаги, лирик оҳангдаги, қувноқ юморни ва жўшқин рақсона куйлар
10. Муסיқа машғулотлари асосий болаларнинг умумий маданиятига таъсир этиш воситаси
11. Муסיқа – жисмоний тарбия омили ҳамдир.
12. Муסיқа болаларнинг эстетик идрокини шакллантирувчи восита сифатида
13. Муסיқа раҳбарига қўйиладиган асосий талаблар.
14. Муסיқаболаларнинг эстетик идрокини шакллантирувчи восита сифатида.
15. Болаларни жисмоний тарбиялашда муסיқанинг роли.

Фойдаланган адабиётлари

1. Тютюнникова Т. Уроки музыки в системе Карла Орфа. -М.:2000
2. Rejametova N. O'zbek xalq cholg'u asboblarini chalishni o'rgatish metodikasi. - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.
3. Мурадова З. Детская песня в творчестве композиторов Узбекистана. -Ташкент: Vaktriapress, 2015.
4. Ишмухамедов Р., Юлдашев М. “Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. -Т.: “Нихол”, 2013й.269бет.
5. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. -СПб.:Питер.-316 стр.-(Серия «Учебное пособие»). 2004.
6. «Таълим самарадорлигини ошириш йўллари» мавзусидаги семинар-тренинг материаллари. Тошкент, 2002 й.
7. Каримов М., Икромов М. “Рақс элементлари орқали болаларни жисмоний ривожлантириш” Т.: “Илм зиё” нашриёт уйи, 2008 й.

4-МАВЗУ. МТМДА ҚИСҚА МУДДАТЛИ ГУРУҲЛАРДА БОЛАЛАРНИНГ КУЙЛАШ КЎНИКМАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

1. Мусиқа машғулотида кўшиқ ўргатиш методикаси, янги ашулани ўргатишдаги асосий жараёнлар.

2. Мактабгача ёшдаги болаларда кўшиқчилик кўникмаларини тарбиялаш.

4.1 Мусиқа машғулотида кўшиқ ўргатиш методикаси, янги ашулани ўргатишдаги асосий жараёнлар

Бу ижрочиликнинг энг оддий, содда ва ҳар бир инсонга хос бўлган шакли. Азал – азалдан куйлаш инсоннинг ҳаёти давомида, унинг қайси ижтимоий қатламдан келиб чиқишидан қатъий назар, унга ҳамроҳ бўлиб келган.

Она алласи, эркаламалар, бирор иш ёки юмушни бажариш давомидаги меҳнат кўшиқлари, турли маросим, байрам ва сайлларга оид кўшиқлар шулар жумдасидандир. Ўзбек миллати, оилада фарзанд дунёга келган илк кунларида, унинг кулоқларига азон айттиради. Азон сураси ҳам Қуръони Каримнинг бошқа суралари каби маълум бир оҳангга солиб, қироат билан айтилади. Демак, азонни алла билан бир қаторда, инсон дунёга келиб эшитган илк кўшиғи деб ҳам айтишимиз мумкин. Кўшиқ-боланинг мусиқа оламига олиб кирувчи илк мусиқий шаклдир. Кўшиқ инсоннинг психоэмоционал мувозанатга келтирувчи бир восита эканлигини она алласини тинглаб, тинчланувчи ва осуда уйқуга кетувчи гўдакни кузата туриб тўлиқ ишонч билан айтишимиз мумкин.

Бу борада шарқ ва ғарб дунёсининг машҳур алломалари бир қатор изланишлар олиб борганлар. Улар ёшларга таълим-тарбия берибгина қолмай, ўз ишларига изодшларни етиштириш учун ташкил қилган масканларида, мусиқа инсоннинг руҳига таъсир этувчи восита эканлигини таъкидлаганлар. Масалан, К.Ф.Э.Бахнинг: «Мусиқанинг мақсади-юракларга таъсир этиш» ёки Л. Бетховеннинг: «Мусиқа инсонлар қалбини оловлантириши лозим» деган сўзларини мисол қилишнинг ўзи бошқа далил ва исботга хожат қолдирмайди.

Мусиқа ёрдамида инсон руҳини бокира, гўзал, олижаноб ёки аксинча туйғуларга сошлаш (худди чолғу асбоби каби) мумкин.

Тарбиячи ўзи фаолият олиб бораётган гуруҳда шундай мухитни юзага келтириши лозимки, унда болаларнинг сўзлашлари, юришлари, ўйнашлари қанчалик табиий ҳол бўлса, куйлашлари ёки рақс тушишлари ҳам худди шундай табиий бир ҳолга айлансин. Бунда, тарбиячи ота-оналар билан

хамжихатликда иш олиб бориб, боланинг юқоридаги хатти-ҳаракти оиладаги катталар, ота-оналар томонидан ҳам табиий ҳолдек қабул қилинишига эришиш лозим.

Тарбиячи энг аввало ўзининг куйлай олишига ўзида ишонч ҳосил қилиши ва гуруҳда куйлашни биринчи бўлиб бошлаши лозим. Буюк мутафаккир Абу Наср ал Фаробий: «Куйлаш-инсонга хос табиий хусусиятдир» деб таъкидлаган эдилар. Агар сиз кичик гуруҳданок таълим-тарбия ишини ишни шундай шаклда йўлга қўйган бўлсангиз, демак гуруҳингизда куйлаш аллақачон табиий ҳолга айланиб бўлган.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, ҳар бир тарбиячи буни ўз гуруҳида амалга ошира олади ва бундан ўзи ҳам завқланади.

Энг муҳими-куйлаш вақтида ўзингизнинг руҳий ҳолатингиз ҳам ўзгаради: тинчланасиз, таскин топасиз, энг муҳими, сизнинг бу ҳолатингиз болаларга ҳам ўтади. Айнан мана шунинг учун ҳам биз тарбиячилардан болаларга табиий, жонли овозда куйлашларини (турли ёзувли тасмалардан фойланмаган ҳолда) илтимос қилиб қоламиз.

Шуни эслатиб ўтамизки, чолғу асбоби жўрлигисиз куйлаш, болаларнинг товуш баландлигини эшитиш ва фарқлаш қобилиятларининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Чунки куйлаш вақтида улар фақат бир товушнигина эшитадилар ва куй йўналишини кузатиб, уни илғаб олишлари, эслаб қолишлари анча енгиллашади.

Куйлаш болаларнинг товуш ҳосил қилиш аппаратларининг тўғри ривожланишига яхши имкон беради. Айрим бўғинларни куйлаш усули эса - нутқида нуқсони бўлган болалар билан логопед-тарбиячининг олиб борадиган ишида ҳам яхши натижа беради. Мактабгача ёшдаги болаларнинг фаолияти катталарга тақлид қилишларини унутмаган ҳолда, тарбиячилар куйлаш вақтида сўзларни ютиб юбормасдан, дона-дона, аниқ талаффуз қилишларига доимий эътибор беришлари шарт.

Тарбиячилар билан мунтазам (якка тартибда) иш олиб бориш ҳамда гуруҳ хонасида болалар билан тинглаш ва куйлаш учун репертуар танлашда уларга керакли ёрдам ва тавсияларни бериш-мактабгача таълим муассасаси мусиқа раҳбарининг мажбуриятига киради. Албатта мусиқа раҳбари тавсия этган мусиқий материалдан ўзингизга ёққан, энг аввало сизнинг ўзингизда эмоционал жавоб уйғота олган асарларни танлаб олиш ҳуқуқи сизда қолади. Демак, кундалик ҳаётнинг қайси онларида ва нималарни куйлаш мумкин?

* уйқу олдидан - аллалар;

* меҳнати ва қўл ишини бажариш вақтида лирик ва осойишта оҳангдаги (халқ оғзаки ижоди намуналари ёки муаллифлик асарлари) кўшиқлар;

- * ўйин-давра қўшиқлари;
- * болалар хазил қўшиқлари;
- * табиат қўнида-мавсумий, таквимий айтим ва қўшиқлар;
- * эркаламалар;

Болалар учун репетуар танлашда унинг ҳақиқий бадиий қийматлилигига асосланинг! Шунингдек болаларнинг ҳаёт хавфсизликларини таъминлаш мақсадида уларга доимий тарзда, ёшларига мос ва тушунарли шаклларда куйлаш вақтида овқат емасликларини, сув ичмасликларини таъкидлаб туриг.

4.2. Мактабгача ёшдаги болаларда қўшиқчилик кўникмаларини тарбиялаш

Қўшиқ куйлаш – болаларга кўтаринки кайфият бағишлайди. У болаларни нафақат руҳий балки жисмоний жиҳатдан ривожлантиради. Чунки бола куйлаётганда оғиз, бурун, нафас йўллари, кўкрак қафаси, умуман олганда барча аъзолари фаолият олиб боради. Бола куйлаш жараёнида тик гавдасини эркин ва тўғри ўтириши талаб этилади. Куйлаш жараёнида нафас йўллари ҳам ривожланади. Бу жараёнлар масаласини жуда кўплаб физиолог – медик олимлар кўп тадқиқотлар ва ишлар олиб боришганлар. Булардан Н.А.Ветлугина, А.Н. Кенеман, М.А.Метлов, С.Г.Товбина, Е.П. Равлов, А.Г. Менабени ва бошқа кўплаб физиологларни таъкидлаб ўтсак бўлади.

Болаларга куйлаш жараёнида матн ва мусиқа уйғунлигида бўлганда матн ва куйга эътибор берилади. Қўшиқда матн ва мусиқий куй бирикиб, тингловчига эмоционал таъсир кўрсатиб турли ҳис – туйғуларни уйғотади. Бу таъсирчанлик бола тарбиясида катта аҳамиятга эга. Боланинг кичик давридан қўшиқни маъносини тушунмаса ҳам, унинг мазмунини ва мусиқасини тушунмаса ҳам унга ҳиссий муносабатни билдиради.

Бола ривожлангани сари, нутқи ва ҳаёт давомида олган кўникмалари қўшиқни, умуман куйни тушуна олишга ёрдам беради. Жамоа бўлиб куйлаганда болага куй қўшиқ матнга нисбатан кучлироқ таъсир қилади. К. Д. Ушинский таъкидлаганидек: «Қўшиқда, айниқса хор жамоасида қалбни тарбияловчи, уни жумбушга келтирувчи ҳиссиётлар мавжуд» Кўпгина ҳолларда ўғил боланинг шахдам юриб маршни куйлаётганини, қиз болани эса кўғирчоқни аллалашини кузатишимиз мумкин.

Боланинг овози – табиий чолғудир, чунки бу чолғу у ёшлигидан мавжуд. Мана шунинг учун ҳам унинг ҳаёти давомида ҳамроҳ бўлади ва турли ўйинлардан фойдаланади. Ундан ташқари қўшиқ бола

хаётининг бошқа фаолиятларида қўлланади. Масалан, рақс, хоровод, болалар чолғуларида ижро этганда.

Қўшиқ – бу боланинг дунёқарабини кенгайтириб, ёрқин образли тасаввурга эга бўлишга ёрдам берадиган жанрдир. Қўшиқларда табиатга, Ватанга муҳаббат, катталарга, аجدодларга ҳурмат, ўзаро муносабатларни яхшилаш ва бошқа тарбиявий, ахлоқий фазилатлар акс этади ва ахлоқий қарашларини ўстиришга ёрдам беради.

Қўшиқ ўргатиш жараёнида болалардан катта ақлий меҳнат талаб этилади. У ёнидаги болани эшитишни, унинг қўшиғига ўз муносабатини билдиришни, мусиқий жумлаларни бир – бири билан солиштиришни, таққослашни, фортепиано жўрлигини тинглай олишни, қўшиқни гармоник ва мелодик тизимини эшита олишни ва ижро сифатини баҳолашни ўргатади.

Бола қўшиқ организмига ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Масалан, нутқни ўстиради, овоз аппаратларини ривожлантиради, қўшиқчилик нафасини шакллантиради. Бола қўшиқ куйлашда асосан мусиқа ҳисси, эмоционал таъсирланиш, мусиқий эшитуви (слух), ритм ҳисси ривожланади. Қўшиқ куйлашнинг яна бир асосий хусусиятлардан бири бу – жамоа бўлиб куйлашдир.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1.Тарбиячилар билан мунтазам яқка тартибда иш олиб бориш
- 2.Болалар учун репетуар танлаш
- 3.Мактабгача ёшдаги болаларда қўшиқчилик кўникмаларини тарбиялаш
- 4.Болаларнинг овоз аппаратлари устида ишлаш
- 5.Болаларга куйлаш жараёнида матн ва мусиқа уйғунлигини таъминлаш
- 6.Боланинг овози устида ишлаш
- 7.Бола қўшиқ куйлашда асосан мусиқа ҳисси, эмоционал таъсирланиш, мусиқий эшитиш қобилиятини шакллантириш

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов М., Икромов М. “Рақс элементлари орқали болаларни жисмоний ривожлантириш” Т.: “Илм зиё” нашриёт уйи, 2008 й.
2. Намозова Д.Т., Носиров Д.Т “Мактабгача таълим муассасаларида мусиқий таълим методикаси” Қўқон: 2006 й.

3. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 320 с

4. Шарипова Г «Мактабгача таълим муассасаларида музика ўқитиш методикаси». «Чўлпон» Т.: 2007.

5. Зимина А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста.- М., 2000

6. Радынова О. Настроения, чувства в музыке. М;2009

7. Закепина М.Б. “Музыкальное воспитание в детском саду.” Москва.: “Мозайка – Синтез”, 2008.

5-МАВЗУ: МУСИҚА МАШҒУЛОТЛАРИДА КОМПЬЮТЕР ДАСТУРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

РЕЖА

1. Музика машғулотларда замонавий ва компьютер технологияларини фойдаланиш

2. Аудио-визуал жиҳозлар ва электрон нота муҳаррирлар ёрдамида музика санъати фанларини ўзлаштириш самараси

3. Музика тарбияда компьютер имкониятлари

5.1.Музика машғулотларда компьютер дастурларидан фойдаланиш махоратини шакллантириш

XXI аср юқори компьютер технологиялари асридир. Ҳозирги замон ёш авлоди электрон маданият оламида яшамокда. Бундан келиб чиқиб, музика раҳбари бола билан мулоқот қила олиши учун замонавий ва янги таълим методикалари ҳамда технологияларини эгаллаган бўлиши лозим, лекин бунда музика

раҳбарининг ахборот маданиятидаги вазифаси ўзгаради – у бола олаётган ахборот оқимларини мувофиқлаштириб борувчига айланиши зарурдир. Замонавий ахборот технологияларининг гуркираб ривожланиши ва уларнинг ўқув жараёнига жорий этилиши ҳозирги замон боласининг шахс сифатида ривожланишида ўз изини қолдирмокда.

Бугун ахборотга эгалик қиладиган–ахборотни излаб, топиб, яратиб, таҳлил этиб, тарқата биладиган одам дунёга ҳам эгалик қилади деган қараш

хақиқат даражасига кўтарилган. Демак, ёшларимизнинг хорижлик тенгдошлари орасида ҳеч кимдан кам эмаслигини исботлаб, тенглар ичра тенг бўлиб фаолият юритиши, келажагимизнинг чин маҳнодаги ҳал қилувчи кучига айланиши учун ҳам, таълим-тарбия жараёнига ахборот–коммуникация технологияларини жорий этиш, фарзандларимизда унинг имкониятларидан тўла–тўқис фойдаланиш кўникмасини шакллантириш муҳим аҳамиятга эга деб ёзади Бахтиёр Данияров “Ахборот асрида таълим-тарбия” китобида

Муסיқа раҳбари болаларнинг муסיқа санъатига бўлган қизиқишларини тўғри ташкил этиши, уларнинг ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш, муסיқа тинглаш, куйлаш, болалар муסיқа чолғу асбобларига жўр бўлиш ва чалишга ўргатиш, саводига доир кўргазмали куруллар ва айниқса, замонавий ахборот коммуникацион технологияларидан кенг фойдаланиб машғулот жараёнини ташкил этиш талаб этилади .

Замонавий муסיқа машғулоти – бу замонавий педагогик технологиялар, компьютер технологиялари қўлланиладиган, электрон муסיқа асбобларидан фойдаланиладиган дарс машғулоти дир. Муסיқа тарбияси машғулотида ижодий муҳитни яратиш билан тавсифланади, чунки муסיқа машғулотларининг мазмуни бадиий педагогик ғояси хиссий ва уларни руҳий кечинмалар тарзида субъектив (онгли) равишда бошдан ўтказишдан иборат дир. Мана шундай ўзига хос тарздаги мазмун турли-туман методларни, иш турларини ва янги мультимедиа воситаларини танлаб олишни шартлайди.

Муסיқа тарбияси машғулотида ахборот технологияларини қўллашнинг энг осон усули – у мультимедиа курилмалардан фойдаланиш дир. Ахборот технологияларини жорий қилиш дастакларидан бири бўлиб муסיқа машғулотларини ўтказишда самарали ва ижодкорлик билан фойдаланиш мумкин бўлган Power Point компьютер дастури хисобланади. Мазкур дастурда муסיқа машғулотларини ўтказишда ахборот кўмагини яратиш имконини берувчи такдимотлар тузилади. Такдимот муסיқа раҳбарига мавзуни тушунтиришда рангли расмлар орқали кўрсатишга, бу мавзуни анча диққатни тортадиган қилишга, энг асосийси эса – болаларларнинг диққатини муסיқа раҳбарига қарата жамлашга ёрдам беради.

Такдимотларни машғулотларнинг исталган босқичида қўллаш мумкин, ўрганилаётган материалнинг тасвирий жиҳатдан қабул қилиниши тарбияланувчиларга муסיқа раҳбари баён қилаётган мавзуни самаралироқ ўзлаштиришга имкон туғдиради. Слайдларни яратишда анимақиялардан ҳам фойдаланиш мумкин бўлиб, бу мавзуни кетма-кетликда баён қилиш

учун жуда қулайдир. Анимация ёрдамида болаларнинг диққатини ўрганилаётган мавзудаги энг асосий жиҳатга қаратиш мумкин.

Ҳозирги пайтда ҳар бир бола ҳар куни катта эмоционал, маънавий-эстетик таҳсир кучига эга бўладиган “экрандаги санъат” (видео, кино, телевидение) намуналари билан юзма-юз келади. Муסיқа машғулотларида видео ва киносанъати материалларидан фойдаланиш болаларга нафақат уларни қизиқиш билан кўришга, балки ўзаро суҳбат жараёнида уларни кўриш давомида пайдо бўладиган ўз фикрларини таҳлил қила олиш, ўз таассуротлари билан ўртоқлашиш, ижодий топшириқларни бажариш ва эҳтимол, илгари ўзлари кўрмаган ёки эътибор қилмаган нарсаларни кўра олиш, илгари тушуна олмаган нарсаларини тушуниш ва уларни бошқалар тушунганидан фарқли тарзда англаш имконига ҳам эга бўладилар.

Замонавий технологияларга боғлиқ ҳолда болалар ўзбек, рус ва хорижий мумтоз муסיқа оламига, замонавий оммавий муסיқа, фольклор, опера, балет каби сифатли ёзувдаги муסיқани эшитадилар, асарлар видеороликларини томоша қиладилар, санъат дунёси – тасвирий санъат, муסיқа, адабиёт билан боғлиқ ахборот маълумотларни оладилар. Шахсий компьютерлар анча вақтдан бери киши ҳаётидаги кундалик ва одатдаги

қурилмалардан бирига айланиб, Интернет тармоғининг кенг тарқалиши бизга ундан таълим жараёнида кенг фойдаланиш имконини беради. Бугунги кунларда кўплаб Интернет ресурслар ўзлари учун қандай қилиб энг яхши кўринишда фойдалана билишни, бугунги кунда мусиқа раҳбарлари эса унга керак бўладиган ва болаларларга унинг мусиқа тўғрисида кенг ахборот бера оладиган материални қандай қилиб топишни ўрганмоқдалар.

Интернет орқали турли хил муסיқий ахборотларни олиш болаларнинг муסיқага бўлган билимга доир қизиқишларини ривожлантиришнинг янги йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда, шунингдек, жаҳон муסיқий санъатини ўрганиш шаклларидан бирига айланмоқда. У ўз ичига матнларни, мақолаларни, бадий асарларни ўқиш, радио дастурларни эшитиш, муסיқий санъат масалалари бўйича бутун дунёдан кенг ахборотларни танлаб олиш ва уларни таҳлил қилиш кабиларни олади. Ва буларнинг барчаси Интернет тармоғи орқали амалга оширилади.

Низомий номли Тошкент давлат педагогика университетининг “Муסיқий таълим” кафедраси профессор-ўқитувчилари томонидан электрон ўқув адабиётлари яратиш кенг йўлга қўйилган. Жумладан, доцент Ш.Рахимов томонидан “Чолғу ижрочилиги ва ансамбль” фанидан дутор чолғуси бўйича, доцент М.Илхомов томонидан худди шу фан бўйича рубоб чолғуси бўйича, шунингдек, санъатшунослик фанлари номзоди Қ.Панжиев томонидан “Вокал ва замонавий муסיқа” фанидан электрон дарслик яратилган. Бу электрон муסיқий адабиётлар болаларларни дутор, рубоб чолғуларнинг чалиш усулларини кўришга, вокал хонандалиги эштиб тассавурини бой этишга, оширишга катта хизмат қилади.

Муסיқа машғулотлари жараёнида ўрганилаётган куй-қўшиқларни уларнинг тафақурида шакллантириш ва ривожлантиришни тақозо қилади. Модомики шундай экан, МТМда олиб борилаётган “Муסיқа” машғулотларининг моҳиятини бугунги кунда муסיқа-педагогикаси нуқтаи назардан ўзлаштириш, машғулотларни замонавий педагогик технологиялар асосида ташкил этиш мақсага мувофиқдир. Бунинг учун аввалам бор, муסיқа раҳбари юқори даражадаги педагогик технологияларини яхши эгаллаганлиги, замонавий ахборот технологиялардан чуқур тажриба ва малакага эга бўлиши, машғулот ишланмаларини ўқув электрон модул – Силлабуслар асосида яратган бўлишни тақозо этади.

Замонавий компьютер технологиялари муסיқани ўргатишнинг анъанавий воситаларидан фарқли равишда ўқув ахборотларининг турли-туман, қулай, осон, оригинал бўлишини таъминлайди. Улар педагогларга ўқитиш жараёнини самарали ва сифатли ташкил этишга имкон берадилар.

Таълимнинг барча соҳаларида ҳаётимизга кириб келаётган замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиб, таълим сифати ва самарасини ошириш ҳамда такомиллаштирилиш зарур. Таълим жараёнида замонавий ахборот Информатика ва ахборот технологияларининг долзарб муаммолари технологияларидан фойдаланилиши мусиқа раҳбари ва болалар фаолияти учун таълим - тарбия жараёнини жадаллаштиришга ёрдам берувчи психологик- педагогик ишланмалар, таълим ғояларини ривожлантирувчи буткул янги имкониятларни беради, бу эса таълимда янги услуб ва ташкилий шакллар юзага келишига ҳамда уларни тезкор таълим жараёнига жорий этиш имконини беради. Таълим - тарбия жараёнида компьютер ўрганиш объекти ҳам, таълим-тарбия, ривожланиш ва таълим мазмунини ўзлаштиришини ташхис қилиш воситаси ҳам бўлиши мумкин, яъни таълим жараёнида компьютер технологияларидан икки йўналишда фойдаланиш мумкин.

Биринчи йўналишда - компьютер технологиялари имкониятлари, турли масалаларни ҳал этишда ундан фойдаланиш малакаларини шакллантиришга йўналтирилган билим, кўникма ва малакалар ўзлаштирилади.

Иккинчи йўналишда - компьютер технологиялари таълим-тарбия жараёнини ташкил қилиш самарадорлигини оширишнинг кучли воситаси ҳисобланади. Замонавий таълим жараёнида компьютер технологияларидан фойдаланиши давр руҳига мос ҳолатдир.

Таълим - тарбия мазмунининг янгиланиши, энг аввало, болаларда атроф- олам ҳақида табиий-илмий тасаввурларнинг шаклланишига боғлиқ бўлади. Компьютер технологияларини жорий этиш таълим жараёнини мужассамлаштириш имконини беради. Янги билимларни механик ўзлаштиришдан мустақил ўзлаштиришга интилишни таъминловчи психологик-педагогик ишланмаларни амалий кенг қўллаш имконини беради.

Компьютер технологиялари болалар шахсий хусусиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. «Технология» тушунчасини таълим соҳасида қўлланиши ва доим умумлаштириш ва тизимлаштиришни талаб этадиган педагогик жараёнларга технологик ёндашув, педагогик инновациялар тажрибаларига, ташаббускор-педагоглар фаолияти, психологик-педагогик тадқиқотлар натижаларига, таълим жараёнлари ривожига самарали таъсир этиши мумкин. Жамият ривожининг замонавий босқичи ахборот оқимининг кенг тарқалиб боришини, глобал ахборот муҳитининг юзага келишини таъминловчи, инсон ҳаёти-фаолиятининг барча соҳаларига кириб бораётган замонавий ахборот технологияларининг

жадал тараққиёти билан боғлиқдир. Мазкур жараённинг ажралмас ва муҳим қисми таълим жараёнини компьютерлаштириш бўлиб ҳисобланади.

Компьютер технологиялари Ахборот коммуникация технологиялари билан педагогик технологияларни ривожлантириш омиллари тушунчаси мазмунида таълим компьютер технологияларининг дидактик моҳиятини, педагогик технологиялар билан алоқадорлиги, шунингдек, таълим жараёнини ташкил этиш тузилмасида унинг ўрнини тушунамиз. Таълим - тарбияда компьютер технологияларининг ўрнини тушуниш учун мазкур тушунча мазмун-моҳиятини тўғри англаш лозим. Технология (грек тилидан олинган бўлиб, санъат, маҳорат, малака, яна - шакл, мазмун, сабаб, методика, ишлаб чиқариш усули) - ташкилий чоралар мажмуаси, фан, техника ва умуман жамият ривожининг жорий босқичига асосланиб, сифатли ва самарали харажатлар билан тайёрлашга, хизмат кўрсатишга, таъмирлаш ва фойдаланишга топширишга йўналтирилтириб, амалга ошириладиган жараён ва усулларни англатади.

Технология - кенг маънода ишлаб чиқариш учун фойдаланиш мумкин бўлган товар ва иқтисодий ресурслар соҳасида хизмат кўрсатиш учун зарур бўладиган билимлар доираси ҳажмидир. Технология тушунчаси тор маънода - маҳсулот тайёрлаш, сифатини назорат қилиш, бошқаришда моддани, энергия, ахборотни қайта ишлаш усулини англатади. Компьютер технологиялари (инглиз тилида - Computer Science) - бу компьютердан фойдаланиб, ахборотни сақлаш, узатиш, қайта ишлаш, ҳимоя қилиш ва тақдим этишга жавоб берувчи технологияларнинг умумий номидир. Бироқ таълимда компьютер технологиялари - бу тор тушунчадир, сабаби ахборот технологияларида зарур восита сифатида фақат компьютердан емас, балки аудио ва видеоқурилмалар, проектор ҳамда бошқа техник воситалардан фойдаланилиши мумкин. Таълимда компьютер технологиялари - бу болаларга таълимий ахборотларни тайёрлаш ва узатиш воситаси компьютер бўлиб ҳисобланган жараёндир.

Компьютер технологияси уч турда амалга оширилади:

- «сингиб борувчи» технология сифатида (қатор дидактик масалалар ечимида, алоҳида бўлим ва мавзуларни баён этиш ва тақдимотида компьютердан фойдаланилиши);
- таълим технологиясининг асосий, муҳим аҳамиятли қисмларини янада аниқ белгиловчи омил сифатида.
- монотехнология сифатида (компьютердан фойдаланиб, таълим жараёнини бошқариш, ташхис ва мониторинг қилиш).

Таълим - тарбияда янги компьютер технологиялари қуйидаги ҳолатларда самарали ҳисобланади:

- педагогик технологиялар асосий тамойилларини (олдиндан лойиҳалаштириш, тақдим етиш, мақсадга мувофиқлаштириш, яхлитлик) таъминлайди;

- илгари назарий ёки амалий жиҳатдан ечими мавжуд бўлмаган дидактик масалаларнинг ҳал етилишини таъминлайди;

- компьютер техникасидан фойдаланиб, ахборотни тайёрлаш ва узатиш имкониятининг кенгайишини таъминлайди. Информатика ва ахборот технологияларининг долзарб муаммолари. Шу тариқа, мазкур тушунча таълим соҳасида компьютернинг кенг татбиқ етилиши билан боғлиқдир. Компютер техникаси узоқ йиллар давомида ўсиб бораётган ахборотлар оқимидан исталган вақтда фойдаланиш имконини тақдим этади. Шу сабабли болаларга чуқур таълим - тарбия беришда замонавий компьютер техникаси муҳим аҳамиятга молик.

5.2.Аудио-визуал жиҳозлар ва электрон нота муҳаррирлар ёрдамида мусиқа санъати фанларини ўзлаштириш самараси

Инсоният маданий ҳаётига, унинг янги авлодини таълим тизими орқали тарбия қилиш жараёнларига овоз ёзиш ва аудио-видео информацияларни узатиш жараёнларини лойиҳаларини ишлаб чиқиш орқали, услубларини тадқиқот қилиш билан аудио-визуал жиҳозлар кашф этилганига 100 йилдан ошди.

XX асрга келиб театр-концерт ташкилотлари, телевизион кўрсатувлар, радио эшиттиришлар тайёрлашда овоз режиссёрлиги касби шаклланиши ва ривож топгани энди ҳаммага маълум. Оммавий тамоша тадбирлари майдонларини овозлаштириш бўйича тузилиш моделларини ишлаб чиқиш ва қўллаш кун сайин такомиллашиб бормоқда.

Айниқса, мусиқачиларни мактабгача таълим муассасаларида тарбиялашда аудио-визуал жиҳозларга таянибўқув-тарбиявий, услубий ва илмий-тадқиқий ишларни режалаштириш, ташкил қилиш ва амалга ошириш, болаларнинг ўзлаштириш даражаси ва теранлигини аниқлаш ва мусиқа олами ҳодисаларини мустақил англаш кўникмаларини сингдириш, маънавий-тарбиявий ва илмий ишларни ташкил этишнинг илғор тажрибаларини умумлаштириш ва кенг ёйиш аллақачон йўлга қўйилган.

Бундай жиҳозлар ёрдамида ахборотни излаш, танлаб олиш, алмашиш ва фойдаланишни тизимлашнинг оқилона воситаларини қўллаш, унинг текширувини ва манбаларни таснифлашни йўлга қўйиши, албатта. Таълим-тарбия йўналиши ва ёндош масалалар юзасидан чоп этилаётган махсус ўқув-услубий ва илмий адабиётларга таяниш, ўқув-услубий ва илмий фаолиятида қўлланиладиган техник воситалардан фойдаланиш одат тусига кирган.

Аудио ёзувлар аҳамияти. Маданий ҳаётимизда аудио-визуал ёзувлар шунчалик катта аҳамият касб этаяпти-ки, бирор-бир кунимиз уларсиз ўтмайди. Замонавий ахборот ташувчи жиҳозлар эндиликда ёшу кекса авлод қўлида мавжуд. Мусиқий овозларни ёзиш амалиёти пайдо бўлгандан ва ундан амалда аниқ мақсадлар учун фойдаланиш имкони туғилгандан буён инсон тафаккури ривожига, дунёқарашлари кенгашига, чуқур билимларга эга зиёли бўлишига бекиёс туртки бўлмоқда.

Нота тўпламлари. Бастакорлик санъати пайдо бўлиб, қадимда ижтимоий ҳаётнинг диний қонун-қоидалар билан белгиланиши, мусиқанинг асосан черковларда ривожланиши боис, композиторлик ижодиётининг асосан диний мавзуларда акс этиши кузатилади. Диний чекловлар инсонларнинг юриш-туришига бўлган жиддий ёндашувлар мусиқада ҳам яққол кузатилади. Гармония, ритм ва мелодик йўлларнинг оддийлиги черковнинг талаби билан белгиланади.

Қадимги рисоалар, адабий ёдгорликлар, афсона ва ривоятларда берилган маълумотларда келтирилишича, мусиқа яратиш жараёни кучли ҳиссий таъсир билан тенг. Инсоният ва ҳайвонотга ижобий таъсир кўрсатиш ҳамда илоҳий дунёга маъқул келиш – мусиқанинг мақсади ҳисобланган. Гўзаллик ва уйғунлик қонуни мусиқага космосдан кириб келган бўлиб, бадиий услубга асос бўлган. Бадиий услубнинг ўзи эса ақлий ва ҳиссий бирликни ўзида тенг ҳиссада жам этган.

Барча қадимий қивилизақиялар қўлга киритган мусиқа санъати ютуқлари ўрта аср Европа мусиқасининг ривожига пойдевор тайёрладики, бу даврда мусиқада муаллифлик ижодиёти буткул шаклланди ва дастлабки нота тўпламлари пайдо бўлди..

5.3 Мусиқий тарбияда компьютер имкониятлари.

Биз мусиқа ва мусиқа ижодини муҳофаза қилишга ҳақимиз йўқ. Улар инсон мусиқаси урнига машина мусиқаси келаётганлигини гапирётганлари йўқ. Лекин машина кўп нарсани бажара олади. У мусиқий ижодни таҳлил қилишга ёрдам бериувчи ўзига хос асбобдир. У табиатнинг турили товушларини таҳлил қилиб маълум бир гуруҳларга бўлишга ёрдам беради. Бундан ташқари компьютер бир оҳангдан иккинчи оҳангга ўтувчи нота матини кўчиришдек қийин ишни ҳам бажар олади. Мусиқий ижрони ўхшатиб (машина модели билан) ижро этиш имконияти пайдо бўлди. У мусиқачиларни умумий ва ўзига хос хусусиятларини ажаратиб олишга уларни ижро услубини таҳлил қилиб аниқлашга ёрдам беради. Янги компьютер дастурларини амалга оширилиши бастакорларни машина имкониятларга бошқа нуқтаий назардан қарашга мажбур этди. Чунки машина товушларни янги усул билан ишлаб чиқаради ва товушлар

йиғиндисини бошқаради, акустикик бўшлиқдан фойдаланишга ва уни назорат қилишга имкон яратади.

Бастакорларни фикрича янги дастурлар ва товушларни синтезловчи янги техника мусиқани илм билан яқинлаштиради, шу боис илгари илмий ҳисобланган фаолиятни ҳозирги кунда электрон мусиқа доирасида ўз имкониятларини синаётган бастакорлар амалга ошираяпдилар. Шу тариқа мусиқий ижоддаги мунтазам- жараёнлар табиатини аниқлашга имкон яратилди, яъни аналитик ва синтетик бошланишларни таққослаш, мусиқадаги гипотетик аломатларни таърифлаш: бастакорларни қайси бири аналитик ёки синтетик кутбларга тортилишини аниқловчи тавсифномаларни бўлиши шулар жумласидандир.

Замонавий компьютерлар мавжуд мусиқий асарларни турларга ажрата олса ҳам, машина янги товуш тузилмаларини ярата олса ҳам, бастакор ёки ижрочи ролини бажарса ҳам, унда бир хусусият, энг асосий ҳисобланган хусусият яъни ижодга эҳтиёж йўқдир. Машина юзлаб ва минглаб мусиқаларни яратиш мумкин, лекин у бизга ғурур билан “Бу мен ёзган энг яхши асар!”- деб айта олмайди.

Ҳозирги замон бастакорларини айтиб ўтилган имкониятларини инобатга олган ҳолда, бизбир нечта амалий дастурлар мажмуисини яратик. Бу дастурлар, бошланғич синфларда мусиқа тинглашни оптимал имкониятларини беради. Бу ҳақда биз тадқиқотимизни кейинги бўлимларида батафсил тўхталиб ўтаимиз.

Умумий компьютер саводхонлиги – бу бизнинг сиёсатимизни иқтисодимизни ва халқ таълимини энг мураккаб ва долзарб муаммосидир.

Ҳозирги кунгача зарур меъёрий ҳужжатлар йўқ, ягона мақсадли режалаштириш амалга оширилмаяпти. Амалий информатика жуда сунг ишлаб чиқилаяпти Одатдагидек мактабда ЭҲМ ни қўлланилишини педагогик- психологик муаммоси керакли даражада кўриб чиқилмаяпти.

Компьютер нафақат техник ривожланишда, балки шахсни ривожлантириш ва тарбиялашда катализатор бўла олади. Мактаб партасида турган, компьютер- ҳаётни ижтимоийлаштириш, маданиятимизни тез ўсишини асосий шартидир. Биз фақат унинг барча имкониятларини рўёбга чиқаришга ёрдам беришимиз керак.

Таълимга ғайрат билан ёндашиш, психологик-педагогик тадқиқотларни истиқболли йўналишини аниқлаб беради, бу йўналишлар ўзлксиз таълим системасига қаратилган бўлиб, ўқув тарбиявий жараённи янги мазмун ва информацияларни яратишга ва психологик таълиминлашга қаратилган. Бу тадқиқотларнинг дастурлари ўқув фаолияти қурилмасини назорат-амалий асосидаги ишлаб чиқилмаган ўз ичига олиши

зарур, бундан ташқари дастурлар компьютерларни қўллаш асосида яратилган ўқув фанларини ўз ичига олади. Болаларнинг ёшига қараб компьютерни қўлланилиш хусусиятлар махсус таҳлилини ўтказиш зарур.

Хозирги кунда болаларни 2-3 ёшдан информатикага ўргатиш мумкинлиги исботлаб берилди. Яъни бу ёшда болада турли операциялар ўтказиш операцияси шакилланади. Шунингдек 6-12 ёшдаги болаларга таълим бериш жараёнида ҳам компьютер болани фаоллиги ва ижодий имкониятларини чегараланмаган тақдирда фойдаланиш тавсия этилади. Бу ўқув жараёнини унинг ўйин фаолиятига таяниб катталарнинг ва болаларнинг гуруҳ бўлиб ишлаш жараёнини ривожлантиради. Болаларни турли босқичларда компьютерни қўллаш шароитида болаларни ривожланиши ва таълим олиш услуги тадқиқотлари асосий йўналиши бўлиб қолади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Овоз ёзиш ва аудио-видео информацияларни узатиш жараёнлари ҳақида нималарни биласиз?
2. Музикачиларни мактабгача таълим муассасаларида тарбиялашда аудио-визуал жиҳозларга таяниб қандай ишлар амалга оширилади?
3. Маданий ҳаётимизда аудио-визуал ёзувлар қанчалик аҳамият касб этади, фикр билдирилинг.
4. Қайси даврда музикада муаллифлик ижодиёти буткул шаклланди ва дастлабки нота тўпламлари пайдо бўлди?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Умуров Н.К. Нотные редакторы Sibelius-4, Sibelius-6 (возможности и сравнительный анализ версий программы Sibelius. –Т.: 2015.
2. Электронная документация программы «Sibelius». Версии 4.0., 6.0.
3. Sibelius Software Limited (2007-2010).
4. Данияров Б., Рахимов А. Жабборов Ф. Ахборот асрида таълим-тарбия/-Т.: Akademnashr, 2012.-4 б,
5. Панжиев Қ. Умумтаълим мактабларида музика дарсларини ўқитишнинг сифат ва самарадорлигини ошириш масалалари// «Замонавий таълим», Т.: 2017. 3-сон -78-б.
6. Маслова Л.П. Информационные технологии и их роль в образовании. М.: «Курсив», 2007. С.128

**АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР
МАЗМУНИ**

1-МАВЗУ: МУСИҚА МАШҒУЛОТЛАРИДА ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАР ФАОЛИЯТИНИ ТЎҒРИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ

РЕЖА

1. Мусиқа педагогикаси ва унинг таълим-тарбиядаги ўрни
2. Мактабгача ёшдаги болаларга мусиқа орқали тарбия бериш.
3. Тарбиячиларнинг фаолиятини ташкил этиш методикаси

1.1. Мусиқа педагогикаси ва унинг таълим-тарбиядаги ўрни

Курраи заминда ҳаёт мавжуд экан, мусиқа санъати инсониятга олам-олам завқ улашиб келган ва шундай бўлиб қолади ҳам. Чунки мусиқа санъати халқ ижодининг бир қисмигина эмас, балки инсон руҳининг тарбияловчисидир. Мусиқа инсон дунёқарашини шакиллантиради, ўз кучига ишониш, рухий иродани тиклаш, вақтинча мувоффақиятсизликлар олдида тушкунликка берилмаслик каби ҳислатларни тарбиялайди.

Ўрта асрлардаёқ Шарқнинг буюк мутафаккирлари мусиқанинг инсон организмга ва психологиясига таъсири масалаларини ўрганишган. Жумладан, Форобийнинг “Мусиқа ҳақида катта китоб”и ва бошқа асарлари, Ибн Синонинг “Китобаш-шифо”, “Китоб ан-нажот”, “Донишнома” каби асарларининг мусиқа ҳақидаги бўлимлари, Абдурахмон Жомийнинг “Рисолаи мусиқа” китоби шулар жумласидандир. Буюк қомусий олим, мусиқа чолғуларини моҳирлик билан чалган Абу Наср Фаробий ўз ижроси билан кишиларни қувонтириш ёки қайғуга солиш, овутиш ёки чуқур ўйга толдириш, хурсанд қилиш, ҳайратга солиш ва ҳатто ухлатиб қўйишнинг уддасидан чиқа олганлиги ҳақидаги ҳикоят ва ривоятлар бизгача етиб келган. Профессинал мусиқачи, мутахассис мусиқа психологиясидаги кўп жиҳатларни етарли даражада ўзлаштириб олиши керак. Бу мусиқий товушлар, образлар, тафаккур ва ҳиссиётларидунёси киши руҳини кўтаради, уни борлиқ билан бирлаштиради, гоҳида тасаввурлар, хаёлларнинг тушунтириб бўлмас имкониятларини очади, дунёнинг чексиз кенгликларига олиб кетади, ҳақиқатга, идеалга яқинлаштиради, ҳаётимизни маъноли, мазмунли, маънавий бой ва гўзал қилади.

Ҳа, мусиқа рухий таъсир имкониятига эга. Ундан таълим-тарбия мақсадларида фойдаланиш, бу борада унинг салмоғини янада кенгайтириш зарурлигини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Ватанимиз мусиқа педагогика фани ва амалиётида бу каби муҳим масалалар ечимини топиш борасида тинимсиз изланишлар амалга оширилиб, янгидан янги тадқиқотларни амалиётга жорий этиб келинмоқда.

Мусиқа педагогикаси-инсонга мусиқий таълим бериш ва табиёлаш ҳақидаги фан; у қатор гуманитар фанлар (асосан,

педагогика, музикашунослик ва фанлар методикаси)ни бирлаштириш натижасида юзага келган мустақил илмий фан бўлиб, ўзининг мақсадва вазифалари, илмий ва маълумот аппаратига эга. Музика педагогикасини ўрганиш предмети музика жараёнинг моҳияти ва қонуниятини очиб беради.

Музика тарбияси жараёни инсон музика маданиятининг умумий, шахсий асосларини шакллантиришга, музика ўқитиш жараёни эса муайян музикавий билимлар, малака ва кўникмаларни эггалашга йўналтирилган. Музикавий ривожланиш жараёни ҳар бир алоҳида инсоннинг музика маданияти ва музикавий қобилиятлари ҳамда руҳий-физиологик имкониятларининг умумий ўсиб бориши билан боғлиқ.

Қобилиятлар – бу ташқи дунё билан ўзаро алоқалари жараёнида шаклланадиган кишининг ривожланишидаги ички шарт-шароитлардир.

“Одамни бошқа тирик мавжудотлардан ажратиб турувчи қобилиятлар унинг табиатини ташкил этади, лекин одам табиатининг ўз – бу тарихий маҳсулотдир – деб ёзган эди С.Л.Рубинштейн. Одам табиати унинг меҳнат фаолияти натижасида тарихий ривожланиш жараёнида шаклланади ва ўзгариб боради. Интеллектуал қобилиятлар одам табиатни ўзгартира бориши давомида уни англаб, тушуниб бориши билан шаклланган, унинг бадиий, музикавий ва шу каби қобилиятлари санъатнинг бошқа турли кўринишларини ривожлантириш билан бирга юзага келган”.

Ижодий ривожланиш –бу педагогик–психологик жараёнда шахснинг барча индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинган бўлиб, унинг мақсади болани мустақил товуш ечимларини излаш, кузатиш, кашфиётларга йўналтиришдан иборат.

Шахснинг музикавий ривожланиши, тарбияси ва шаклланиши музикавий педагогикасининг умумий асослари бўлими бош мавзулари ҳисобланади. Инсоннинг музикавий ривожланиши унинг музикавий қобилиятлари ва музика маданиятининг бир бутун ташкил топиши ва шаклланиши жараёни сифатида намоён бўлади. Музикавий ривожланиш бу шахс музика маданиятининг жисмоний, ақлий ва маънавий ривожланишдаги туғма ва ўзлаштирилган, миқдор ва сифат ўзгаришларининг ҳар томонлама такомиллашуви. Инсон ўзининг музикавий ривожланишида қатор ёш босқичлардан ўтади. Инсоннинг ёшига хос умумий хусусиятларини ўрганиш билан психологиянинг маҳсус соҳаси-ёш психологияси шуғулланади. Энг умумий кўринишида мактабгача ёш, мактаб ёши, ўсмирлик ва ижтимоий етуқлик даври каби ёш босқичлари ажратилади. Шу асосда қуйидаги ёш даврларини ва уларга мувофиқ таълим-тарбия муассасаларини кўрсатиш мумкин:

Мактабгача ёш

1 мактабгача давр олди-3 ёш (кичик гурух)

2. мактабгача давр-4ёш (ўрта гурухи), 5ёш (катта гурух)6 ёш (таёрлов гурухи)

Мактаб ёши

1 кичик –(1-4)бошланғич мактаб.

2Ўрта (ўсмирлик)-(5-9синф)таянч (ўрта)мактаб.

3.Катта ўспиринлик - Академик лицей ёки касб-хунар коллежлари.

Ушбу ёш даврларида шахсининг мусиқий ривожланиши турли босқичлардан ўтади. Чақалоқлик, гўдақлик ёшида, ҳаётининг биринчи йилда бу кўроқ она айтадиган алла қўшиғи ҳамда болани ўраб туган мусиқий муҳит билан боғлиқ. Ҳаётининг иккинчи ва учинчи йилларида бола юра бошлаганда, у катталар ортидан айрим мусиқий ва қўшиқ жумлаларини такрорлай олади. Бу ёшда ритмик эштиш қобилияти фаол ривожлана бошлайди, бу болага мусиқани алоҳида ритмик ва рақс ҳаракатлари билан ифодалашга имкон беради. Уч ёшда, бола “ўзининг “мен”ини англаб ета бошлаганда унинг истаклари ва” мен ўзим” каби талаблари ифодаланган кескин вазиятларда, ота-оналар уни мусиқага ошно қилиш имконияти ҳақида ўйлай бошлайдилар. Болани уй шароитида мусиқа мактабига жойлаштиришга тайёрлаш мусиқа ўқиувчиси билан ўтказиладиган хусусий машғулотлар ва мактабгача таълим муассасасида мусиқа машғулотларида амалга оширилади. Бошланғич мактабнинг биринчи синфларида боланинг овози ҳали заиф, нафаси қисқа бўлади, у қўшиқ сўзларини куйлашдан кўра кўпроқ “сўзлаётганга” ўхшайди. Шунинг учун кичкинтойлар учун қисқа жумлалар ва ёрқин ифодали мазмунли қўшиқлар танлаш лозим. Бу уларда қўшиқга нисбатдан эътибор ва қизиқиш уйғотади. Мусиқий-педагогик жараён ўзининг қонуниятлари, шакллари, босқичлари, услублари, умумий ва махсус, яқка ва жамоа , назарий ва амалий, концерт ва мустақил мусиқий машғулотларига эга. Мусиқий-педагогик жараённинг қонуниятларини аниқлаш учун ушбу барча алоқаларни таҳлил қилиш талаб этилади бу алоқаларни бир бутун ҳисобга олиш уларнинг бирлигига , жамият эҳтиёжларига боғлиқлигига миллий ва жаҳон мусиқа маданиятининг тараққиётига олиб келади.

3.2.Мактабгача ёшдаги болаларга мусиқа орқали тарбия бериш.

Мавжуд педагогик вазифалар сақланган ҳолда Ўзбекистонга хос миллий кадрлар, анъаналар, халқ ижоди, мусиқа меросини болаларни идрок этиш қобилияти даражасида босқичма – босқич тадбиқ этиш назарда тутилади.

Эрталабки бадан тарбия, турли шаклдаги машғулотлар, меҳнат, сайр, нафосат соатлари, ўйин кулги, байрамларга оид асарларни аниқ режалаштириб, ўз ўрнида ва меъёрида қўллаш «Миллий тафаккур» муаммосининг ечимига эришишда муҳим омил бўлади. Авалам бор, муסיқа репертуарлари болажонларда жонажон Ватанга муҳаббат, меҳнатсеварлик, табиатини эъозлаш, дўстлик, ҳамжиҳатлик, раҳм – шафқат каби хислатлар муסיқавий образлар орқали идрок этилишга қаратилган.

Бунда Республика миқёсидаги иждокор тарбиячиларнинг илғор тажрибалари натижаси, янгича ишлаш методикасига асосланган муסיқий репертуарлари болаларнинг ёшига мос бўлган (билим ва малакалар даражаси, муסיқага муносабати, қизиқиши, қобилияти, соғлиғи, кайфияти, богчадаги муҳит ва бошқалар) ҳолатларни муסיқий фаолият турларини ҳисобга олган ҳолда беш қисмга бўлинади. ўқув материаллари чоракларга тақсимланган бўлиб, болаларнинг меҳр фаолият турларига муофиқ танланиши дастлабки билим ва кўникмаларни эгаллашда, таълим мақсадларни эгаллашда муҳим аҳамият касб этади. Машғулотнинг тузилиши ўқув материалларининг мазмунидан келиб чиқиш лозим. Бунда

асарнинг тарбиявий аҳамияти, уларнинг бадиий Қоявий савияси, болалар ёшига мослиги, асар мавзусининг хилма – хиллиги ҳисобга олинади.

Маълумки, муסיқий фаолият муסיқа тинглаш, қўшиқ айтиш, муסיқий ритмик ҳаракат, болалар чолғу асбобларида чалишни ўрганиш каби турларга бўлинади.

Ҳар бир фаолият тури боланинг муסיқий дидини ривожлантиришга ёрдам бериб, маълум малакани шакллантиради.

Муסיқашунос олимлар болаларни муסיқий тарбиялашда муסיқа тинглаш фаолиятига алоҳида эътибор бермоқдалар. Зеро, ҳар бир инсоннинг муסיқа маданиятининг шаклланиши ва ривожланишида муסיқа – тинглаш кўникма ва малакаси жуда муҳим ўринлардан бирини эгаллайди. Бола машғулотда қайси фаолиятни бажармасин, у муסיқани идрок этган ҳолда унинг бадиёт тавсифларини амалий фаолиятда ифодалайди.

Педагогика фанида қўшиқ айтиш фаолиятининг тарбиявий аҳамияти алоҳида таъкидланади. Миллий руҳни ўзида акс эттирилган халқ қўшиқ, лапарлари болаларни оламни бадиий хис ва идрок этишларига, завқланишларига ёрдам беради. Муסיқа образларга муовиқ турли

тавсифдаги ҳаракат ва рақсларни, ўйинда эса турли образларни тасвирлаш муҳим аҳамиятга эгадир. Чунки ҳаракат муסיқий қобилиятни шакллантириш ва жисмоний ривожлантиришда жуда муҳимдир. Ҳаракатда асарнинг бадиий мазмуни, кайфияти акс этирилади. Куй, ритм, тембр, регистр, темп, динамика тусларини ҳис этган ҳолда қўл, оёқ, гавда қоматларни муסיқага мос равишда ҳаракатлантириш муסיқий – эстетик ва жисмоний тарбия ўртасида узвий боқлиқликни таъмин этади.

Болалар чолғу асбобларидан, айниқса, ўзбек чолғу асбобларида ижро этилган ранг – баранг оҳанглар болаларни созларнинг жарангдор овози билан таништиради. Уларда ажабланиш, завқланиш, қувониш каби ижобий рухий ҳолатлар вужудга келади. Дастур мазмунида чолғу созлари билан таништириш билан бирга, билимлар ёшига мос бўлган урма чолғу созлар ва муסיқий ўйинчоқлар ёрдамида оддий ижрочилик усулларини бажара

олишга ўргатиш вазифалари қўйилади.

Боғча ёшида боларнинг муסיқий ижодкорлигининг дастлабки куртаги намоён бўла бошлайди. Иқтидорли болалар оддий кўшиқ, ўрганган рақс, ҳаракат турини мустақил яратган ижодларига мужассамлантирадилар, турли

образларни янгича талқин этадилар, давра ўйинларида таъсирчан хусусиятларини ўйлаб топадилар, ижодий ютуқларидан завқланадилар ва мамнун бўладилар. Муסיқа фаолиятидаги бундай мустақилликнинг одимлари болаларимизни ёшликдан оқ санъатнинг сеҳрли оламида завқланишга, гўзал оҳанглардан лаззатланишга, муסיқани меҳр билан севиб, имконият даражаларини намоёниш этишга чорлайди.

Байрам эртаклари – болаларни бадиий тарбиялаш шакллари билан бири. Байрам эртакларининг мақсади болаларни нафосат оламига олиб кириш, уларда ажойиб ёрқин таассуротлар қодириш: болаларда керакли байрам кайфиятини туғдириш, уларга шодлик бахш этиш ва ижодкорлик завқини ҳосил этишдан иборатдир.

Ижодий ёндашув тўғри ташкил қилинган байрам ва байрам шаклидаги тадбирлар (ўйин кулгилар, концертлар, сайл, аския, кулги дамлари нафосат соатлари, турли театр томошалари, қизиқарли ўйинлар, спорт мусобақа беллашувлари) болаларни кичик ёшдан бошлаб кўнги

очар ўйин ва байрам эртақларининг моҳиятини англаб етиш, маънавий озуқа олиш, тасаввурни бойитишга хизмат қилади.

Ҳар бир гуруҳнинг ёши ва идрок этиш даражасига мувофиқ байрам эртақлари ва уюштириладиган ўйин кулгуларни ўтказиш мундарижаси таълим – тарбия мазмунида ўз аксини топган. Мусиқа раҳбари болаларга фақат билим берибгина қолмасдан, балки уларни янги ажойиб дунё – мусиқа оламига олиб киради, санъатга қизиқтиради, уни севишга ўргатади. Яхши ташкил қилинган мусиқий тарбия жараёни болаларни баркамол инсон қилиб ўстиришда кўмаклашади.

Бу ишда болалар боғчасининг педагогик жамоаси иштироки ва фаоллиги ҳам муҳимдир. Болаларнинг саломатлигини муҳофаза қилиб, машғулотлар учун гигиеник талабларга жавоб берадиган даражада шарт – шароитларини яратиш, эрталиклар ва байрамтадбирларини ташкил этиш ва ўтказишга фаол қатнашиш боғча раҳбарияти ва тарбиячиларнинг педагогик бурчидир.

Қобилиятларнинг комплекси мусиқавийликди мусиқий тарбиянинг 3 та асосий омили мавжуд.

1.Ладни ҳис қилиш,эмоқия орқаликуй оҳанггини лад функцияларини ажратиш.

2.Эшитиш қобилиятининг яхшилиги,яъни эшитиш орқали куйни хис қила олиш.

3.Мусиқавий ритмик қобилият яъни куйни фаол ҳис қила олиш қобилияти. Куйни куй усулини хис қила олиш ва уни ҳаракат орқали курсата олиш.

3.3.Тарбиячиларнинг фаолиятини ташкил этиш методикаси

Мусиқавийлик-алоҳида ва ўзига ҳос хусусият бўлиб, у мусиқага нисбатан эмоқионал жавоб ҳиссининг пайдо бўлиши, унда ўзига ҳос ифода этилган мазмунни кўра олишдир. Психологлар инсоннинг бу хусусиятнинг шаклланишига илк болалик даврларида - уч ёшгача бўлган даврда асос солинишини таъкидлайдилар.

Болаларнинг вақтларини тўғри тақсимлаш, уларга керакли билимларни беришда, мактабгача таълим муасасасида педагогик вазифаларни тўғри қўйиш муҳим.

Мусиқага қабул қилинадиган (тинглаш орқали) объект ёки ўқув фани сифатида ҳам қараш мумкин. Шунингдек, унга бошқа томондан, яъни кундалик, ижтимоий ҳаётимизнинг ажралмас (худди уйқу ва овқат каби) бир бўлаги сифатида ёндошиш ҳам мумкин.

Музыка инсонга бевосита ва кучли эмоционал таъсир этувчи воситадир. Инсоннинг ҳиссий кечинмалари билан боғлиқ воқеа ва ҳодисалар аксарият ҳолларда музыка билан ҳамоҳанг тарзда кечади.

Демак, мактабгача ёш давриданок, болаларга музиканинг инсон ҳиссиётларини қитиқловчи ифодавий воситаларини ҳис қилишларига имкон бериш ва шунга ўргатиб бориш муҳимдир. Бироқ ушбу вазифани ҳал этиш учун бир ҳафтада икки марта олиб бориладиган музыка машғулотларининг ўзи асло кифоя қилмайди. Шунинг учун ҳам юқоридаги мақсад ва вазифаларни амалга ошириш иши музыка раҳбаридан кўра кўпроқ тарбиячининг зиммасига тушади. Айнан тарбиячи, музикани турли шакл ва

кўринишда, гуруҳнинг кундалик ҳаётига олиб киради. Гуруҳга музикани қандай шаклларда олиб кириш мумкин?

Бу ижрочиликнинг энг оддий, содда ва ҳар бир инсонга хос бўлган шакли. Азал-азалдан куйлаш инсоннинг ҳаёти давомида, унинг қайси ижтимоий қатламдан келиб чиқишидан қатъий назар, унга ҳамроҳ бўлиб келган.

Она алласи, эркаламалар, бирор иш ёки юмушни бажариш давомидаги меҳнат қўшиқлари, турли маросим, байрам ва сайлларга оид қўшиқлар шулар жумдасидандир. Ўзбек миллати, оилада фарзанд дунёга келган илк кунларида, унинг кулоқларига азон айттиради. Азон сураси ҳам Қуръони Каримнинг бошқа сўралари каби маълум бир оҳангга солиб, қироат билан айтилади. Демак, азонни алла билан бир қаторда, инсон дунёга келиб эшитган илк қўшиғи деб ҳам айтишимиз мумкин. Қўшиқ-боланинг музыка оламига олиб кирувчи илк музикавий шаклдир. Қўшиқ инсоннинг психоэмоционал мувозанатга келтирувчи бир восита эканлигини она алласини тинглаб, тинчланувчи ва осуда уйқуга кетувчи гўдакни кузата туриб тўлиқ ишонч билан айтишимиз мумкин. Бу борада шарқ ва ғарб дунёсининг машҳур алломалари бир қатор изланишлар олиб борганлар. Улар ёшларга таълим-тарбия берибгина қолмай, ўз ишларига изодшларни етиштириш учун ташкил қилган масканларида, музыка инсоннинг руҳига таъсир этувчи восита эканлигини таъкидлаганлар. Масалан, И.С.Бахнинг: «Музиканинг мақсади-юракларга таъсир этиш» ёки Л. Бетховеннинг: «Музыка инсонлар қалбини оловлантириши лозим» деган

сўзларини мисол қилишнинг ўзи бошқа далил ва исботга хожат қолдирмайди.

Муסיқа ёрдамида инсон руhini бокира, гўзал, олижаноб ёки аксинча туйғуларга созлаш (худди чолғу асбоби каби) мумкин.

Тарбиячи ўзи фаолият олиб бораётган гуруҳда шундай мухитни юзага келтириши лозимки, унда болаларнинг сўзлашлари, юришлари, ўйнашлари қанчалик табиий ҳол бўлса, куйлашлари ёки рақс тушишлари ҳам худди шундай табиий бир ҳолга айлансин. Бунда, тарбиячи ота-оналар билан ҳамжиҳатликда иш олиб бориб, боланинг юқоридаги хатти-ҳаракти оиладаги катталар, ота-оналар томонидан ҳам табиий ҳолдек қабул қилинишига эришиш лозим.

Тарбиячи энг аввало ўзининг куйлай олишига ўзида ишонч ҳосил қилиши ва гуруҳда куйлашни биринчи бўлиб бошлаши лозим. Буюк мутафаккир Абу Наср ал Фаробий: «Куйлаш-инсонга хос табиий хусусиятдир» деб таъкидлаган эдилар. Агар сиз кичик гуруҳданок таълим-тарбия ишини ишни шундай шаклда йўлга қўйган бўлсангиз, демак гуруҳингизда куйлаш аллақачон табиий ҳолга айланиб бўлган. Тажрибалар шуни кўрсатадики, ҳар бир тарбиячи буни ўз гуруҳида амалга ошира олади ва бундан ўзи ҳам завқланади. Энг мухими-куйлаш вақтида ўзингизнинг руҳий ҳолатингиз ҳам ўзгаради: тинчланасиз, таскин топасиз, энг мухими, сизнинг бу ҳолатингиз болаларга ҳам ўтади. Айнан мана шунинг учун ҳам биз тарбиячилардан болаларга табиий, жонли овозда куйлашларини (турли ёзувли тасмалардан фойланмаган ҳолда) илтимос қилиб қоламиз.

Шуни эслатиб ўтамизки, чолғу асбоби жўрлигисиз куйлаш, болаларнинг товуш баландлигини эшитиш ва фарқлаш қобилиятларининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Чунки куйлаш вақтида улар фақат бир товушнигина эштадилар ва куй йўналишини кузатиб, уни илғаб олишлари, эслаб қолишлари анча енгиллашади.

Куйлаш болаларнинг товуш ҳосил қилиш аппаратларининг тўғри ривожланишига яхши имкон беради. Айрим бўғинларни куйлаш усули эса - нутқида нуқсони бўлган болалар билан логопед-тарбиячининг олиб борадиган ишида ҳам яхши натижа беради. Мактабгача ёшдаги болаларнинг фаолияти катталарга тақлид қилишларини унутмаган ҳолда, тарбиячилар куйлаш вақтида сўзларни ютиб юбормасдан, дона-дона, аниқ талаффуз қилишларига доимий эътибор беришлари шарт.

Тарбиячилар билан мунтазам (якка тартибда) иш олиб бориш ҳамда гуруҳ хонасида болалар билан тинглаш ва куйлаш учун репертуар танлашда уларга керакли ёрдам ва тавсияларни бериш-мактабгача таълим муассасаси муסיқа раҳбарининг мажбуриятига киради. Албатта муסיқа раҳбари тавсия

этган мусиқий материалдан ўзингизга ёққан, энг аввало сизнинг ўзингизда эмоционал жавоб уйғота олган асарларни танлаб олиш ҳуқуқи сизда қолади.

Демак, кундалик ҳаётнинг қайси онларида ва нималарни куйлаш мумкин?

* уйқу олдидан - аллалар;

* меҳнати ва қўл ишини бажариш вақтида лирик ва осойишта оҳангдаги (халқ оғзаки ижоди намуналари ёки муаллифлик асарлари) кўшиқлар;

* ўйин-давра кўшиқлари;

* болалар хазил кўшиқлари;

* табиат кўйнида-мавсумий, тақвимий айтим ва кўшиқлар;

* эркаламалар;

Болалар учун репертуар танлашда унинг ҳақиқий бадиий қийматлилигига асосланинг! Шунингдек болаларнинг ҳаёт хавфсизликларини таъминлаш мақсадида уларга доимий тарзда, ёшларига мос ва тушунарли шаклларда куйлаш вақтида овқат емасликларини, сув ичмасликларини таъкидлаб туриг.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Қобилиятларнинг комплекси мусиқавийликги
2. Мусиқий тарбиянинг 3 та асосий омили
3. Ладни ҳис қилиш, эмоқия орқали куй оҳангини лад функцияларини ажратиш.
4. Эшитиш қобилиятининг яхшилиги, яъни эшитиш орқали куйни хис қила олиш.
5. Мусиқавий ритмик қобилият яъни куйни фаол ҳис қила олиш қобилияти.
6. Куйни куй усулини ҳис қила олиш ва уни ҳаракат орқали курсата олиш.
7. Тарбиячиларнинг фаолиятини ташкил этиш методикаси
8. Мусиқа инсонга бевосита ва кучли эмоционал таъсир этувчи воситадир.
9. Уйқу олдидан - аллалар;
10. Меҳнати ва қўл ишини бажариш вақтида лирик ва осойишта оҳангдаги (халқ оғзаки ижоди намуналари ёки муаллифлик асарлари) кўшиқлар;
11. Ўйин-давра кўшиқлари;
12. Болалар хазил кўшиқлари;
13. Табиат кўйнида-мавсумий, тақвимий айтим ва кўшиқлар;
14. Эркаламалар айтиш;
15. Болалар учун репертуар танлашда унинг ҳақиқий бадиий қийматлилигига асосланиши

Фойдаланилган адабиётлар

1. Апраксина О. Методика музыкального воспитания в школе. Москва, 2003.
2. Апраксина.О.А. Методика музыкального воспитания в школе. (Учебное пособие для пед. институтов по спец. 2119 «Музыки и пение») - М.: Просвещение, 2003-222с.
3. Методика преподавания музыкальных дисциплин: Сб. статей. -Т.: Ўқитувчи. 2009. -95 с.
4. Музыкальная психология: Учебное пособие. / автор сост. Кадиров Р.Г., -Т.: Музыка, 2005. -80 с.
5. Музыкальное воспитание в школе. Вып.19.: Сб. статей. / Состав. О.Апраксина. М.: Музыка, 2007. -110 с.
6. Орипова Р. Усмирларда миллий ғоя тушунчаларини шакллантириш (мактабдан ташқари муассасалардаги мусикий тўгараклар мисолида). Т., 2007, -76 бет.
7. Соипова Д. Мусиқа ўқитиш назарияси ва методикаси Ўқув методик қўлланма 2009 УзДК
8. Ҳасанбоев Ж.Ю. Педагогика назарияси. Маъруза матни. Т. 2002 й.
9. Шарипова Г.Мусиқа ўқитиш методикаси. Маърузалар матни. 2000 й.
10. Зими́на А.Н.Осно́вы музыка́льного воспита́ния и разви́тия. М. 2000 й.Интернет манбалари:
11. Н.Норхўжаев, Ҳ.Раҳимов Ўзбекистон Ватаним маним. Т. 2009 й.

2-МАВЗУ: МУСИҚА МАШҒУЛОТЛАРДА ПЕДАГОГИК ҲАМКОРЛИКНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

РЕЖА

1. Мактабгача таълим муассасаси ва оила ҳамкорлиги болалар ижодий қобилиятларини ривожлантиришнинг муҳим омили сифатида

2. Боланинг умумий ривожланиши учун оила ва МТМда ҳамкорлигида ота-оналар

3. Болаларнинг мустақил муסיқий қобилиятини ривожланишига оила ва мактабгача таълим муассасасининг таъсири

2.1. Мактабгача таълим муассасаси ва оила ҳамкорлиги болалар ижодий қобилиятларини ривожлантиришнинг муҳим омили сифатида.

Муסיқа машғулотларни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, муסיқий тарбия ишларни олиб боришда ота-она, психолог, тарбиячилар, жисмоний тарбия йўриқчиси ва бошқа мутахассислар билан ҳамкорлик. Тарбияланувчиларда хонандалик ва чолғу ижрочилиги маҳоратини эгаллашга бўлган қизиқиш ва уларни тўғри йўналтириш борасидаги муаммолар ҳамда уларни бартараф этиш стратегиялари. Овоз, овоз аппаратлари тузилиши, бармоқ билан ишлаш, хис этиш, эшитиш хиссиётларини тўғри йўналтириш, бу борада муסיқа раҳбари олдида турган вазифалар.

Муסיқа санъати жуда қадимзамонларда юзага келган ва барча халқларда инсоннинг шахсий фазилатлари, маънавий олами, эстетик дидини шакллантиришнинг муҳим ва ўрнини бирор нарса билан тўлдириб бўлмайдиган восита сифатида тан олинган. Турли даврларда яратилган

муסיқалар хис-туйғу ифодалаши, ҳаётни акс эттириши, инсон ҳаёлотини ўстириши, мазмун диапазони кенглиги билан тингловчининг ҳиссёт оламини бойитади, уни илоҳий бир оламга олиб киради.

Санъат турлари инсонга таъсир этишнинг ранг-баранг ўзига хос воситаларига эга, муסיқа болага жуда эрта даврдан (гўдакликдан) таъсир кўрсатиш хусусияти билан бошқаларидан ажралиб туради. Маълумки, ҳомила даври боланинг кейинги ривожини учун фавқулодда муҳим

бўлиб, бўлажак она тинглаган муסיқа гўдакнинг ўзини яхши ҳис қилишига таъсир кўрсата олади, эҳтимол, унинг эстетик диди, гўзалликни илғай олиш хислатларини шакллантиради. Шу боис оила боланинг аста-секин муסיқий фаолият (идрок, ижро, ижод) турларини эгаллаш жараёнида уларга табиатан берилган турли табиий иқтидорларини ривожлантириш ва юзага чиқаришда муҳим бўғин ҳисобланади. Инсоннинг муסיқа санъати билан жиддий шуғулланиши учун мактабгача ёш даври фавқулодда муҳим.

Мактабгача таълим муассасасида бола оилада муסיқага оид эгаллаган айрим билим, кўникма ва малакаларни чуқурлаштириш, болалар муסיқа санъатига ошно бўлиш имконига эга бўлади. МТМда муסיқий тарбия жараёнида бу билим, кўникма ва малакаларни эгаллашга асосий мақсад сифатида қарамасдан, балки болада муסיқий-эстетик онг элементларини шакллантириш орқали унинг қизиқишларини эҳтиёж даражасига олиб чиқишга кўмаклашиши лозим. Муסיқий-эстетик фаолият давомида муסיқий-эстетик онг шакланган бўлса, бу боланинг кейинги ривожиди, унинг умумий маънавий камолотида акс этмасдан қолмайди.

Шунингдек, МТМда бола ҳислари, қизиқиш ва дидини ривожлантириш билан билан бир қаторда уни муסיқа маданиятига ошно қилиш, эстетик идрок, муסיқий ва поэтик эшитишни, табиат, муסיқий ва тасвирий санъат асарлари гўзалликларини идрок қилиш қобилиятини ривожлантиради, тасаввурни, ҳиссий реакцияларни фаоллаштиради.

МТМда муסיқий тарбия билан шуғулланганда боланинг умумий ривожланишини ёддан чиқармаслик лозим. Бу ёшдаги болалар инсоннинг реал ҳаётда мавжуд кечинмалари ҳақида у қадар кўп тасаввурга эга эмас, инсон ҳиссиётлари ва унинг барча қирраларини ифодалаган муסיқа эса бу тасаввурларнинг кенгайишига кўмаклашади.

Муסיқий маданият асосларини шакллантириш мактабгача ёш даврида бошланади. Муסיқий боланинг умумий ривожланишида муҳим омил саналади: эмоционал муҳит шаклланади, тафаккур ривожланади, бола санъат ва ҳаётдаги гўзалликка нисбатан сезгир бўлади. Боланинг муסיқий ривожланишида мактабгача таълим муассасаси педагогик жамоаси ва оналар катта рол ўйнайди, чунки МТМда кундалик ҳаёти ва оилада боланинг муסיқий таассуротларини бойитиш, муסיқий фаолиятини турли шаклларда амалга оширишнинг турли шакллари мавжуд.

Оилалар турли даражадаги ижтимоий маданиятга эга. Айрим оилаларда муסיқага ҳурмат билан муносабатда бўлиб, болаларга муסיқий маълумот бериш, уларнинг қобилиятини ривожлантиришга ҳаракат қилинади, бошқа оилаларда эса муסיқий тарбияга нисбатан эътибор кам. Бу албатта ижтимоий табиий ҳол.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг мусиқий қобилиятлари комплекс ва тўлақонли ривожланиши учун ота-оналарнинг ёрдами жуда зарур. Оила – боланинг шахсий сифатлари пойдевори қўйиладиган биринчи ижтимоий институт, айнан оилада бола бошқалар билан умумий, ҳақиқий ижтимоий ҳаёт кечирish: қувонч ва аламни баҳам кўриш, яқинлари билан бирдамликни ҳис қилишга ўрганади. Айна пайтда оиладаги ҳиссётлар совуқлиги боланинг психологик ривожланиши ва ижодий қобилиятлари, таълим, мулоқот самарадорлигига салбий таъсир ўтказишини унутмаслик лозим. Шу сабабли МТМда педагоглари боланинг тўлақонли ривожланиши учун ўзаро ҳамкорлик ва биргаликдаги ишни йўлга қўйиши лозим.

МТМга қатнайдиغان болаларда мусиқий тарбияни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш учун қуйидагиларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

- боладан МТМда ўзлаштирган кўшиқ, шеър ва рақсларини такрорлашни сўраш;

таассуротларини суратларда ифодалаб бериш;

- оилада мусиқа чолғу асбобларини сақлаш;

- оилада боланинг иқтидори ривожланиши учун мақбул шароит, ижодий муҳит яратиш;

- ота-она, буви ва буvasи билан бирга ижро қилишни тез-

тез уюштириб туриш;

- техник воситалари: радио, телевидение, аудио-, видеоёзувлар, компьютер, караоке тинглаш, томоша қилиш.

2.2. Боланинг умумий ривожланиши учун оила ва МТМда ҳамкорлигида ота-оналар

Боланинг умумий ривожланиши учун оила ва МТМда ҳамкорлигида ота-оналар (катталар) болаларнинг мусиқий асарларни эшитишга қизиқишини қўллаб-қувватлаши, бунда ўзларида мавжуд ёзувлар билан бир қаторда МТМ мусиқа раҳбари тақдим қилганларидан самарали фойдаланиш, бундан ташқари, МТМда ходимлари ота-оналар учун концертларга билетлар харид қилишни ташқил этиши муҳим аҳамиятга эга.

МТМда жамоаси мусиқа ва санъат мактаби мутахассислари билан яқин ҳамкорлик қилиши, улар ёрдамида бевосита МТМ иштирокчилари ижросида турли байрам тадбирлари бадиий қисмларини уюштиришлари ҳам боланинг мусиқий тақомилида ўзига хос аҳамият касб этади.

МТМда ва оила олдида турган муҳим вазифалардан бири мусиқани бадий (адабий) асар, рангасвир ва театр билан ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиш ҳисобланади. Бу мақсадда ота-оналар билан бамаслаҳат болалар театрлари, болалар мусиқа дасталари га ташрифлар уюштириш, боғчада санъат асарлари кўргазмаларини ташкил қилиш, бу борадаги дунё тажрибаси билан танишиш ўта муҳим. Шунингдек, ота-оналари билан бирга болалар кичик концертлар, театр постановкалари, адабий-мусиқий композицияларда иштирок этишини ташкил қилиш боланинг санъат билан ошнолигини таъминлашга хизмат қилади.

Ота-оналар билан ҳамкорликни йўлга қўйишда уларнинг ўз болалари билан олган мусиқий таассуротлари бўйича мулоқотга ўргатиш жуда муҳим. Шу боис оиладамусиқий фаолиятга нисбатан кичик бўлсада ижобий микромуҳит шаклланиши лозим. Бола ўзини кичик, аммо барча бошлаган ижодий ишларида ўзининг оиланинг бошқа аъзолари томонидан тўлиқ қўллаб-қувватланишини ҳар доим ҳис қилиши лозим.

МТМда мусиқа раҳбарининг бола мусиқий тарбиясида амалга ошираётган ишлари мақсад ва вазифалари ота-оналар учун тушунарли бўлиши лозим. Шу билан бир қаторда, ота-оналар (оила) билан МТМ ҳамкорлик фаолияти ўзаро уйғунликда кечиши талаб этилади. Бу ҳамкорликдан кўзда тутилган асосий мақсад ҳар бир болада бўлиши мумкин бўлган иқтидор ва талантни ўз вақтида илғай олиш ва бундай *болаларнинг мусиқий қобилиятларини ривожлантиришни мақсадли йўналтиришдан иборат.*

Бу борада қуйидаги асосий вазифаларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- мактабгача ёшдаги болаларнинг мусиқий қобилиятларини ривожлантиришни ўрганиш ва қонуниятларини аниқлаш;
- мактабгача ёшдаги болаларнинг мусиқий қобилиятларини ривожлантиришнинг педагогик шартларини аниқлаш;
- болаларнинг мусиқий қобилиятларини ривожлантиришда МТМ ва оила ҳамкорлигининг нисбатан самарали шакллари белгилаш;
- болаларнинг мусиқий қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилган МТМ ва оила ҳамкорлиги хусусиятларини ўрганиш.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг мусиқий қобилиятларини ривожлантиришга оид ишлар самарадорлиги МТМ ва оиланинг:

- ота-оналар томонидан фаоллик ва ташаббус кўрсатилиши;
- ота-оналар билан мусиқий маърифатчилик соҳасида доимий ва тизимли иш олиб бориш каби шартларни ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинган ўзаро ҳамкорлигига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Хулоса сифатида айтиш керакки, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги нуфузи кун сайин ортиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А. Каримов таъкидлаганидек: “Келажак юксак интеллектуал салоҳият, билим ва тафаккурга эга бўлган ёшларники. миллатникидир”. Фарзандларимизнинг мусиқа соҳасида юксак чўққиларини эгаллашларида, уларнинг юқори интеллектуал заковатга эга бўлишларида мусиқа таълими муҳим аҳамият касб этади. Бунга эришишнинг асосий воситаларидан бири оила ва МТМнинг ўзаро ҳамкорлик фаолиятини йўлга қўйишдан иборатдир.

2.3 Болаларнинг мустақил мусиқий қобилиятини ривожланишига оила ва мактабгача таълим муассасасининг таъсири

Мусиқий маданият халқ маънавий дунёсининг ажралмас қисми бўлиб, унинг маънавий эҳтиёжини барча даврларда қондирган ва ҳар доим ҳамдард бўлган, беминнат хизмат қилган. Зеро, бугунги мустақиллик давримизда ҳам ўзининг маънавий бурчини муқаддас билиб, халқимизга хизмат қилмоқда. Шунинг учун ҳам мусиқа маданиятимиз бугунги куннинг улкан ижод майдонига айланди.

Шу боисдан мусиқий тарбияни оила, мактабгача таълим муассасалари ҳамда бошланғич синфдан бошлаб болаларнинг мустақил мусиқий фаолиятларини ҳисобга олган ҳолда тизимли тарзда олиб бориш мақсадга мувофиқдир.

Мустақил мусиқий фаолият, болаларнинг ўзларича ҳиргойи қилишда, ўзларича мустақил мусиқа тинглашларида, ўзларича чолғу асбобларининг бирор тури билан шуғулланишида актёрлар, хонандалар, қизиқчилар қилиқлари, овозларига тақлид қилишларида кўринади. Улар ўзларича турли ўзларига ёққан кўшиқларни ҳиргойи қилиб қуйлайдилар, ўша ашула ижросининг оҳангига, овозига ва қилиқларига ўхшатиб ҳаракат қилишга интиладилар. Ўзларича радио, телевизор ёки плеерларда турли мусиқаларни тинглайдилар. Баъзи болалар чолғу асбоблари чалишга, агар чолғу асбоблари бўлмай қолса, шу чолғу асбобини чалиб кўрсатишга интиладилар. Ўзлари ёқтирган актёр ёки қизиқчилар сўзлари таҳлидан ҳаракатлар бажаради ва ҳақозо. Шундай ҳолатлар мустақил мусиқий фаолият кўринишлари ҳисобланади.

Болалар мустақил фаолиятини қаердан ўрганадилар. Бундай фаолият манбалари қаерда мустақил мусиқий фаолият манбаларини уч тоифага бўлиш мумкин.

1. Мактабдан оладиган мусиқий манбалар.
2. Оиладан оладиган.

3. Мактаб ва оиладан ташқари оладиган муסיқий манбалар.

Мактаб, МТМда машғулот, муסיқа тўғараги, муסיқий тадбирлар мустақил муסיқий фаолият манбалари ҳисобланади. Болалар ўша жараёнларда эшитган ва кўрганларига тақлид қиладилар. Оилада радио эшитиши, телевизор, видео концертлар кўриши мумкин. Мактаб ва оиладан ташқари болалар кўча-куйда, театр, кинотеатр, оммавий сайллар, бозор ва бошқа жойларда, тўй ва маросим бўлиши ва у жараёнда эшитган ва кўрган муסיқий чиқишларга тақлид қилиши мумкин. Мустақил муסיқий фаолиятнинг болалар қизиқишларидан пайдо бўлишига эътиборни қаратишимиз лозим. Демак болалар муסיқий фаолиятнинг у ёки бу турига қизиқар эканларки, шу кўрган ва эшитган муסיқий жараёнини хотираларида сақлаб қолаётдилар. Биз педагоглар болалар мустақил муסיқий фаолиятини қандай баҳоламоғимиз лозим.

Албатта мустақил муסיқий фаолиятга ижобий баҳо бермоқ лозим. Зеро бу фаолият болаларни имкон қадар мустақил бўлишга ўргатади. Тасаввур қилинг бирор ишни ўзи фикрлаб, бажара олмайдиган, қачон тепасида туриб буйруқ бериб турсангиз бирор иш қилади акс ҳолда ўзича бир иш қилолмайдиган шахсларнинг вояга етишганидан на ота-она ва на жамият манфаатдор. Жамиятга ўзларича ташаббус кўрсатувчи янгиликлар яратувчи ифтихорлар, кашфиётлар қилувчи соғлом, ҳаракатчан фуқаролар керак. Шундай экан мустақил муסיқий фаолият педагогдан кузатувчанликни, сезгирликни талаб қилади. Зеро педагоглар мустақил муסיқий фаолиятини ижобий баҳолаши бундай фаолият кўрсатаётган болаларга тўғри муносабатда бўлишиб уларни турли йўллар билан рағбатлантириб бошқаларга намуна қилиб кўрсатиши боланинг бундай фаолият тури билан шуғулланишдан манфаатдор эканликларини англатиши келажакда улардан буюк ижодкорлар ва санъатнинг кўзга кўринган

намоёндалари чиқиши мумкинлигига ишонтира олиши лозимдир. Дарҳақиқат, бола қанчалар муסיқий тушунчани мустақил фикрлаб, амалда бажаришга ҳаракат қилса, муסיқий қобилиятининг ривожланиши ҳам шунчалар мувоффақиятли бўлади.

Бола ва унинг қобилиятларининг ўсиши

катта киши томонидан уюштириладиган фаолиятда: кўшиқ, ритмика, музика тинглаш ва музика асбобларини чалишда содир бўлади. Болалар ўзларининг музика эшитиш тажрибалари асосида ўз тасаввурларини кўшиқ, ўйин, рақс ижодида намоён қилишга ва музика саводининг оддий элементларини эгаллашга қодирдир. Шу билан бирга фаолиятининг ҳар бир тури умуман музика қобилиятларининг ўсишига, махсус қобилиятларнинг шаклланишига, масалан: ашула айтиш, ашулачилик овози ва куй қобилиятининг таркиб топишига ёрдам беради.

Буларнинг барчаси турли ташкилий шаклларда: машғулотларда, ўқишдан ташқари ишларда (болалар боғчаси турмушида музика) ва мустақил фаолиятларида бўлиб ўтади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1.МТМда музика тарбия билан шуғулланганда боланинг умумий ривожланишини

2.Техник воситалари: радио, телевидение, аудио-, видеоёзувлар, компьютер, караоке тинглаш, томоша қилиш.

3.Мактабгача ёшдаги болаларнинг музика қобилиятларини ривожлантиришни ўрганиш ва қонуниятларини аниқлаш;

4.Мактабгача ёшдаги болаларнинг музика қобилиятларини ривожлантиришнинг педагогик шартларини аниқлаш;

5.Болаларнинг музика қобилиятларини ривожлантиришда МТМ ва оила ҳамкорлигининг нисбатан самарали шаклларини белгилаш;

6.Мактабгача ёшдаги болаларнинг музика қобилиятларини ривожлантиришга оид ишлар самарадорлиги МТМ ва оиланинг ўрни:

Фойдаланган адабиётлари

1.Подласый И. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. педаг. вузов. - в 2-х кн. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 567 с.

2. Peter Master. English Grammar and Technical Writing. RegionalPrintingCenter. 2004

3. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. – СПб.: Питер. Серия “Учебное пособие”, 2004–316 с.

4. Педагогика назарияси ва тарихи // М.Х. Тўхтаўжаева таҳрири остида. – Т.: “Молия-иктисод”, 2008.– 208 б.

5.Иноятов И У, Муслимов Н.А ва бошқ. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб. 2012 й. Тошкент, “Илм-Зиё” нашриёти. 12 б.т.

6. Mishael Pilhofer and Holly Day “Music Theory for dummies” Indiana USA 2007. Wiley Publishing Inc.

7. Cat’rine Sadolin. Complete vocal technique. 2012. www.Completevocalinstitute.com

3 – МАВЗУ: МТМЛАРИ ҚИСҚА МУДАТЛИ ГУРУҲЛАРИ БОЛАЛАРИ БИЛАН ИШЛАШ МЕТОДИКАСИ

РЕЖА

1. Қисқа муддатли гуруҳларни ташкил этишда умумий қоидалари ва тартиби
2. Мактабгача таълим муассасаларида мусиқий таълим-тарбиянинг асосий мақсади
3. Мусиқа машғулотларини ташкил этиш методикаси

3.1. Қисқа муддатли гуруҳларни ташкил этишда умумий қоидалари ва тартиби

I. Умумий қоидалар

1. “Қисқа муддатли гуруҳларни ташкил этиш”да Низомида мактабгача таълим муассасаларига (кейинги ўринларда матнда «мактабгача муассасалар» деб юритилади) қатнамайдиган мактабгача ёшдаги болаларнинг қисқа муддатли (4-5 соат) гуруҳлари фаолиятини тартибга солиш учун йўналтирилган.
2. Мактабгача муассасалар негизида ташкил этиладиган қисқа муддатли гуруҳларнинг мақсади мактабгача муассасаларга қатнамайдиган болаларни ҳар томонлама ривожлантиришни таъминлаш, уларда мактаб таълимига тайёргарлик асосларини шакллантириш ҳисобланади.

3. Мактабгача муассасада қуйидаги қисқа муддатли гуруҳлар фаолият кўрсатиши мумкин:

- 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган болалар сони 20 нафардан кам бўлмаган, бироқ 25 нафардан ортиқ бўлмаган болалар учун — «Ривожлантириш гуруҳи». Гуруҳ болаларни ҳар томонлама ривожлантириш, уларни тенгдошлар ва катта ёшли болалар жамоасига мослаштириш мақсадида ташкил этилади;
- 5 ёшдан 6 ёшгача бўлган болалар сони 20 нафардан кам бўлмаган, бироқ 25 нафардан ортиқ бўлмаган болалар учун — «Келажакдаги ўқувчи» гуруҳи. Гуруҳ мактабгача катта ёшдаги болаларни таълим муассасасида умумий ўрта таълимга ўқитишга тайёрлаш мақсадида ташкил этилади; ўқитиш ўз она тилида олиб борилмайдиган болалар учун болалар сони 20 нафардан кам бўлмаган, бироқ 25 нафардан ортиқ бўлмаган гуруҳ;
- 2 ёшдан 7 ёшгача бўлган болалар сони 15 нафардан кам бўлмаган, бироқ 20 нафардан ортиқ бўлмаган болалар учун — «Интеграллашган гуруҳ».

Гуруҳда соғлом болалар билан биргаликда, шунингдек «руҳий ривожланиши суст» ташхисли болалар ҳам («руҳий ривожланиши суст» ташхисли болалар сони 3 нафардан ортиқ бўлмаслиги лозим) катнашади. Гуруҳ болаларни жамиятга мослаштириш, ривожланишида руҳий нуқсони бўлган болаларга мунтазам равишда руҳий-тиббий-педагогик ёрдам кўрсатиш, уларни тарбиялаш ва ўқитиш, ота-оналарни консультатив-методик қўллаб-қувватлаш мақсадида ташкил этилади. Болаларни ўқитиш яқка тартибдаги режа бўйича амалга оширилади. Бемор болалар билан ишлаганлиги учун тарбиячи ва тарбиячининг ёрдамчисига қўшимча ҳақ берилмайди;

4 ёшдан 7 ёшгача бўлган болалар сони 15 нафардан кам бўлмаган, бироқ 20 нафардан ортиқ бўлмаган ногирон болалар учун — «Муаммоли бола» гуруҳи. Гуруҳ ногирон болаларга мунтазам равишда руҳий-тиббий-педагогик ёрдам кўрсатиш, болаларни таълим жараёнига жалб этиш, ижтимоий мослаштириш, болаларни тарбиялаш ва ўқитишни ташкил этишда ота-оналарга ёрдам бериш мақсадида ташкил этилади. Мазкур гуруҳда ногирон болалар билан биргаликда соғлом болалар ҳам бўлиши мумкин. Ногирон болалар (ақлий етуклиги сақланган) сони 3 нафардан кам бўлмаслиги лозим. Ногирон болалар билан ишлаганлиги учун тарбиячи ва тарбиячининг ёрдамчисига қўшимча ҳақ берилмайди.

4. Қисқа муддатли гуруҳлардаги болаларга қараганлиги учун тўлов ота-оналар (ёки уларни ўрнини босувчи шахслар) томонидан, шунингдек хайр-эҳсон қилувчилар томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади. Тўловлар банк муассасаларида очилган ҳисоб рақамларига тўланади.

5. Таркибида қисқа муддатли гуруҳ мавжуд бўлган мактабгача таълим муассасаси таълим жараёни вақтида болалар, гуруҳ ходимлари ҳаёти ва соғлиғи учун, уни ташкил этиш шакллари, методлари ва воситаларининг болаларнинг ёши ва руҳий-физиологик имкониятларига мувофиқлиги учун жавоб беради.

II. Қисқа муддатли гуруҳларни ташкил этиши тартиби

6. Мактабгача ёшдаги болалар учун мактабгача таълим муассасаларида зарур моддий-техника шароитлари ва кадрлар таъминоти (ажратилган маблағлар доирасида) мавжуд бўлганда ҳар қандай турдаги қисқа муддатли гуруҳлар ташкил этилади. Бинолар педагогика ва санитария-гигиена талабларига, ёнғин хавфсизлиги қоидаларига жавоб бериши лозим.

7. Мактабгача муассасада қисқа муддатли гуруҳлар сони тегишли равишда Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар халқ таълими бошқармалари ва Тошкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси

томонидан, санитария нормаларини ҳисобга олган ҳолда, аҳолининг эҳтиёжига ҳамда таълим жараёнини таъминлаш учун яратилган шарт-шароитларга қараб белгиланади.

8. Қисқа муддатли гуруҳлар халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш туман (шаҳар) бўлими буйруғи билан ташкил этилади.

9. Қисқа муддатли гуруҳлар очиш учун қуйидагилар зарур:
ота-оналар (уларни ўрнини босувчи шахслар) билан шартнома;
штатлар жадвали;

кун режими ва болаларнинг ҳаёт фаолиятини ташкил этиш тартиби;
болалар рўйхати;
таълим дастури.

10. Қисқа муддатли гуруҳларни тўлдириш бир хил ёшдаги болалар ҳамда турли ёшдаги болалар принципи бўйича амалга оширилади.

11. Қисқа муддатли гуруҳларга болаларни қабул қилиш ота-оналар аризаси, боланинг соғлиғи тўғрисидаги тиббий хулоса асосида амалга оширилади.

12. Қисқа муддатли гуруҳларни тўлдиришда танлов асосида ҳамда тест синови бўйича қабул қилишга йўл қўйилмайди.

13. Қисқа муддатли гуруҳлар мавжуд бўлган таълим муассасаси ва ота-оналар ўртасидаги муносабатлар ҳудудий халқ таълими бошқармасида ҳисоби юритиладиган, белгиланган тартибда тузилган шартнома билан тартибга солинади.

14. Қисқа муддатли гуруҳлар, гуруҳларнинг иш тартибига боғлиқ ҳолда, тарбияланувчиларни кунига бир марта (эрталабки ёки тушки нонушта) таомнома ва мактабгача таълим муассасалари учун овқатланиш пул нормаси бўйича овқатланишини ташкил этган ҳолда фаолият юритади.

15. Мактабгача таълим муассасаси штатлар жадвали, ушбу Низом билан киритиладиган қўшимчаларни ҳисобга олган ҳолда, Мактабгача таълим муассасаларининг намунавий штатлар жадвали асосида кўриб чиқилади ва тасдиқланади ҳамда тегишли молия органида мажбурий тартибда рўйхатдан ўтказилиши лозим.

Қисқа муддатли гуруҳлар учун қуйидаги штат бирликлари белгиланади:

битта гуруҳ учун — 0,5 бирлик тарбиячи;

битта гуруҳ учун — 0,25 бирлик тарбиячи ёрдамчиси;

иккита гуруҳ учун — 0,25 бирлик тиббий ҳамшира;

иккита гуруҳ учун — 0,25 бирлик мусиқа раҳбари.

16. Қисқа муддатли гуруҳларнинг қуйидаги турлари учун:

«Келажакдаги ўқувчи» гуруҳи — битта гуруҳ ҳисобига — 0,25 бирлик ўқитувчи-логопед;

«Интеграллашган гуруҳ» — битта гуруҳ учун (15—20 нафар болалар, шундан руҳий ривожланиши суст ташхисли — 3—5 нафар болалар) — 0,25 бирлик ўқитувчи-дефектолог;

«Муаммоли бола» гуруҳи — битта гуруҳ ҳисобига (15—20 нафар болалар, шундан 3—5 нафар ногирон болалар) — 0,25 бирлик ўқитувчи-логопед ёки 0,25 бирлик ўқитувчи дефектолог қўшимча штат бирликлари белгиланади.

III. Таълим жараёнини ташкил этиш

17. Қисқа муддатли гуруҳларда таълим жараёни шакли мактабгача таълим муассасасининг таълим дастурларида белгиланади.

18. Қисқа муддатли гуруҳларда таълим жараёни боланинг алоҳида, шахсан йўналтирилган ривожланишини таъминлайдиган тез мослашувчан шакл ва педагогик технологияни ўз ичига олади.

19. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш болаларнинг имкониятлари, кизиқишлари, эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда фаолиятнинг ҳар хил турларини ривожлантириш учун шароитлар яратишни назарда тутати.

20. Қисқа муддатли гуруҳларда белгиланган тартибда оналар ҳисобидан, асосий фаолиятдан ташқари, қўшимча таълим хизматлари ташкил этишга йўл қўйилади.

3.2 Мактабгача таълим муассасаларида мусиқий таълим-тарбиянинг асосий мақсади

Мустақил Ўзбекистоннинг порлоқ келажagini бунёд этувчи, ватан истикболи учун ўз улушини қўшувчи ҳар бир инсон маданий ва маърифий жиҳатдан бой, руҳан гўзал бўлиши керак. Озод юртимизнинг равнақи ва келажаги ёшларга боғлиқ. Бунда, албатта оила, боғча, мактаб ва мактабдан ташқари муассасаларнинг роли беқиёсдир. Шахснинг ривожланишига салмоқли ва самарали таъсир кўрсатадиган, маданиятини юксалтирадиган муҳим омиллардан бири мусиқий таълим тарбия ҳисобланади. Чунки мусиқа кишини хуш фазилатли, самимий, зийрак, кўнгилчан, юксак ахлоқли фазилатли, ҳамда маданият, маънавият эгаси бўлиб етишишига ёрдам беради. Бундан ташқари мусиқа болалар руҳиятига ҳам ижобий таъсир кўрсатади.

Болаларни эшитиш қобилияти, кўриш хотираси, тафаккури, диққати ривожланади. Инсоннинг камолга етишига мусиқанинг бағоятда кучли таъсири шу кунларгина эмас, балки одамзод тараққиётининг барча босқичларида яққол намоён бўлиб келган. Бой мусиқий меросимиз, мақомлар ва халқ қўшиқлари бир неча асрдан буён халқни маънавий жиҳатдан юксалтиришдек олийжаноб вазифани бажариб келмоқда. Болалик даври - инсон дунёқараши, фикр хаёли, диди, салоҳияти шаклланишига замин яратадиган энг муҳим босқичдир.

2008 йил 8 июлда қабул қилинган «Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009-2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида»ги қарори бу борада муҳим омил бўлаётир. Хусусан, болалар мусиқа ва санъат мактаблари фаолиятини янада ривожлантириш, уларни капитал реконструкция қилиш, таъмирлаш, моддий-техник базасини мустаҳкамлаш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. Шунингдек, мактабгача таълим муассасаларида муסיкий таълимни ташкил этиш ва такомиллаштириш, бу борада давлат талабларини ишлаб чиқиш, ўқув дастурлари, қўлланмалар ва адабиётлар яратиш, мусиқа МТМни замон талаблари даражасидаги таъминлаш, соҳа мутахассислари ва педагогларнинг касб маҳорати ва малакасини юксалтириш ишларига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мусиқа болаларни аклий ҳамда ахлокий ривожланишида катта ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг учун мусиқа машғулоти энг аввало, тарбия машғулоти дейилади. Янги дастур мазмунида машғулоти ўтиш учун мусиқа раҳбарлар ўзининг муסיкий ва назарий билимларини такомиллаштириши лозим. Бугунги кунда мусиқа инсонни шаклланишида муҳим роль уйнайди, унинг хиссиёти ва руҳиятига фаол таъсир кўрсатади.

Мактабгача таълим муассасаларида муסיкий таълим-тарбиянинг асосий мақсади – болаларга мусиқа санъати гузаллик қонунлари асосида ўрганиш малакасини сингдириш ва уларга мусиқа маданиятини таркиб топтиришдир. Мактабгача таълим муассасаларидаги мусиқа машғулоти ахлокий-эстетик тарбия бериш тизимининг ажралмас бир қисми бўлиб ҳисобланади. Мусиқа машғулоти олиб бориладиган хонаси дид билан намунали жиҳозланган бўлиши муҳим роль уйнайди. Техника воситалари, методик кўргазмали қуроллар, пианино чолғу асбоби ва ўзбек халқ чолғу асбоблари билан жиҳозланган бўлиши, янги дастурдан фойдаланиб, машғулоти режа конспектларини тузиб замонавий технологияни қўллаб олиб борилиши керак. Шундай қилиб, мусиқа машғулоти рақиб барча фаолиятларини мақсади ва мазмуни машғулоти мазмунларини ёритиб, ҳаёт билан боғлаб машғулоти рақиб ҳамма фаолиятлари бир-бири билан узвий олиб боришини талаб этилади.

2.3 Мусиқа машғулоти рақиб ташкил этиш методикаси

Мусиқа машғулоти бошқа машғулоти рақибдан ўзининг бадиийлиги, қизиқарлилиги ва болаларга кўпроқ ижодий завқ, эмоционал туйғулар ва образли кечинмалар уйғотиши билан ажралиб туради. Шунинг учун мусиқа машғулоти энг аввало, тарбия машғулоти рақибдир.

Мусиқа машғулоти бешта фаолият туридан тузилади:

1. Қўшиқ ва ашулла куйлаш.
2. Мусика саводи.
3. Мусика тинглаш.
4. Мусикага мос ҳаракатларни бажариш.
5. Болалар чолғу асбобларида жур бўлишдан иборат.

Қўшиқ ва ашулла куйлаш Боланинг овозига шикаст етказмай, асраб-авайлаб, секин-аста ривожлантириши, қўшиқни зўриқмасдан, бақирмасдан, табиий, енгил, жарангдор ва ёқимли овозда, мусиқани ҳис қилган ҳолда куйлашга ўргатишида давом этиши. Қўшиқ жумлалари орасида елкаларни кўтармасдан нафас олишига, қўшиқ сўзларини аниқ талаффуз қилишига; жамоада куйлаётганда қўшиқни биргаликда бошлаб, биргаликда тугатишига алоҳида эътибор бериши (Н.Нажмиддинов “Болалар ва гозлар”); якка куйлаш малакасини шакллантириши. Болада вокал хор (товуш ҳосил қилиш, талаффуз, нафас, соф овоз, ансамбль) малакаларини шакллантириши (Н.Норхўжаев “Наврўзим, шўх созим”). Болани мустақил оҳанг ўйлаб топшига ва қўшиқни импровизация қилишига (Д.Омонуллаева “Бувижоним”) ўргатиши. Боланинг ёш хусусиятлари ва овоз диапозонини ҳисобга олган ҳолда репертуар танлаш, қўшиқ матнини ёдлаш ва оҳангини аниқ ифода этишига, қўшиқнинг банд ва нақорот қисмларини фарқлай олишига, чолғу асбоби жўрлигида ёки жўрлигисиз куйлашга ўргатишболаларни мусикий ижоди, кобилиятини ривожлантиришда айникса, вокал-хор ишларининг аҳамияти катта. Бунда болаларни куйлашга қизиқтира олиш кўп жиҳатдан ўрганадиган ҳар бир машқ ёки қушиқ бола томонидан чиройли килиб куйлаб беришга боғлиқ. Шунинг учун мусика раҳбари ёқимли овози устида мунтазам иш олиб бориши керак.

Мусика саводи куйидаги боскичлар бўйича ўргатилади.

1. Болалар диққатини мусика ифода воситалари – куй, регистр, темп, ритм, динамик белгилар ўргатиш.
2. Овоз созлаш ва қушиқ ижро этиш қоидаларига доир билимлар, чапак ва чолғу асбоблар чалиш қоидаларига амал қилишга ўргатиш.
3. Мусика ижодкорлари: «композитор», «ижрочи», «тингловчи» мавзунинг мазмуни ва урганиладиган асарнинг муаллифлари ҳақидаги маълумотлар, мусика саводи оркали амалга оширилади. Дутор, рубоб, карнай, най, чанг ва доира чолғулари билан таништириш, уларда чалиш усуллари ва қайси гуруҳга мансуб эканлиги ҳақида тушунча ҳосил қилиш. “Фортэ” ва “пиано” белгиларининг аҳамияти ҳақида тушунча бериш. Болага оркестр ва унинг турлари, дирижёр ва унинг вазифаси ҳақида умумий

тушунчалар бериш. Регистр, товуш баландлиги ҳақидаги тасаввурларини кенгайтириш. Якка, дуэт, ва ансамбл ижрочилигини билиш ва аниқлаш қобилиятини ривожлантириш.

Муסיқа тинглаш. Муסיқа тинглаш, муסיқа маданияти машғулотларининг асосий омили ҳисобланади, чунки мусиқанинг янграши онгли равишда идрок этилиб, унинг характери, мазмуни онгли равишда ўзлаштирилади. Ўқувчиларни ҳаётий тажрибаларига таянган ҳолда ҳар бир мусиқа асари замирида маълум, хис-туйғу ва фикр акс эттирилади. Биз мусиқа машғулотининг кайси фаолиятини олмайлик, у аввал мусиқани тинглаб, мусиқани идрок этишдан бошланади ва ўқувчиларнинг руҳиятига таъсир этади, шунинг учун мусиқа тинглаш машғулотининг етакчи фаолияти бўлиб ҳисобланади.

Муסיқа воситасида боланинг ички дунёсини бойитиш, эстетик дидини ўстириш, мусиқий тафаккур ва хотирани ривожлантириш; мусиқа маданиятини шакллантириш (таниқли композиторлар - Н.Норхўжаев, Д. Омонуллаева ҳамда миллий ва замонавий мусиқа билан таништириш)да давом этиш. Миллий куйлардаги жозибани, гўзалликни, ёрқин ифода воситаларини ҳис қилиш, мусиқа мазмунини англаш, 2-3 қисмли шаклни мустақил фарқлай олиш кўникмасини; она- Ватанга муҳаббат, миллий ғурур ва фахр туйғуларини (М.Бурхонов “Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси”; Д. Омонуллаева “Туркистон фарзандимиз”; М. Дадабоев “Ўзбекистон мустақил”) шакллантириш.

Муסיқа асарининг кириш, бошланиш, нақарот ва хотима қисмини, айрим темп ва динамикасини фарқлашга ўргатишда давом этиш. Болани ўзбек мумтоз куйларини дутор, рубоб, тамбур, най ёки ғижжак каби чолғу асбоблари ижросида (Ўзбек халқ куйлари – Т.Ҳолиқов “Дутор баёти”, “Усмония”, “Қашқарча”; Т.Ражабий “Тановор” (рубоб); Т.Алиматов “Нола”(тамбур); Ҳ.Раҳимов “Дўлонча”) тинглаш; жаҳон мумтоз мусиқаси намуналаридан (Ф.Шуберт “Серенада”; П.Чайковский “Касал кўғирчоқ”, “Йил фасллари”); замонавий мусиқа асарларидан баҳраманд қилиш. Турли жанр ва турли кайфиятдаги асарларни (ўзбек халқ кўшиғи – “Ойижон”; В.Моқарт “Туркча марш”; Д.Омонуллаева “Доира ва чилдирмада чал”; С.Раҳманинов “Итальянча полька”; А.Муҳамедов “Кўғирчоқнинг алласи”; И. Акбаров “Салимжоннинг товуғи”) тинглаш, фарқлаш ва мусиқий образнинг ривожланишини кузатиш (Д.Кабалевский “Суворий”, В.Агафонников “Кўнғироқчалик чана”). Мажор (ёрқин, жарангли, очиқ) ва минор (ғамгин, сокин) ҳақида тушунча бериш орқали боланинг мусиқа ҳақидаги билимларини кенгайтириш.

Болани ёшига ва дунёқарашига мос келадиган опера ва балет асарлари (кичик парча) билан таништириш (П.Чайковский “Қарсилдоқ”); жонли ижро билан бир қаторда аудио ва видео тасмаларга ёзилган куй ва кўшиқлар, шеърят намуналари ва бадий сўздан баҳраманд қилиш. Боланинг ижодий қобилиятини ривожлантириш, ўз мусиқасини яратиши учун тегишли материаллар билан таъминлаш. Байрамлар ва кўнгилочар тадбирларда, мусиқали ва кўргазмали фаолиятларда иштирок этишга қизиқиш билдиришини рағбатлантириш. Мусиқа асари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини эркин баён этишига имкон бериш, нутқида оддий мусиқий атамалардан: регистр, динамика, чўзим, тезлик, ритм, вокал, балет, опера, симфония, концерт, композитор кабилардан фойдаланишга ундаш (катта гуруҳ мисолида берилган тавсиялар).

Болалар чолғу асбобларида жур бўлиш. Болалар чолғу асбобларида жур булиш. Бу фаолият тури энг қизиқарли машғулотдир, чунки болалар чолғу асбоблари жонли, товушли ўйинчоклар сифатида ҳар бир тарбияланувчиларни қизиқтиради. Болалар чолғу асбоблари биринчи навбатда болаларда ижролик элементлари орқали ижодкорлик, мусиқий ўқув қобилиятларини ривожлантиради. Мусиқа машғулотларида болалар чолғу асбобларидан фойдаланиш яхши натижалар бериш билан бирга болаларни машғулотга интилувчанлигини, қизиқишини, мусиқий саводини оширади.

Боланинг мусиқа асбобларига қизиқиш билдиришини рағбатлантириш, уларни чалишга ўргатишда давом этиш. Зарбли чолғу асбобида оҳангнинг баланд-пастлиги, қаттиқ ёки секинлигини, ритмик манзарани, ўзаро уйғунлик ва бошқа томонларини етказиб беришга, болалар чолғу асбобларида ижронинг содда усуллари: сурнайчани чалаётганда нафасни тўғри олиш ва уни тежамли ишлатишга; ликопчаларни чертиб чалаётганда баланд-паст оҳанг ҳосил қилишга ўргатишда давом этиш. Нота ва товушқатор ҳақидаги (“Бармоқлар” – нота саводи, “Ноталарнинг уйчалари”) тушунчаларини кенгайтириш.

Миллий мусиқа асбоблари: дутор, рубоб, карнай, най, чанг, ноғора ва доира ҳақидаги тушунчаларини бойитиш ва уларда чалиш усуллари, қайси гуруҳга мансублиги ҳақида суҳбатлашиш. Болани оркестрда ижро этишга ўргатишда давом этиш. Ижрони биргаликда бошлаб, биргаликда яқунлаш, куйни мустақил ижро этиш кўникмасини шакллантириш. Болада чолғучиликка оид ижодкорликни ривожлантириш.

Болага “Фортэ” ва “пиано” белгилари ва уларнинг аҳамияти ҳақида; оркестрнинг турлари, дирижёр ва унинг вазифаси ҳақида тушунча бериш. Якка, дуэт ва ансамбл ижролиги ҳақида тушунчага эга бўлиш ва бир-

биридан фарқлашга ўргатиш. Мусиқа раҳбарига жўр бўлиб ижро этиш (К.Абдуллаев “Олма”, И.Акбаров “Марш”); зарбли чолғуларда жўр бўлиш (А.Тамаси “Ғамгин кўғирчоқ”, Б.Барток “Диалог”); Қўшиққа чолғуларда жўр бўлиш (М.Дадабоев “Онажоним”, ўзбек халқ кўшиғи – “Лайлак келди”); халқ куйларини чалиш (ўзбек халқ куйи – “Яллама ёрим”, қорақалпоқ халқ куйи – “Бибигул”, рус халқ кўшиғи – “Во поле берёза стояла”); чолғу асбоби жўрлигисиз, мустақил ижро этишга (ўзбек халқ куйлари – “Қари наво”, “Асп бўламан”) ўргатиш тавсия этилади .

Мусиқага хос ритмик ҳаракатлар бажариши. Машғулотларда ритмик ҳаракатларни бажариш, боларниларни жисмоний ривожлантириш учун муҳим аҳамият касб этади. Боларниларни овоз аппаратлари нозик, диққат эътибори таркок серҳаракат, уйинкарок, хотираси, нутқи, тулик ривожланмаган бўлганлиги сабабли мусиқа машғулотида фаолият турлари тез-тез алмашиб туриши лозим. Мусиқага мос рақс, уйин ҳаракатларини бажариш, болаларни диққатини жамлашда, хотирасини мустаҳкамлашда ва жисмонан усишга ёрдам беради. Машғулот давомида куйидаги ҳаракат турларидан фойдаланиш тавсия этилади: марш мусиқаларига қадам ташлаш, югуриш, рақси элементларини бажариш, мустақил ўйинлар ўтказиш, мусиканинг ҳарактерига мос, турли қул ва тана ҳаракатлари билан ифодаланади.

Маълумки, миллий мусикамиз маданиятида рақс муҳим урин тутади ва унга ҳар бир бола қизиқади. Рақс ҳаракатлари мусиқа машғулотида болалар фаоллашувини оширади. Энг муҳими шундаки, рақс ва ритмик ҳаракатлар воситасида болаларнинг мусикий иқтидори, ритм туйғуси фаол ривожланади. Ҳар бир ҳаракат турини болаларни олдиндан белгилайди ва ўзи уни аниқ, гузал ва ифодали қилиб кўрсатиб беради. Ҳар бир ҳаракатни бажаришдан олдин, унга доир мусиқани мазмунини аввал онгли равишда тинглаб ёки куйлаб, сўнгра ҳаракатлар бажариш яхши натижа беради.

Бундан мақсад, болаларни мусиқага қизиқтира олиш, мусикий қобилиятларини устириш, машғулот фаолиятларини бир-бири билан чамбарчас боғлаб мазмун жиҳатдан мантиқий бир бутунликка эришишдир. Демак, янги дастур мазмунида машғулот ўтиш учун мусиқа раҳбари ижодкор бўлиши, мусиқадан зарур билимларга ҳамда ашулачилик малакаларига эга бўлиши лозим.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Қисқа мудатли гуруҳларда мусиқа машғулотларини ўтказишда нечта мусикий фаолият қўлланади?

2. Қисқа мудатли гуруҳларда мусиқа машғулотининг тузилиши ?

3. Болаларнинг ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришда қўшиқ куйлашда тарбиявий аҳамияти нимада?

4. Мусиқа тинглаш-идрок этишнинг аҳамияти, вазифалари ва шакли?

5. Бола хонанадалик овозининг ўзига хосликлари, уни химоялаш шартлари?

6. Мусиқа раҳбарларнинг болалар билан куйлаш ва мусиқий –ритмик ҳаракатларини ўргатишда жараёнлари ?

7. Халқ мусиқа санъатининг болаларни ўқитиш жараёнида ўрни?

8. Мусиқий фаолият турларига оид кўникмаларини эгаллаш жараёнида мусиқий дидактик машқларнинг аҳамияти?

9. Болалар мусиқа чолғуларнинг болалар ҳаётидаги ўрни?

10. Мусиқий фаолият турларининг ўзига хосликлари ва ўзаро алоқадорлиги ?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И. Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.,

2. М. Зақепова. Музыкальное воспитание в детском саду. М.: “Мозайка-Синтез”, 2006.

3. Методика музыкального воспитания в детском саду: «Дошк. воспитание»/ Н.А. Ветлугина, И.Л. Держинская, Л.Н. Комиссарова и др.; Под ред. Н.А. Ветлугиной. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1989. – 270 с.:

4 – МАВЗУ: МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ МУСИҚИЙ ВА ТЕАТР ФАОЛИЯТИ БИЛАН ТАНИШТИРИШ

РЕЖА

1. Қўғирчоқ театрининг тарихий илдизлари ва тарбиявий хусусияти

2. Бола тарбиясида қўғирчоқ театрининг аҳамияти.

Қўғирчоқ театрининг тарихий илдизлари ва тарбиявий хусусияти

Болаларни ахлоқий-эстетик тарбиялашда қўғирчоқ театри воситасидан самарали фойдаланиш, уларнинг иқтидори, объектив борлик ҳақидаги тасавури, дунёқарашини янада ривожлантириш учун қулай шарт-шароит яратиши билан аҳамиятлидир.

Қўғирчоқ театри дунёнинг кўплаб халқ ва элатларига қадим замонлардан буён маълум. У жамият ҳаётида кўплаб муҳим аҳамият касб этган. Қўғирчоқ театри ҳар қайси давлатда турли шаклда, турли ҳажимда, ўзига хос тарзда тараққий этиб, ривожланиб келган .

Қўғирчоқ театрининг тарихига назар соладиган бўлсак, мутахассисларнинг фикрича, унинг санъат сифатида пайдо бўлиш борасида

икки назария мавжуд. Биринчи назарияга кўра, болалар ўйини кўғирчоқ театрининг дақлабки кўринишидир. Иккинчи назарияга кўра, театрининг келиб чиқиши никобдорлар театрига бориб тақалади. Бироқ, қогирчоқ театри ер юзида дастлаб қачон ва қаерда пайдо бўлганлиги ҳақида ҳозиргача аниқ бир нима дейиш қийин.

Кўғирчоқ театрининг ривожланиш тарихидан маълумки, қадим замонларда одамлар ёғочлардан ва унинг пўтлоқларидан, сополдан турли хайвонлар, қушлар, шунингдек, маъбудларнинг ҳайкалчаларини ясаб, уларга сиғинганлар, ҳаракатга келтирганлар, ўйнатганлар. Марказий Осиё, шу жумладан Ўзбекистон ҳудудларида ҳам VIII асргача оташпарастлик, будда динларга эътиқод қилган кишилар ўзлари ёқтирган маъбудларнинг ҳайкалчаларини эъзозлаб, улар билан жонли мавжудот сифатида мулоқотда бўлиб келишган. Яъни, ўзига хос кўғирчоқ театрининг ибтидоий кўринишини ола бошлаган. Кейинчалик, ислом дини тарғиб этилган даврдан бошлаб, театрни саҳналарига кўчган ҳамда ўйин шаклида болалар дунёсига кириб келган .

Ўзбек халқ театри ўтган асрда асосан икки хилда намоён бўлган: масҳарабоз-қизиқчилар ҳамда кўғирчоқ театри. Биринчи хили-асли, бир неча жанрлардан: саҳналаштрилган чиқишлар бажарувчи йирик вакиллардан, яъни аскиябоз, дорбоз, муаллақчи, найрангбоз(фокусчи), ёғочоёқ , мусиқачилардан иборат бўлган. Иккинчи хили- кўғирчоқ театри ёки кўғирчоқ ўйиндан ташкил топган.

Кейинги ярим асрдан ортиқ давр мобойнида халқ театрлари янгича мазмун ва шаклларда ривожланди ҳамда профессионал театрлар пайдо

болди масхарабоз-раққослар янги драматис театрлар пайдо бўлишига замин яратди.

Буюк қомусий олимлар ижодида ҳам қўғирчоқ театрининг турлари, тузилиши ва тарбиявий аҳамияти тўғрисида қимматли маълумотлар атрофлича талқин қилинган. Фаробий, ал-Хоразимий, ал-Фарғоний, Навоий, Ибн Сино, Ҳусайин Воиз Кошифий, Умар Хайём ва шу каби алломалар ўз асарларида шу хусусда тўхталиб ўтганлар.

Шу ўринда, ўзбек маърифатпарвари Мунаввар Қори Абдурашидхоновнинг 1914-йилда таъкидланган фикридан барча келтиришни ўринли деб биламиз: “...баъзи кишиларимиз театрга, эҳтимолки, ўйинбозлик ёки масхарабозлик кўзлари ила боқурлар.

Ҳолбуки, театрининг асл маъноси “ибратхона” ёки “улуғлар мактаби” деган сўздир. Театр сахнаси ҳар тарафи ойнабанд қилинган бир уйга ўхшайдурки, унга ҳар ким кирса, ўзининг ҳусн ва қабиҳлигини, айб ва нуқсонини кўриб ибрат олур”.

4.2 Бола тарбиясида қўғирчоқ театрининг аҳамияти

Олим педагогларнинг кузатув ва тажриба ишлари асосида қўғирчоқ театри бола тарбиясида муҳим аҳамият касб этишини тасдиқлади. Таълимий машғулотлар, қўғирчоқ ўйин, эртак томошаларининг тарбиявий имкониятлари болаларда катталарга ҳурмат, хушмуомилалик, жасурлик, нима яхши-ю, нима ёмон эканини англаб етиш, меҳнатсеварлик каби сифатларни шакллантириши билан бир қаторда, улардан қуйидаги хулосаларни чиқариш имконини берди:

- ҳар бир инсоннинг инсонийлик белгиси унинг одоби ва ахлоқи билан ўлчаниши ;

- ҳар бир ҳаракатда тўғрилиқка амал қилиш ва ростгўй бўлиш;

- бир-бирларини ҳар қандай вазиятда қўллаб-қувватлаш;

- оила, таълим муассасалари, кўча-қуйда она табиат кўйнидаги барча яшил ўсимликларга этиборли бўлиш, пайҳон қилиш каби ҳолатларга безътибор қарамаслик, уларни севиб парвариш қилиш ва кўпайтириш ;

- миллий ва умуминсоний қадриятлар сирасидаги қадимий ёдгорликларда нафислик, буюклик салобатликни ҳис этиш, меҳнат асосида яратилган гўзалликдан завқланиш ҳиссани шакллантириш, уларни эъзозлаш туйғусини вужудга келтириш .

Ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялашда кўғирчоқ театри воситасидан самаралифойдаланишда тарбиячи-муסיқараҳбарнинг қуйидаги вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- Мактабгача таълим муассасаларида кўғирчоқ томошаларини йўлга қўйиш ва унга болаларни қизиқтира олиш;

- театр томошаларининг болаларнинг ёш хусусиятларга мос келишини инобатга олиш;

- давлат кўғирчоқ театлари билан мактабгача таълим муассасалари ўртасида ўзаро ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш;

- “Хунарманд” уюшмаларида кўғирчоқ усталари билан учрашув ўтказиш;

- таълим муассасаларининг илғор иш тажрибаларини ўрганиш.

Хулоса қилиб айтганда, қачонки, ҳар бир кўғирчоқ театри ўзига хос ва миллий қиррага монанд бўлса, шубҳасиз, унинг ҳар бири комил инсон тарбиясида муҳим аҳамият касб этади.

2016 йилда Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфидаги бир қатор театрлар ва томоша муассасалари бинолари реконструкция қилинди.

Хусусан, 2016 йилда Ўзбекистонда театрлар ва томоша муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш, уларнинг моддий-техника базасини кучайтириш, репертуарларни замон талабларига мос равишда шакллантириш, “Томоша” болалар муסיқий театрга ажратилган бинони реконструкция қилиш ва моддий-техник базасини мустахкамлаш, Республика болалар кўғирчоқ театри биносини қуриш, Муқимий номидаги ўзбек давлат муסיқали театри биносини реконструкция қилиш каби ишлар режалаштирилди.

4.3 Театрлаштирилган томошаларнинг мактабгача ёшдаги болалар тарбиясига таъсири

Ёш авлодга мустақиллик мафқурасини сингдириш, онги ва қалбини эзгулик қисларига тулдириш, уларни баркамол, ватанпарвар шахслар қилиб тарбиялаш мамлакатимизда янги даврнинг вазифасидир. Мактабгача давр - болаларнинг билим олишга интилиши кучли булган, тақлид қисси ривожланган даврдир. Уларнинг баркамол шахс бўлиб етишишида тарбиячи-педагогларнинг урни муқимдир.

Бугунги усиб келаётган ёш авлодни ҳар томонлама етук, маънавий баркамол инсон қилиб камол топтириш жамиятимизнинг устувор вазифаларидандир. Бу борада келажагимиз пойдевори булган ёшларни комил инсон қилиб тарбиялашда мактабгача таълим муассасаларининг урни

бекиёсдир. Мамлакатимиз хаётининг барча жабғаларида кенг камровли ишлар амалга оширилмоқда. Унинг самарали ривожини узлуксиз равишда таълим соҳасига сингиб бораётган ислохотларда ҳам яққол намоён бўлмоқда.

Бу каби ислохотлардан кузда тутилган мақсад ёш авлоднинг тарбиясига афрофлича ёндашиш, турли ёш гуруҳдаги болаларнинг билим доирасини кенгайтириш, укув-билиш фаолиятини ривожлантиришдан иборатдир. Ушбу жараён жамиятимизнинг ижтимоий ва маънавий ривожини борасида олиб борилаётган давлат сиёсатининг устувор йуналишларидан бири сифатида эътироф этилмоқда. Бу эса узлуксиз таълим тизимининг илк бугини сифатида мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчиларига ҳар томонлама эътибор бериш заруратини кун тартибига олиб чиқади.

Мактабгача таълим муассасалари ишини кун киррали, деб ҳисоблаш мумкин. Шу жихатдан олиб қаралганда, болаларда ахлокий сифатларни шакллантиришда театрлаштирилган томошалар - Қуғирчок, стол театрлари ҳам узига хос аҳамият касб этади. Театрлаштирилган томошалар болалар билан бевосита мулоқотда бўлиш, уларнинг «тили»да фикр алмашиш, махсус ифода воситаларига эғалиги, болаларни ишонтириш, воқеа-ҳодисаларга нисбатан хис-туйғуларини билдира олиш хусусиятига қура педагогик аҳамиятга эга.

Мактабгача ёшдаги болаларни ахлокий тарбиялашда театрлаштирилган томошалар болаларнинг иқтидори, объектив борлик ҳақидаги тасавури, дунёқарашини янада ривожлантириш учун қулай шарт-

шароитни яратиш билан янада ахамиятлидир. Болаларни миллий маъданият ва умуминсоний кадрият-лар билан таништириш, уларни ривожлантириш давлат талабларининг максадидир. Болага мактабгача ёшида берилган билим унинг бутун хаёти давомида етакчи уринни эгаллайди. Бу хаётий зарурият, «Болажон» таянч дастурининг асосини ташкил этади. Жамиятимизда олиб борилаётган ислохотлар кулами, ривожланиб бораётган фан-техника тараккиёти асрида ота-оналар фарзандларига бугунги кун талабларидан келиб чиккан холда, уларнинг ёшига муносиб ва узига хос хусусиятларни инобатга олган холда керакли таъ-лим-тарбияни бериб бориш, маънавияти юксак, хар томонлама етук инсон килиб вояга етказиш лозимлигини тобора англаб етмокдалар.

Мактабгача ёшдаги болаларни теварак-атрофни урганишдаги боғланишли нуткини ривожлантириш, аклий ривожланиш хусуси-ятлари, болаларнинг харакат салохиятини максадли ривожлантириш технологияси, болаларнинг тасвирий саводхонлик, экологик тушунчаларини шакллантириш, театр масала-лари, талабаларни мактабгача таълим муассасаларида болаларга эстетик тарбия беришга тайёрлаш, булажак тарбиячиларнинг педагогик мулокот маданиятини шакллантириш, болаларни миллий кадриятлар асосида ахлокий тарбиялаш биз педагогларнинг асосий вазифамиздир. Бунда стол театри, куғирчок театри воситасида боланинг атроф-мухитга булган муносабати, хаёт хакидаги

тасаввурлари, таассуротлари, у ёки бу ходисаларни тушуниш, гузалликни кура билиш ва хис этишга масъулият хисси ошади.

Мактабгача ёшдаги болаларда театрлаштирилган томошалар (стол ва куғирчок театрлари) воситасида ахлокий сифатларни шакллантиришда куғирчок ларнинг хатти-харакатларига муносабат билдириш, болаларда театр куриш одоби ҳамда гузалликни кура билиш хиссини уйғотувчи самарали ишлар амалга оширилади. Хаттоки, тили эндигина чикиб, сузларни бузиб гапирётган болажонлар тарбиясида ҳам театрлаштирилган томошаларнинг урни бекиёсдир. Чунки болалар оддийгина саломлашиш, хайрлашиш одобини театр каҳрамонларидан урганишлари эҳтимолдан холи эмас.

Театрлаштирилган томошалар (куғирчок театрлар) дунёнинг куплаб халк ва элатларига кадим замонлардан маълум. Улар жамият ҳаётида муҳим аҳамият касб этиб келган. Куғирчок театри ҳар кайси давлатда турли шаклда, ҳажмда, узига хос тарзда тараккий этиб, ривожланиб келган. Шундай булсада, куғирчок театрининг турт турини алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин:

- кулга кийиб уйнатиладиган куғирчоклар;
- сояли куғирчоклар;
- ип билан бошқариладиган куғирчок лар;
- актёри куринадиган куғирчоклар.

Ҳар бир театр туридаги томошаларда сахна безаклари, улардаги хилма-хил ранглар ва албатта ундаги каҳрамонлар бола тафаккурини шакллантирибгина колмай, унинг дунё-карашини узгартириб, гузалликка интилиши, фикрлаш доирасининг кенгайишига ёрдам беради.

Кулга кийиб уйнатиладиган куғирчоқларикки хил булади: бармокли ва бармоксиз куғирчоқлар. Бармоксиз Қулқопни яшашда эски Қулқопча ашё була олади. Бундай уйинчоқларни болаларнинг узлари ҳам яшашлари мумкин. Қулқоп куғирчоқнинг боши, катта бармок эса бурун бўлиб хизмат килади. Қулқопни тулик ҳайвонга айлантириш ҳам мумкин, бунда катта бармок дум вазифасини утайди. Қулқоп куғ ирчоқ танаси булиши, унга бош ва бошка деталларни бириктириш мумкин. Қулқоп топилмаса, унда тукилган эски буюм ёки матодан фойдаланиш ҳам мумкин. Бунда бармок урнини бичиш шарт эмас, турли деталлар унга тикиб куйилади.

Бармокли Қулқоп қахрамонларини эски Қулқоплардан тайёрласа булади. Агар эски Қулқоп топилмаса, уни тикиш мумкин. Болаларга тавсия этиладиган Қулқопнинг андозаси беш бармокли эмас, тўрт бармокли булишимумкин.

Деталларни болалар бичиб, ҳалка чоки билан тикадилар. Бош кисмини чизиб ёки тикиб, белгиланган жойга бирлаштириб куйиш мумкин. Ку-ғирчоқнинг асл нусхасини эски Қулқопдан тикса булади. Қулқопга пайпоқдан озгина улаб куйилса, уни кулга кийиш, тугмачадан кузлари килиб куйилса, кул бармоклари ҳаракати билан гапираётган ҳаракат ҳолатини кўрсатиш мумкин.

Соёли куғирчоқлар куғирчоқ театрининг узига хос турларидан ҳисобланади. Унда куғирчоқлардан эмас, балки шакллардан иборат уйинчоқлар уйналади. Томоша килувчилар сахна рупарасида утириб, экранда ёруғлик оркали ҳаракатланаётган соялар: одамлар, ҳайвонлар ва кушлар соясини куриши мумкин. Соя театр учун одам ва ҳайвон сояларини болаларнинг узлари чизиб, кирка оладилар. Болаларга шаклларнинг бошлари, думларини кимирлатадиган қилишни ўргатиш керак. Бунинг учун тарбиячи ёрдамида деталлар симлар билан бириктирилиб, спирал ҳолатда айлантириб куйилади.

Йиллар утиб иплар ёрдамида ҳаракатланадиган куғирчоқлар урф бўлиб борган. Театрнинг бу турида купрок халк мифологияси ёритиб берилган. Хозиргача етиб келган ипли куғирчоқ томошасида дев, ялмоғиз каби қадимий образларни куришимиз мумкин.

Юкорида келтирилган театр турларидан тубдан фарк килувчи яна бир театр тури бу актёри куринадиган куғирчоқ театридир. Театрнинг бу тури Японияда кенг тарқалган. Бунда сахнадаги ҳар бир куғ ирчоқни уч нафардан актёр бошқаради. Куғирчоқнинг боши, кули ва оёғи учун алоҳида сим тортилган бўлиб, уларни актёрлар бошқаради. Театр қизиқарли бўлиши ва томошабин эътиборини чалғитмаслик учун актёрлар бир хилда кийиниб олишади.

Театр биноларининг бугунги қиёфаси ва узига хос сахна кўринишлари тарихи қадимги Юнонистонга бориб тақалади. Усти ёпилган сахналар дастлаб қадимги Римда вужудга келган, деб тахмин қилинади. Баъзи манбаларда курсатилишича, театрнинг нафакат сахна қисми, балки бутун амфитеатрнинг усти ҳам ёпик булган. Театр сахналаридаги чодирлар атрофдагиларни ташки таъсирлардан, хусусан, шамол ва ёмғирдан ҳимоя қилган. Дастлаб Рим театрларида парда пайдо булганлиги, ўша даврларда одамлар узлари билганича турли хил куча намоишларини бўлиб йиғилиб ўтказиб келишган. Бу борада Б.Ибрагимовнинг куйидаги фикрларини келтириш мумкин: «Халқ кўпинча турли байрамлар, Дионис шарафига уюштирилган куча намоишлари, спорт беллашувларига тупланган. Шунинг учун бундай томошалар ҳаммага қуринарли бўлиши учун купрок тепаликлар ёки тоғлар этагида ташкил этилган. Шунда томошабинлар узига қулай бўлган табиий ёндовларга жойлашиб, бемалол тадбирлар гувоҳи бўлганлар. Сўнгра томошабинлар учун ёғочдан махсус ўриндиклар ташкил этилган. Эрамизгача булган асрда эса вақтинчалик томоша иншоотлари улўғвор тош амфитеатрларига айланди».

Кейинги йилларда катта тадбирларда, Навруз байрамларида, 1 июнь - Болаларни ҳимоя қилиш кунида болаларни жалб қилиш мақсадида паркларда, хиёбонларда театрлаштирилган томошалардан парчалар кўрсатиш удумга айланди. Бу эса мактабгача ёшдаги болалар эстетик дидини оширишда, дунёка-рашининг кенгайишида ёрдам беради.

Манбаларга таянган ҳолда, театрлаштирилган томошаларнинг айримлари хусусида, уларнинг ривожланиш тарихи, узига хослиги хақида фикр юритмоқчимиз. Театрлаштирилган томошалар комил инсон тарбияси учун зарур бўлган восита сифатида дунё цивилизациясида мавжуд. Хар бир театрлаштирилган томоша узига хос ва мос миллий характерга эга.

Театрлаштирилган томошалар - куғирчок, стол театрлари ҳақида фикр юритилар экан, шу ўринда Биринчи Президентимиз Ислон Абдуғаниевич Каримовнинг куйидаги фикрларини келтириб утиш ғоят уринлидир: «Қачонки миллий маданиятимизнинг узвий қисми бўлган театр санъати хусусида сўз борар экан, буюк маърифатпарвар Махмудхужа Бехбудийнинг «Театр - бу ибратхонадур», деб айтган фикрини эслаш ўринлидир. Бизнинг миллий театр санъатимиз тарихан жуда катта йулни босиб утган бўлиб, унинг қадимий илдизлари халқ уйин ва томошаларига бориб боғланади».

Мактабгача таълим муассасаларида театрлаштирилган томошаларни ташкил этиш болаларни Ватанни севишга, уларнинг ижтимоий-хиссий ривожланишларига, дунёкарашларининг кенгайишига, ахлокий сифатларини шакллантиришга ёрдам беради. Мактабгача таълим муассасасида тарбиячилар болаларни эркин ишлатишлари, яъни ҳар ҳил эртак қахрамонлари тимсолида театрлаштирилган томошаларни узларига роль бериб, ахлокий йуналтириб ва албатта рағбатлантириб боришлари зарур.

Бунинг учун мактабгача таълим муассасаларида театрлашган томошалар учун керакли жихозлар, қахрамонлар кийимлари ва кичик бўлса ҳам сахна булиши керак. Бундай томошаларни ташкил этиш болаларни хотираси ривожланишида ҳам яхши самара беради. Айниқса, улар кизиқиб тинглайдиган ёки томоша қиладиган қахрамонлар ролларини жону диллари билан ижро этишади ва матнларини ҳам тезда ёдлашади. Болаларнинг бир-бирларига булган ишончи, катта-кичикни хурмат қилиши, дустликка бўлган садоқатини мустаҳкамлайди.

Шулардан ўзбек анъанавий театрлаштирилган томошалари қахрамонларидан бири «Полвон Качал» хисобланади. Полвон Качал куғирчоғи, асосан, кулга кийиб уйнатилган. Унинг бош қисми ёғочдан ясалган бўлиб, эғнида куйлак, чопон, бошида дуппи, ташки куруниши кирра бурун, калин қошли булган. У оддий халқ вакили сифатида томошаларда катнашган. Ушбу томошалар XIV асрдан бошлаб халқнинг эътиборига тушган. Манбаларда келтирилишича, «Бизгача турли курунишларда Полвон Качал саргузаштлари, комедиялари етиб келган.

Комедияларининг кўпчилиги уч хил кўрунишда булган: бирида Полвон Качалнинг Бичахон исмли қизни севиб қолиши, учрашуви ва уйланиши; иккинчисида ўз ити томонидан таланиши; учинчисида туқнашув акс этирилган. Полвон Качал ҳам кулгили ҳолат-ларга тушиб колувчи, феъл-атвори ҳам зиддиятли қахрамон. У бугун зиддияти, ижобий ва салбий белгилари билан ҳаётини, халқчилдир.

У ҳамиша хўшчакчак холда ҳаётида ўчраган тусикларни енгиб ўтган, ёмон амалдор ва судхурларни фош этган, адолат ва ростгуйларни химоя қилган».

Кейинги ярим асрдан ортик давр ичида халқ театрлари янгича мазмун ва шаклларда ривожланди ҳамда профессионал театрлар пайдо бўлди. Масхарабоз-қизиқчилар, дорбозлар қирқнинг яратилишида, куғ ирчок уйинлари, ашулачи ва раққослар янги драматик театрлар пайдо бўлишига замин яратди.

Мактабгача ёшдаги болаларда таклид хисси юқори даражада ривожланган бўлади. Шунинг учун ҳам болаларга мулжалланган театрлаштирилган томошалар қахрамонларини тўғри танлай билиш, уларнинг кийиниши, бир-бирлари билан сузлашишлари, одоб-ахлокига алоҳида эътибор берилиши лозим. Шундай экан, салбий рольда уйнаётган қахрамонларимизни ҳам болалар онгига ёмон таъсир этмай-диган қилиб, аксинча бундай образлар оқибати ёмонликка олиб келиши ҳақида тушунтира олишимиз зарур. Шундан келиб чиқиб, мактабгача таълим муассасаларида катта ёшдаги болалар билан ҳамкорликда қўл меҳнатидан фойдаланган холда, узлари театр қахрамонларини яратишса уларнинг эстетик диди ва шу билан бир каторда кул моторикалари ҳам ривожланиб боради. Узлари яратган қахрамонлар ёрдамида дўстлари ёки узларидан кичик гуруҳ болалари учун миллий урф-одатларимиздан келиб чиқиб кичик сахна курунишларини ташкил қилишса янада бола ривожланишига таъсир этади. Уларнинг нутқи ривожланади, фикрлаш қобилиятлари кенгайди.

Болаларга куғирчок театри томошаларини кўрсатиш, уларнинг онгига миллий урф одатларимиз, анъаналаримизни сингдириш, шу азиз Ватан барчамизники эканлигини уқтириш, ҳар томонлама маънавий баркамол қилиб тарбиялаш, теварак-атрофда булаётган воқеа-ходисалар, узининг одобидаги камчи-ликларни, табиатни асраб-авайлаш, унга меҳр уйғотишда ёрдам беради.

Миллий ифтихоримиз ҳазрати Алишер Навоий асарларини уқир эканмиз, унда Навоий уз замонасидаги айрим ходисалар ҳақида, ахлоқ, одоб, тарбия, хулқ-атвор, одам-гарчилик, яхшилик туғрисида фикр юритар экан, баъзан санъат олаמידан олинган ажойиб ухшатишлар ишлатадики, уларнинг бебаҳо материал эканига шубҳа йук. Чунончи, шоир «Хайратул аброр» достонининг ун туртинчи мақолотида «афлок хайъати шикоятда» ва «жахон луъбати киноятида» фикр юритар экан, чархни аввал «найрангбоз»га, сунг «куғирчок»ка ухшатиб куйидаги маснавий-ларни ёзади:

Мактабгача таълим муассасалари тарбия-ланувчиларининг онгида юксак ахлокий сифатларнинг шаклланишида оила аъзолари ва тарбиячиларнинг фаолияти алоҳида аҳа-миятга эга. Зеро, оила аъзолари, тарбиячи ва бола уртасида софдиллик, хушмуомалалик, камтарлик, узаро хурмат бир суз билан айтганда самимий муносабат каби хислатлар мавжуд бўлса, бу ибратли ахлокий сифатлар болаларга ижобий таъсир этади. Бола уз яқинларини хурмат қилиш ва уз бурчини виждо-нан бажаришга интила боради.

Болаларда ахлокий сифатларни шакллантириш жараёнини янада такомиллаштириш, уларнинг миллий кадриятлар, анъаналаримиз ҳақида янада теран мушоҳада юритишлари мақсадида турли эртаклар, хикоялар ўқиб бериш, асар қахрамонлари орқали уларда инсоний фазилатларни шакллантириш сама-рали натижа беради.

Театрлашган томошалар намоёйишини мактабгача таълим муассасаларида ташкил этиш. Катта ёшдаги тарбияланувчилар томонидан сахналаштирилган асарлар уларнинг билим, куникма ва малакаларини ошириш мақсадида таълим муассасалари бошқа тарбияланувчилари учун намоёйиш этилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда нафақат актёрлик маҳоратини синовдан утказаётган бола-ларнинг сахна маҳоратлари, балки томошабин олдида узини тутиши, берилган образларни тулалигича очиб бериш каби ижодий фазилатлари шаклланади.

Шунга мувофиқ, мактабгача таълим муассасаларида куннинг иккинчи ярмида кунгилочар тадбирларнинг ташкил этилиши, китобхонлик кунларини утказиш ва уқиган эртак-хикоялари асосида болаларнинг узлари иштирокида сахналаштирилган томошаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Изох сифатида утказилган тажрибадан келиб чиққан ҳолда Абдусодиқ Ирисовнинг «**Билмай қолиб**» хикоясини сахналаштирган ҳолда фойдаланишни **таклиф қиламиз:**

Мақсад:

- болаларни бажараётган ишлари туғри ёки нотуғри эканлигини тушуниб етишлари ва хатоларини тузатишга ўргатиш;

- болаларни театрлаштирилган эртак асосида ахлокий сифатларини тарбиялаш, уларни меҳрли, кечиримли, одобли ва ахил булишга ўргатиш;

- болаларнинг озода, тартибли ва эҳтиёт-қор булишларига эришиш.

Керакли жиғозлар: думалок ёнғоқ, чақиш учун тош.

Роллар: она, уғил, киз.

Машғулотнинг бориши.

Тарбиячи: Ассалому алайкум, азиз болажонлар! Болалар, биз бугун Райхоннинг билмай қилган ишидан афсуслангани ва бундай холлар қандай оқибатларга олиб келишини тушуниб етганини курсатиб бермоқчимиз.

Райхон: Думалоққина ёнғок, мазалигина ёнғок хозир сени чақаман. (Уйининг эшиги олдида ёнокни тош билан уриб чакиб еди-да, пучоғини оёк остига ташлаб кетади.)

Бахтиёр: Тухтанглар, мен ҳам уйнайман. (Кучага болалар билан уйнагани чоғиб чиқади, ёнғок пучоғини босиб олади, пучок оёғига кириб, жарохатлайди, ай-ай, йиғлайди.)

Райхон: Нима қилиб қўйдим? (Акасининг олдида югуриб келиб, унинг ахволини кўриб қўшилиб йиғлайди, акасига раҳми келиб қарайди ва онасини чақиришга ошиқади.)

Тарбиячи: Райхон акасига ёрдам бергиси келарди-ю, лекин бу қўлидан келмасди.

Она: (Йиғлаб қирган кизига) Нима булди?

Райхон: Акамнинг оёғига ёнғок пучоғи кириб конатди (йиғлаб).

Она: (Бахтиёрни олдида келиб ёрдам курсатади ва Райхонга қилган иши нотўғри эканлигини тушунтиради.)

Тарбиячи: Азиз болажонлар! Бугун биз сизлар билан Райхоннинг билмай қилган хатосини томоша қилдик. У бошқа ҳеч қачон пучокни оёк остига ташлаб кетмасликка, ҳар доим уз ортидан йиғиштириб юриш кераклигини тушуниб етди.

Машғулот сунггида барча маълумотлар савол-жавоб орқали умумлаштирилади. Масалан:

- Болалар ёнғокни чакиш учун қандай жой танлашлари керак?

- Райхон қандай хато иш қилибди?

- Райхон акасига меҳрибон эканми?

Келажагимиз пойдевори бўлган мактабгачаёшдаги болаларнинг эртанги куни қандай бўлиши, кўп жихатдан уларнинг бугун қандай таълим-тарбия олаётгани, яшаётган ижтимоий муҳитга боғлиқ. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги «2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чоратадбирлари туғрисида»ги ПК-2707-сон қарори ижросини таъминлаш учун бугун устоз-мураббийлар, ота-оналар ва кенг жамоатчилик боланинг эртанги куни учун бирдек масъулдир. Шу жихатдан ҳар бир мактабгача таълим муассасасида қарор ижроси бўйича чора-тадбирлар, амалий ишлар режалаштирилган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, баркамол, етук ва ҳар томонлама қомил инсон фақатгина билим даражаси билангина белгиланмайди. Негаки,

шахс меҳр-муҳаббат, самимий хис-туйғу ва ахлоқ эгаси булгандагина чин инсоний фазилат соҳиби булиши мумкин. Хар кандай билим замирида ақл тарозисида тортилган мулоҳаза ва тафаккур, узгалар хатти-харакатига қайсидир маънода муносабат билдириш, «яхши» ва «ёмон»ни фарқлай билиш, яхши амаллардан завкланиш мавжуд бўлгандагина инсон эзгуликка, юксак маънавиятли шахс бўлиб етишишга интилади.

Хар бир театрлаштирилган томошалар суҳбатлар орқали уларнинг тарбиявий аҳамияти, мазмун-моҳиятини болаларга чуқур аңлатиш, уларни олиб бориш жараёни, натижаларига жиддий эътибор берилса, кутилган самарани бериши мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАР

1. Театр биноларининг бугунги қиёфаси ва узига хос сахна кўринишлари тарихи қаерга бориб тақалади?
2. Ўзбек халқ театри ўтган асрда нечта хилда намоён бўлган?
3. Қайси йилда Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфидаги бир қатор театрлар ва томоша муассасалари бинолари реконструкция қилинди?
4. Қуғирчок театрининг нечта турини биласиз?

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: «Маънавият», 2015.
2. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар туплами. Хамса. Хайратул-аброр. 7-жилд. -Т.: «Фан», 2001. -262-263-б.
3. Ибрагимов Б. Дунё театрларининг ибтидоси. // «Гулистон» журнали, 2009, 3-сон.
4. Иброҳимова З. Гулгина. I жилд. Кичкинтойлар учун бадиий адабиётлар мажмуаси. - Т.: «Янги нашр», 2010. -100-б.
5. Раҳмонкулова З.А. ва бошқалар. «Болажон» таянч дастури. - Т.: «Мухаррир», 2017.
6. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 7-жилд. - Т.: «Ўзбекистон миллий энцикло-педияси» Давлат илмий нашриёти, 2004. -117-б.

5 – МАВЗУ: МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ФОЛЬКЛОР БИЛАН ТАНИШТИРИШ УСЛУБЛАРИ

РЕЖА

1. Миллий қадриятлар болалар тарбиясига аҳамияти
2. Фольклорнинг турлари

5.1. Миллий қадриятлар болалар тарбиясига аҳамияти

Авлод-аждодларимиз асрлар давомида маънавиятнинг, баркамол руҳиятининг садолардаги инъикоси бўлган мусиқа санъати миллий куй, кўшиқларимиз, аллаларимиз ёш авлодлар қалбидан ўрин оларкан, уларни она Ватанига, халқига садоқатли ва меҳр-мурувватли бўлишга, азалий қадриятларимиз ва ўзига хос бетакрор аналаримизни эъзозлашга, она юрт мусиқий меросининг бугунги кундаги ҳаққоний ворислари бўлишга ва албатта, миллий истиклолият заруриятини теран ҳис этишга даъват этади.

Миллий мусиқа меросимиз серқатлам ва ранг-баранг услубли ижодкорлик ҳамда унинг ижрочилигига оид жавҳалардан ташкил топади. Ўзбек мусиқа мероси икки қатламга бўлиниб, халқ мусиқаси ва касбий мусиқа деб номланади. Ҳар икки йўналиш бизга қадар оғзаки анъана тарзда, яъна нота ёзувларисиз, оғзаки ижод этиш, оғзаки ўрганиш ва оғзаки ижро этиш орқали этиб келади. Олимлар мусиқа меросининг ана шу табиатини ҳисобга олган ҳолда халқ мусиқасини фольклорнинг бир тури, аниқроғи-халқ оғзаки ижоди сифатида таърифлайдилар.

ЮНЕСКОнинг “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш” конвенциясига Ўзбекистон Республикасининг қўшилганлигининг ижодий самараси сифатида “Инсоният номоддий маданий меросининг Репрезентатив рўйхати”га ўтказилганлигини ҳам тилга олиш жоиздир. Худди шу ўринда ушбу Ўзбекистон Номоддий маданий меросининг

Юнеско Репрезентатив рўйхатига Ўзбек халқ оғзаки ижоди, киритилган шу ўринда, мактабгача таълим тизимида асос солувчи ўринни Бош Ассамблеянинг 1989 йил 20 ноябрида 44/25 резолюцияси билан қабул қилинган Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенциясига мувофиқ (Ўзбекистон Республикасида 1994 йил 29 июлида кучга кирган) ватанпарварлик, юқори маънавийлик, жонажон юртга, миллий маданият ва меросга муҳаббат эгаллайди.

“Болани баркамол қилиб ривожлантириш ва ҳимоялаш учун ҳар бир халқнинг анъаналари ва маданий қадриятларини муҳимлиги”ни керакли тарзда инобатга олганча бўлғуси фуқаро шахсини шакллантириш зарурлиги қайд этилди. Бу йўналишда Ўзбекистонда қўйилган мақсад ва вазифаларга ва аввало, тарихан муҳим бўлган ҳужжат Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизimini келгусида такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига таянадиган мактабгача таълим муассасаларида улкан мақсадли йўналтирилган иш олиб борилмоқда.

Шундан келиб чиққан ҳолда болаларнинг мусиқага бўлган эҳтиёжини қондириш, унга нисбатдан интилишни шакллантириш, ўзбек халқининг бой маданий-тарихий мероси, миллий мусиқа маданиятини болалар онгига сингдириш, буюк алломаларимиз, композиторлар ҳаёти ва ижодидан намуналар билан таништириш болаларда ўз фикрини мустақил айта олиш, ижодкорлик, изланиш, қўшиқ куйлаш ва чолғу ижрочилиги малакаларини ривожлатириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан саналади. Демак, **мақол, топишмоқ, эртақ, латифа, қўшиқ, ривоят, дoston, она алласи ва болалар ўйинларига бой.**

Маънавий қадриятларимизнинг чексиз хазинаси бўлган фолклор асарларини ўқиш, ўрганиш ёш авлодни баркамол ўсишида, теран фикрлашида, руҳан тетик шаклланишида етакчи восита бўлиб хизмат қилиши табиий. Хусусан, халқ томонидан яратилган дostonлар ватанпарварлик, инсонийлик, олижаноблик, дўстлик, биродарлик сингари бир қатор миллий ва умумбашарий қадриятлар ҳамда ўзбекона маросим, урф-одатлар, расм-русумлар мажмуасини ташкил этади.

5.2 Фольклорнинг турлари

Болалар табиатан **мақол, топишмоқ, тез айтиш, эртақ, ривоят ва дostonларга** қизиқадилар, уларни ёд олишга, эртақ ва дoston қахрамонларидек **жасур, мард, зукко бўлишга** ҳаракат қиладилар. Шунингдек, мақол ва эртақларда ҳам **иззат-ҳурмат, ахлоқ-одоб, меҳнатга муҳаббат, вафо-садоқат, адолат, ҳақиқат, яхшилик** каби фазилатларни улуғланиши ҳамisha келажак авлоднинг етук инсон бўлиб улғайишига хизмат қилиб келаяпти.

Фольклор асарларини бола туғилганиданок алла орқали ҳис қилади. Инсон умрининг тўрт даври йилнинг **тўрт фаслига** безатилганидек, болалик даври ўз таровати, ўз муҳри билан алоҳида хусусиятга эга. Бу хусусият, айниқса, болалар қўшиқлари, ўйинларида кўзга ташланади. Болалар фолклорини ўз хусусияти, моҳияти, характери ва тузилишидан келиб чиқиб, қуйидагича гуруҳлашимиз мумкин:

Болалар термалари хусусан, уч ёшдан олти ёшгача бўлган болалар ўртасида кўпроқ куйланади. Улар тўрт мисрадан иборат бўлган шеър ва кўшиқлардан ташкил топган бўлиб, бола томонидан ижод қилинган. Бола томонидан айтиладиган термалар уларнинг сўз бойлиги даражасида белгиланади. Бу ёшдаги болалар психологларнинг айтишича, 1300 дан 3000 гача миқдордаги сўзларни ўзлаштирар экан. Инчунин, бола эркин вазнда қофияли ёки қофиясиз шеър тўқий олиши мумкин. Болалар тилидан айтилиб юриладиган куйидаги термаларга эътибор қаратсак:

Кўзичоғим жингалак,

Жўни силлиқ жамалак.

Кўзи қора қуралак,

Ранги гуё камалак.

Ўзбек болалар термалари хазинаси жуда бой, сермазмун, сербўёк ва оҳангдор. Бола ҳаётини ўйин-кулги билан бирга ўқиш, мактабга бориш, катталардек ишлаш орзу-истаги билан ҳам тўлдиради. Уларни мўжазгина ижод лабораториясида ишлайди. Термалар болаларни жисмонан, ақлан ва маънан тетиклаштиради. Тафаккурини, нутқини ўстиради.

Болалар кўшиқлари дастлаб 1932-йилда нашр қилинган “Ашулалар тўплами”да чоп қилинган. Бунда “Бозор борайми қизим?”, “Бошгинам оғрийди” каби иккита ҳазил-мутойиба кўшиғи киритилган. 1934- йилги тўпламда эса “Қайчи-қайчи” термаси ва “Лайлак келди” кўшиқлари босилган. 1935-йилги “Ашулалар тўплами”да ҳам болалар репертуарига махсус бўлим ажратилиб, тўққизта болалар кўшиқлари нашр этилди. 1937-йилда эса ўзбек болалар кўшиқлари алоҳида китоб ҳолида “Болалар

кўшиқлари” номи билан чоп этилди. **Болалар кўшиқларини мавзу қамровига кўра қуйидагича гуруҳлашимиз мумкин:**

Меҳнат кўшиқлари

Мавсум-маросим кўшиқлар.

Мавсум-маросим кўшиқлари йил фасллари ва миллий анъаналаримиз билан боғлиқ бўлган, фақат болалар томонидан ижро этиладиган кўшиқлардир. Катталар болаларнинг табиатга бўлган қизиқишини уйғотиш, муҳаббатини ошириш, ҳар бир фаслнинг ўз зийнати билан таништиришда ҳам фаол бўлганлар. Йил фасллари билан бўғлиқ баҳорда куйланадиган кўшиқлар “Бойчечак”, “ Офтоб чикди оламга”, “Читтигул”, “Қалдирғоч” кабилар шулар жумласидандир. Ўзбек болалари орасида 30-йиллардан бери арча байрамини нишонлаш, қорбобони кутиб олиш одат бўла бошлайди. Бу тараддуд аста-секинлик билан кенгайиб, анъанага айланиб қолди.

Меҳнат кўшиқлари:

- Болалар, хусусан, 7 ёшдан бошлаб меҳнат жараёнига киришадилар; Бажариладиган ишларни англай бошлайдилар;
- Болалар катталар билан биргаликда подага чиққанда, экин ерларни чумчуқ, олақарға ва шунга ўхшаш қушлардан кўриқлайдиган пайтда ўз кўшиқларини айтадилар;

Меҳнат болани ижтимоий ҳаётнинг ичига олиб киради, турмуш, оила, рўзгор деган тушунчаларни меҳнат орқали англай бошлайдилар.

Болалар ўйинлари:

С.Маршакнинг таърифича, “Ўйинлар оддий жисмоний ҳаракатлардангина иборат бўлмай, маълум ритм, оҳанг, бадиий сўз, сюжет ва композицияларга эга бўлган “болаларнинг жиддий машғулотларидир”. Болалар ёшликдан ўйинлар билан овуниб, ундан маънавий завқ оладилар, ақлий ва жисмоний камолотга эришадилар.

МАҚОЛЛАР

Мақол деб халқнинг ижтимоий-тарихий, ҳаётий-маиший тажрибаси умумлашган бадиий, образли мулоҳазалардан иборат ҳикматли сўзларга айтилади. Мақол ўзбек тилида мақол, тожикларда зарбулмасал, русларда пословица, арабларда (жонли сўзлашувда) нақл, туркларда ата сўзи атамаси билан юритилади. Мақол атамси арабча [لوق] – қавлун – гапирмоқ, айтмоқ сўзидан олинган.

Мақолларда сўз қиммати алоҳида ёрқин ифодаланади. Чунки мақоллардаги сўзларни бошқаси билан алмаштириш, бирон сўз кўшиш мумкин эмас. Улар миллий тил таркибида қолиплашган ҳолда намоён бўлади. Бу жанр дунёдаги ҳамма халқлар оғзаки ижодида бор бўлиб, ҳажм,

шакл, яратилиши мақсадига кўра муштарак ҳисобланади. Ҳатто номланишида ҳам яқинлик аниқ сезилади. Жумладан, арабларда “қавлун” – гап, сўз маъносини ифодаласа, тожикларнинг “зарбулмасал” атамаларида мисол келтириш, руслар “пословица”сида сўзлар билан фикрни ифодалаш, турклардаги “ота сўзи”да эса аждодлар фикрини эслаш маъноси етакчи. Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” асарида ҳам “сав” атамаси оталар сўзини эслаш тарзида келтирилган.

Хуллас, мақол атамаси умумий мазмун жиҳатдан “сўз” тушунчаси билан боғланади. Дунёдаги ҳамма халқлар оғзаки ижодида мақолларчалик шаклан ва мазмунан ўзаро яқин жанр деярли йўқ. Масалан, русча “Шило в мешке не утаишь” (бигизни қопда яшириб бўлмас) – ўзбекча “Ойни этак билан ёпиб бўлмас”; инглизларда “East and West, home is best” (Шарқми, Ғарбми, уйинг энг яхшиси) – ўзбекча “Ўз уйинг, ўлан тўшагинг”; Вьетнамда “Рисовал дракона, получился червяк” (Аждар суратини ишлагандим, чувалчанг бўлиб чикди) – ўзбекча “Мен дедим ўттиз – Аллоҳ деди тўккиз”, осетинларда “Его в сени не пускают, а он лезет в комнату” – ўзбекча “Ўзига энг бўлмаган, ўзгага эн бўларми”; татарларда “Товуқ тухум кўймасдан, эгаси жўжа сотмоқчи” – ўзбекча “Жўжани кузда сана”; русларда “На чужой стране и весна не красна” (ўзга юртда баҳор гўзал эмас) – ўзбекча “Ўзга юртда шоҳ бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл” маъноларини ифодалайди.

Фольклоршунос олимлар мақоллар ва маталларни ўрганувчи соҳани паремиология деб аташади. Паремия – юнонча чуқур маъноли гап, ҳикматли сўз, ибора, мақол, матал маъносини беради. Мақолларнинг жанр хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

1. Мақолларнинг ҳажми қисқа ва чекланган.
2. Мақоллар мазмунан серкўлам ва чуқур маънони ифодалайди.
3. Халқ мақоллари шаклан шеърий ва насрий бўлади.

Аммо насрий мақоллар ҳам шеърий мисраларни эслатади.

Масалан: Кўза кунда эмас, кунида синади.

4. Мақолларда ҳаётий воқеа-ҳодиса ҳақида қатъий ҳукм ифоланади.

Бу ҳукм мусбат ёки манфий мазмунда акс этади.

5. Мақол шахс ҳаётидаги хусусий вазиятни халқ, омма, ҳаёт нуқтаи назардан умумлаштиради.

6. Мақол матни тилшуносликда шахси умумлашган гап ҳисобланади.

“Булбул чаманни севар, Одам – ватанни”.

“Она юртинг омон бўлса, Ранги-рўйинг сомон бўлмас”.

“Эт билан тирноқни ажратиб бўлмас”.

ТОПИШМОҚЛАР

Топишмоқлар ҳажми ва шаклига кўра мақолларга ўхшайди. Баъзан мазмунига кўра ҳам яқинлик сезилади. Аммо яратилиш мақсади бошқа ҳисобланади. Жанрнинг номланишига эътибор беринг. “Топ” сўзининг талаффуз этилишиданок ўйла, ахтар, солиштир, изла маънолари етакчилик қилади. Унга “иш” қўшимчаси қўшилганда, вазифа аниқлашади: “-моқ” ҳаракат номи қўшимчасидан кейин “қўлингдан келса”, “эпласанг”, “уддалай олсанг” тушунчалари ифодаланади. Топишмоқларнинг қуйидаги жанр хусусиятлари бор:

1. Ҳажм жиҳатдан қисқа ва ихчам.
2. Шаклан шеърӣ, насрий кўринишга эга.
3. Яратилиш мақсадида матнда яширинган нарсани топиш вазифаси қўйилади.
4. Мазмунида ҳайвонот, ўсимлик, коинот, маиший ҳаётдаги нарсаларнинг хусусиятлари яширин тарзда ифодаланади, уни топишга даъват этилади.
5. Топилиши лозим бўлган нарса, кўпинча, битта, баъзан икки ва ундан ортиқ миқдорга эга бўлади.
6. Топишмоқларда қўлланган асосий бадиий санъат истиора (метафора) ҳисобланади.

Топишмоқларда топилиши лозим бўлган нарсанинг шакли, ҳажми, ранги, вазифаси ва шу каби хусусиятлари ҳақида маълумот берилади, аммо бу белгилар истиора санъатидан фойдаланилган ҳолда бошқа нарса билан боғланади.

Масалан:

Қопча, Қопчаичидаунча,
Унча ичида устунча.

Бу мантда яширинган нарсанинг учта белгиси учта истиора воситасида берилган. Демак, унинг шакли қопга, ичидаги қисми унга ўхшатишмоқда. Фақат ун ўртасида устуни ҳам бор экан. Топишмоқни топаётган одам матнда жийда ҳақида гап кетаётганини топса, фикрий мусобақада енган бўлади. Кўпинча, яширинган нарсанинг фақат кўриниши, хусусиятлари ҳақида маълумот берилади, лекин ҳеч нарсанинг номи қайд этилмайди. Бундай вазиятларда изловчи шахс фақат ўзи билган нарсаларга хос белгиларни эслаб ечимни топиши мумкин.

Оғзи ола аломат,

Ичи қизил қиёмат,

Сув сепсам, қуруқ чиқар,

Ё алҳазар, саломат.

Бу топишмоқда “аломат”, “қиёмат”, “саломат” сўзлари асосан қофия хосил қилиш учун келтирилганини билишимиз керак. Энди яширинган нарсанинг оғзи борлигига, бу оғизнинг кўриниши ола эканига, ичи кизиллигига, унинг ичида сув сепиладиган нарса бўлишига диққат қиламиз. Сув сепсагу у нарса қуруқ чиқса, демак “қизил қиёмат” олов бўлиши мумкин.

Шундан сўнг ниманинг ичида олов бўлишини эсга оламиз. Ва яширинган нарса тандир эканини топамиз. Аммо барибир топишмоқнинг жавобини топиш осон эмас. Топишмоқни топиш учун унинг яратилишида муаллиф бўлган номаълум шахсдек фикр юритиш усулини излаш керак. Агар ҳар бир топишмоқнинг заминида муайян фикрий кашфиёт ётишини назарда тутсак, уни топадиган шахс ҳам айнан шу янгиликни бошқа йўл билан кашф қилиши керак бўлади. Бинобарин, у ҳам муаллиф ҳаёт тажрибасига, кузатиш нуқтаи назарига, фикр юритиш йўналишига эга бўлиши лозимлиги сабаб жуда мураккаб тарзда мулоҳаза юритиш жараёнини бошидан кечиради.

Топишмоқлардаги саволлар тизими хусусиятларни санаш тарзда амалга оширилар экан, ҳайратомуз қарама-қарши мулоҳазаларга дуч келамиз. Масалан: “Қўлсиз, оёқсиз эшик очар”, “У ёққа ўтдим – билдингми, Бу ёққа ўтдим – билдингми, Оқ қуврайнинг бошини, чертиб ўтдим – билдингми?” топишмоқларида ҳайрон қолишга мажбур қиладиган муаммолар жуда кўпга ўхшайди. Хусусан, бизни қандай қилиб қўл бўлмаса, оёқ бўлмаса эшик очиш мумкин, ахир эшик ўзи нима билан очилади? – деган савол ўйлантиради. Иккинчи намунада эса нахотки у ёқдан бу ёққа ўтган нарсани мен сезмаслигим мумкин? У нарсага оқ қуврай – чўл-даштда ўсадиган ёввойи ўтнинг нима алоқаси бор? Ёки нега чертади, узмайди ёки бошқа нарса қилмайди, - деган саволлар қийнайди. Бу саволларга жавоб топиш учун биз савол берган одамнинг фикр юритиш усулидан фойдаланишимиз лозим бўлади.

Шундагина ҳар икки саволнинг жавоби шамол эканини топамиз. Аммо масаланинг оғирлиги шундаки, баъзи топишмоқларда баён қилинган таърифдан фойдаланиб қандай йўналишда мулоҳаза юритиш лозимлигини аниқлай олмаймиз. Қуйидаги матнга диққат қилинг:

Бир ярим қуён,

Уч тулки,

Тўққиз сизир,

Беш эчки,

Ўн икки туя,

Ўн йилқи.

Бу топишмоқда одамнинг хаёлини рақамлар эгаллайди. Нега қуён бир ярим ёки туя ўн икки бўлиши керак, деб ўйлаймиз. Кейин рақамларни кўшиб бирор натижага эришмоқчи бўламиз. Аслини олганда эса, муаммо ойни аниқлаш билан ечилади. Яъни қуён бир ярим, тулки уч, сугир тўққиз, эчки беш, туя ўн икки, йилқи ўн ойда туғади. Биз чорва, мол боқиш билан шуғулланган бўлсак, топишмоқни топиш осонроқ кечади. Жуда бўлмаганда қайд қилинган ҳайвонларнинг неча ойда туғишини билиб оламиз.

Топишмоқнинг пайдо бўлиши ҳақида фольклоршуносликда аниқ далилий маълумотлар йўқ. Айрим олимлар унинг қадимий эканини қайд қиладилар. Аммо мақоллар намуналари кўплаб келтирилган “Девону луғотит турк” асарида топишмоқ матни учрамайди. “Табзуғ” сўзи топишмоқ маъносини ифодалашни айтилади холос. Топишмоқ ҳажман, шаклан мақолга ўхшаганлиги учун бу икки жанрнинг вужудга келиш вақти ҳам бир хил бўлиши керак, деган тахмин билдирилган.

***“Қони бор,
Жони йўқ” (Тарвуз).
“Узун-узун ўз келди,
Узун бўйли қиз келди.
Қоши қалтираб келди,
Кўзи ялтираб келди” (ёмғир).
ёки
“Узун-узун из кетди,
Узун бўйли қиз кетди.
Тошга тегди тарқ этди,
Сиргалари ярқ этди” (сув)
Икки сингил,
Оғир - енгил” (тарози).***

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. “Ашулалар тўплами” болалар учун қайси йил нашр қилинган?
2. Қандай фольклорларни биласиз?
3. Ўзбек болалар кўшиқлари алоҳида китоб “Болалар кўшиқлари” номи билан қайси йил чоп этилган?
4. Фольклор атамасига изоҳ беринг.
5. Санъат асари қандай фазилатларга эга бўлиши лозим?
6. Халқ оғзаки ижоди – сўз санъати эканини қандай белгилар далиллайди?

7. Топишмоқларнинг мақолларга ўхшаш ва фарқли жиҳатларини аниқланг.
8. Топишмоқларнинг жанр хусусиятларини сананг ва изоҳланг.
9. Топишмоқларнинг ҳаёт билан муносабати ҳақида сўзланг, уларнинг тарбиявий аҳамиятини топинг.
10. Топишмоқларда қандай бадиий тасвир воситалари қўлланади?
11. Халқ мақолларининг жанр хусусиятларини сананг, уларнинг ҳар бирини изоҳлаб, мисоллар билан далилланг.
12. Мақолларнинг йўқолиб кетиши учун қандай сабаблар бор?
13. Халқ мақолларининг бойиш манбаларига изоҳ беринг.
14. Мақолларнинг бадиий мукамаллиги ҳақида қандай мулоҳазаларга эгасиз. Мақоллардан мисол келтиринг, бадиий санъатларни кўрсатинг.
15. Мақол тарихи ҳақида қандай маълумотларга эгасиз?
16. Ёзма адабиёт вакилларининг мақоллардан фойдаланиш усуллари ҳақида нималар биласиз? Биронта роман ёки ҳикоя мисолида фикрингизни исботланг.
17. Мақоллар қандай хусусияти билан маталдан фарқланади.
18. Лутфийнинг мақоллар тизимидан ташкил топган ғазалини ёдланг, мақолларга изоҳ беринг.

Фойдалангин адабиётлар:

1. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. - Т.: Ўқитувчи, 2010. – Б. 84-99.
2. Саримсоқов Б., Ўзбек фольклорининг жанрлар состави / Ўзбек фольклори очерклари. 1-том. - Т.: Фан, 2008. – Б. 63-85.
3. Саримсоқов Б. Эпик жанрлар диффузияси / Ўзбек фольклорининг эпик жанрлари. - Т.: Фан, 2001. – Б. 97-148.
4. Хусайнова З. Топишмоқлар / Ўзбек фольклори очерклари. 1-том. - Т.: Фан, 2008. – Б. 98-128.
5. Жўраев М., Нарзикулова М.. Миф, фольклор ва адабиёт. - Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси, 2006.
6. Жўраев М., Шомусаров Ш. Ўзбек мифологияси ва араб фольклори. - Т.: Фан, 2001.
7. Ойжамол. Ҳаётгий эртақлар. - Т., 2009. – Б. 60-72.

6–МАВЗУ: МУСИҚА МАШҒУЛОТЛАРИДА КОМПЬЮТЕР ДАСТУРЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ

РЕЖА

1. Мультимедиа воситаларидан фойдаланиш

2 Power Point программасидан самарали фойдаланиш.

6.1. Мультимедиа воситаларидан фойдаланиш

Мультимедиа бир нечта таърифга эга:

• *Мультимедиа* - турли маълумотларни ишлаб чиқиш, ишга тушириш,

қайта ишлаш воситаларини қўллаш тартибларини таърифловчи технология;

• *Мультимедиа* - компьютер аппарат таъминоти (компьютерда компакт-дисклар ўқиш қурилмаси – CD-Rom, Драйв, унинг ёрдамида овозли ва видео маълумотни эшиттиришга ёрдам бер адиган овоз ва видео плата,

жойстик ва бошқа махсус қурилмаларнинг маъжудлиги);

• *Мультимедиа* -

бу бир неча маълумот тақдим этиш воситаларининг бир тизимга бирлашиши.

Одатда мультимедиа деганда матн, овоз, графика, мультипликация, видео тасвир ва фазовий моделлаштириш каби маълумот тақдим этиш воситаларининг компьютер тизимидаги бирлашишитушунилади.

Бундай воситаларнинг бирлашиши маълумот қабул қилишнинг янги сифатли даражасини таъминлайди: инсоннинг фаол равишда махлиё бўлибгина ўтирмасдан, балки фаол иштирок этади ҳам.

Мультимедиа воситалари билан ишловчи дастурлар кўп модаллидир, яъни улар бир неча сезги органларига бир вақтда таъсир қилгани учун аудиториянинг қизиқиши ва эътиборини ортади.

Мультимедиа илова маъмул уялликнинг сценарий тайёрлаш пайтида атрофлича ўйланадиган технология ксценарийни ишлаб чиқишда аниқлаштирилади. Таълимий маълумот тақдим этишнинг янги шакли - матн ва статик графика кўп асрлик тарихга эга бўлса, мультимедиадан фойдаланиш тажрибасий иллар билан ўлчанади.

Иллюстрация, жадвал ва чизмалар маъжуд бўлган анимация элементлари ва овоз жўрлиги дата қд

имэтилаётган,

чиройлибезалганмультимедиаиловаўрганилаётганматериалниқабулқилишн

иосонлаштиради,
тушунишваэслабқолишгаёрда
мберади,
таълимолувчинингбилимолиш
габўлганфаоллигиниошириб,
предметларҳақидааниқроқват
ўлароқтушунчагаэгабўлишин
итаъминлайди.

Сифатлимультимедиаил
овалари ишлаб чиқишга ўналт
ирилган турли-туман, бир-
биридан фарқли технология кусу

лар мавжуд.

Ушбу иловаларни яратиш ва улардан фойдаланишда бир қатор асосий технологик тавсияларга амал қилиш керак.

Мультимедиа иловаларини яратиш учун асосий фатида материални элементларга бўлиш ва иерархия тарзида кўргазмаларни равишда тақдим этишга асосланган ҳолда тизимлаштириш сулуни ўзида мужассам этган материални қамра олишмо делини танлаш мумкин.

Мультимедиа иловасини лойиҳалашнинг бошланғич босқичида материални қамра олишмо модели қуйидагиларга имкон беради:

- материал мазмунини аниқ белгилаш;
- мазмунни кўргазмаларни, аниқ ва очик тарзда тақдим этиш;
- мультимедиа илова компонентлари таркибини аниқлаш.

Компьютер экрандаги маълумотни визуаллаштириш усуллари ишлаб ўқишда психология ютуқларини ҳисобга олиш кераклиги бир қатор умумий тавсияларни шакллантиришга ёрдам беради:

- экрандаги маълумот тизимга келтирилган бўлиши керак;
- визуал маълумот даврий равишда товушли маълумотга алмашиб туриши керак;
- ранг ёрқинлиги ва товуш баландлиги даврий равишда ўзгариб туриши керак
- визуаллаштирилаётган материал мазмуни жуда ҳам содда ёки жуда ҳам мураккаб бўлмаслиги керак.

Экрандаги кадр форматини ишлаб ўқишда ва яратишда кўриш майдонини ташкил этишни белгиловчи объектлар орасида мақсад ва

муносабат борлигини ҳисобга олиш тавсия этилади. Объектларни қуйидагича жойлаштириш тавсия қилинади:

– *визуал ахборотларни ортиқча деталлар, ёрқин ва контраст ранглар билан беамаган ҳолда;*

– *хотирада сақлаш учун мўлжалланган материалнинг рангини ўзгартириш, тағига чизиш, шрифт ўлчамини ва стилини ўзгартириш орқали ажратилиш.*

Мультимедиа иловаларини ишлаб чиқишда турли ранг ва фонда тасвирланган объектлар инсонлар томонидан турлича идрок қилинишини

ҳисобга олиш керак.

Визуал ахборотларни ташкил этишда предметларнинг фонга нисбатан контрасти муҳим роль ўйнайди. Контрастнинг икки тури мавжуд: тўғри ва тескари. Тўғри контрастда предметлар ва унинг тасвирлари фонга нисбатан тўқроқ, тескари контрастда эса очроқбўлади. Мультимедиа иловаларида одатда ҳар икки туридан фойдаланилади, турли кадрларда алоҳида ва битта кадр доирасида биргаликда бўлиши мумкин. Кўпҳолларда тескари контраст устунлик қилади.

Мультимедиа иловаларининг тўғри контрастда ишлаши афзалроқ ҳисобланади. Бу ҳолда ёрқинликнинг кўпайиши кўринишнинг яхшиланишига, тескари ҳолатда эса ёмонлашишига олиб келади, лекин тескари контрастда намоёиш этиладиган ҳарф ва белгилар, кичик ўлчамда бўлганда ҳам тўғри контрастга нисбатан аниқроқ ва тезроқ ўқилади. Тасвир қисмларининг нисбий ўлчамлари қанўалик катта ва унинг ёрқинлиги юқорибўлса, контраст шунчалик кичик бўлиши керак. Кўриш майдонида ёруғликнинг бир меёрда тақсимланиши орқали экрандаги ахборотларни эркин қабул қилишга эришилади.

Компьютер экранидан ахборотларни ўрганишни оптималлаштириш учун мультимедиа иловаларини ишлаб ўйқарувчиларга мантиқий урғулардан фойдаланиш тавсия этилади. Таълим олувчининг диққатини маълум бир объектга жалб қилишга йўналтирилган усуллармантиқий урғулар дейилади. Мантиқий урғуларнинг руҳий таъсири таълим олувчи томонидан бош объектни топишга сарфланадиган вақтнинг камайиши ва диққатни шу объектга жалб қилиш билан боғлиқ.

Мантиқий урғуларни яратиш учун аксарият ҳолларда қуйидаги усуллар

тез-тез ишлатилади: асосий объектни янада ёрқинроқ ранг билан тасвирлаш, ўлчамини, ёрқинлигини, жойлашувини ўзгартириш ёки шуъла таратувчи ранг билан ажратиш. Мантиқий урғуни сон жихатидан унинг интенсивлиги билан баҳолаш мумкин. Интенсивлик объект ранги ва ёрқинлигининг фонга нисбатан мутаносиблигига, объектнинг нисбий ўлчамлари тасвир фондаги предметлар ўлчамига нисбатан ўзгаришига боғлиқ. Янада ёрқинроқ ёки контрастлироқ ранглар билан белгилаш яхшироқ ҳисобланади, ўлчамини ёки ёрқинлигини ўзгартириш, шуъла таратувчи ранг билан ажратиш унчалик яхши чиқмайди.

Мультимедиа иловалари қуйидагиларга бўлинади:

- презентациялар;
- анимацион роликлар;
- ўйинлар;
- видео иловалар;
- мультимедиали галереялар;
- аудио иловалар;
- веб учун иловалар.

1-жадвалда мультимедиа иловалари ҳақида асосий тушунчалар ва уларнинг кўринишлари тўғрисида маълумот берилган.

Мультимедиа иловалари асосий тушунчалари

Мультимедиа иловалари шакллари	Тушунча
Тақдимот презентациялар	Тақдимот (инг. презентацион) – аудиовизуал воситалардан фойдаланиб кўргазмали шаклда маълумот тақдим этиш шакли. Тақдимот ягона манбага умумлашган компьютер анимацияси, графика, видео, мусиқа ва овозни ўзида мужассам этади. Одатда тақдимот маълумотни қулай қабул қилиш учун сюжет, сценарий ва структура эга бўлади.
Анимацион роликлар	Анимация – мультимедиали технология; тасвирининг ҳаракатланаётганлигини ифодалаш учун тасвирларнинг кетма-кет намоиши. Цвир ҳаракатини тасвирлаш эффекти секундига 16та кадрдан ортиқ видео кадрларнинг алмашилишида ҳосил бўлади.

Ўйинлар	Шйин дам олиш, кўнгил очиш эҳтиёжларини кондириш, организмдаги зўриқишни юқотиш ҳамда маълум малака ва кўникмаларни ривожлантиришга йўналтирилган мультимедиа иловаларидандир.
Видео иловалар	Видео иловалар – ҳаракатланувчи тасвирлар ишлаб чиқиш технологияси ва намоиши. Видео тасвирларни ўқиш қурилмалари – видеофильмларни бошқарувчи дастурлар.
Мультимедиа - галереялар	Галереялар – овоз жуфтлигидаги ҳаракатланувчи суратлар тўплами.
Аудиоиловалар	Овозли файлларни ўқувчи қурилмалар – рақамли товушлар билан ишловчи дастурлар. Рақамли товуш – бу электрик сигнал амплитудасининг дискрет сонлар билан ифодаланиши.
Web учун иловалар	Web учун иловалар – бу алоҳида веб – саҳифалар, унинг таркибий қисмлари (меню, навигация в.б.), маълумот узатиш учун иловар, кўп канали иловалар, чатлар ва бошқалар.

Мультимедиа иловалари яратиш технологиясини ўрганишда уларнинг қандай яратилишини ифодаловчи сценарий ишлаб ўйқилади. Бундан келиб чиқиб, ҳар бир мультимедиа иловаси турли таркибий қисмлар (турли мавзулар)дан ташкил топади, деган мантиқий хулосага келишимиз мумкин. Мультимедиа иловалари таркибини қуйидаги қисмларга бўлиш мумкин: яратилаётган мультимедиа иловаси учун мавзу танлаш, иш майдонини белгилаш (масштаб ва фон), кадрлар, қатламлардан фойдаланиш, турли шакллар символларини яратиш, дастурлаш тилида ўзгарувчилар киритиш ва скриптлар ёзиш, товушли файллар билан ишлаш, матн кўшиш, эффектлар яратиш, расмлардан фойдаланиш ва импорт қилиш, кутубхонадаги тайёр компонентлардан фойдаланиш, навигацияни яратиш, матн разметкаси тиллари ва скриптлаш тилларидан фойдаланиш.

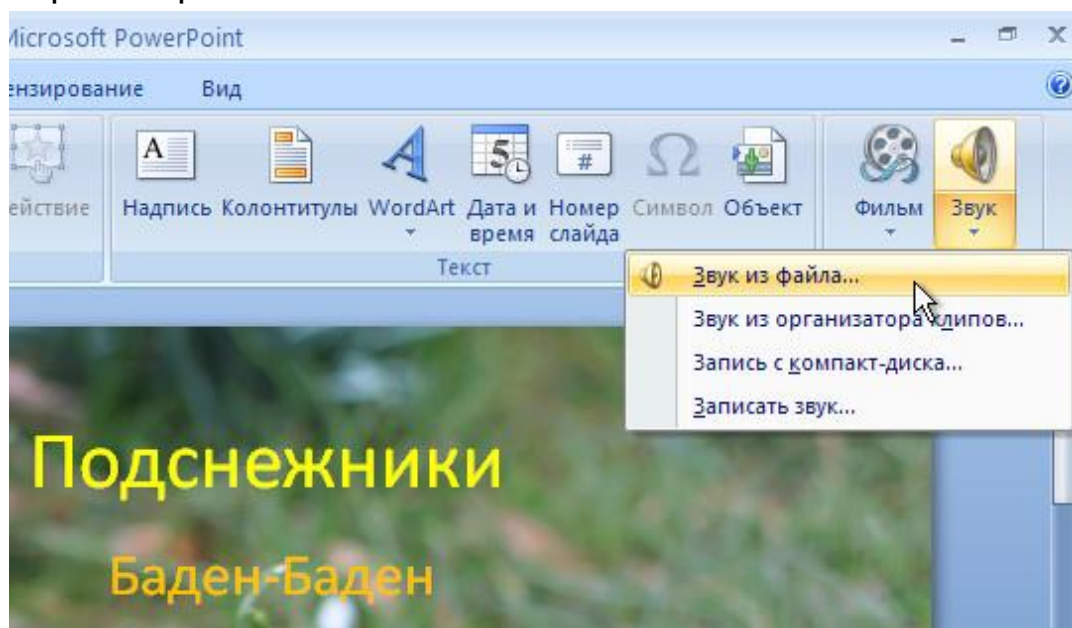
6.2 Power Point программасидан самарали фойдаланиш.

PowerPoint слайдга мусиқа қўйиши

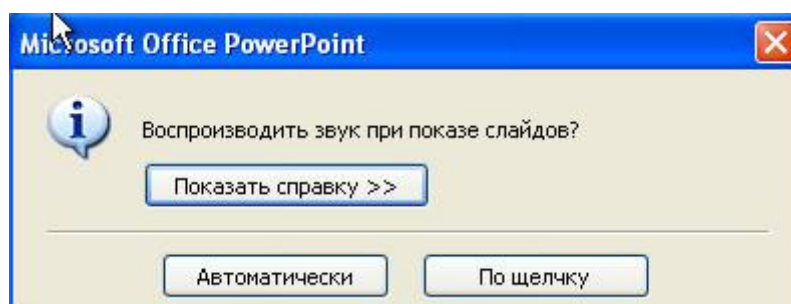
PowerPoint га тақдимотлар учун турли овозларни қўшиб қўйишимиз мумкин. Бу мусиқа бўлиши мумкин, Microsoft Office клипарт тўпламидан турли хил овоз эффектлари ёки вокал билан ҳамроҳ бўлиши мумкин.

Уни *PowerPoint* 2007 да қандай қилиш керак

Музиқанинг бошланиши керак бўлган слайдни танланг. "Қўшиш" ёрлиғида ўқ ва "Овоз" ёзуви билан тугмани босинг. Овоз манбаи танлаш учун вариантларни очасиз.

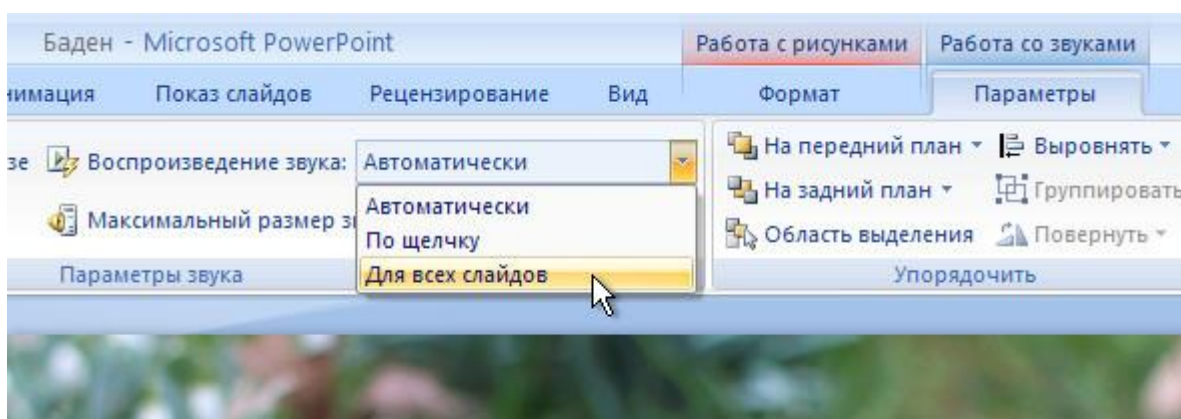

Музыка қўшиш учун "Файлдан товуш" тугмасини босинг ва музикай файл йўлини танланг. Тизим хабари, соундтракни ишга тушириш вариантини танлаш учун таклифлар - сизга мос келадиганни танланг.

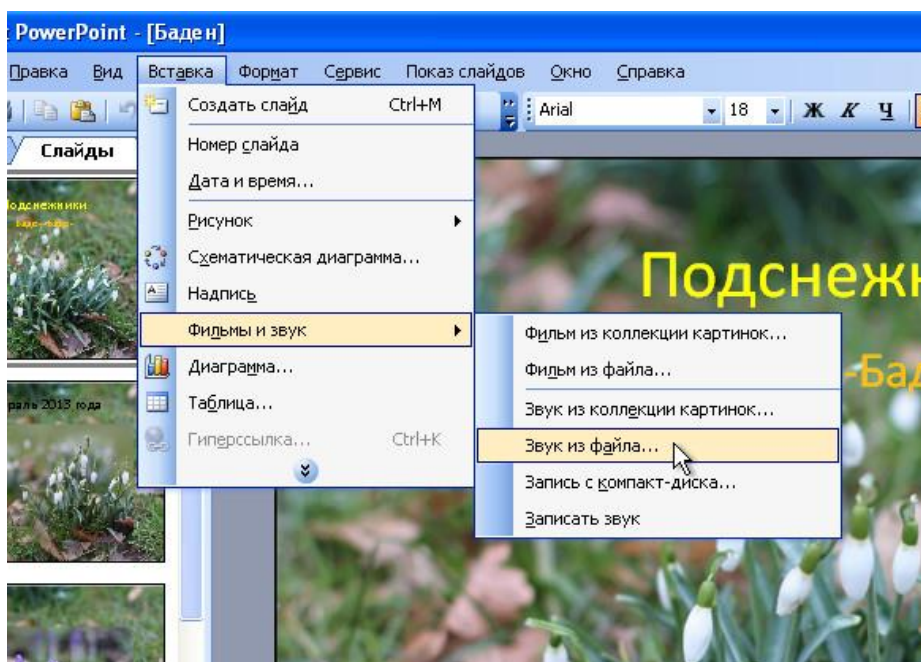

"Автоматик" вариантини танласангиз ҳам, музика фақат ушбу слайдда ўрнатилган аниматсия эффектлари тугагандан сўнг акс этади.

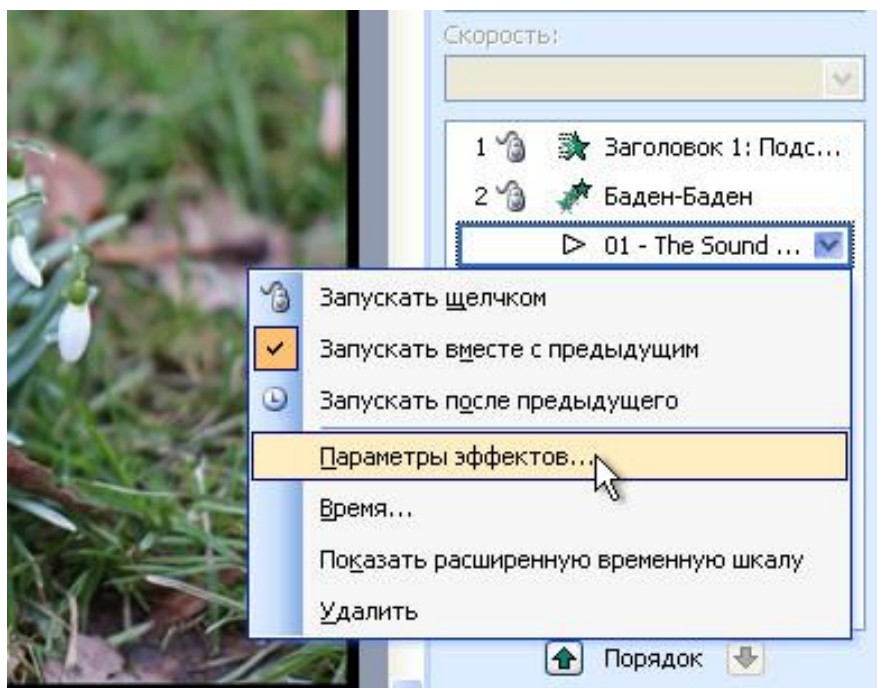
Слайддаги карнай ёқилган белги кўринадиди ва дастур овозли режимга ўтади. Бу эрда овоз параметрларини ростлашингиз мумкин. Агар сиз барча слайдларни кўрсатсангиз, музика сизнинг овозингизни эшитишни хоҳласа, тегишли вариантни танланг.

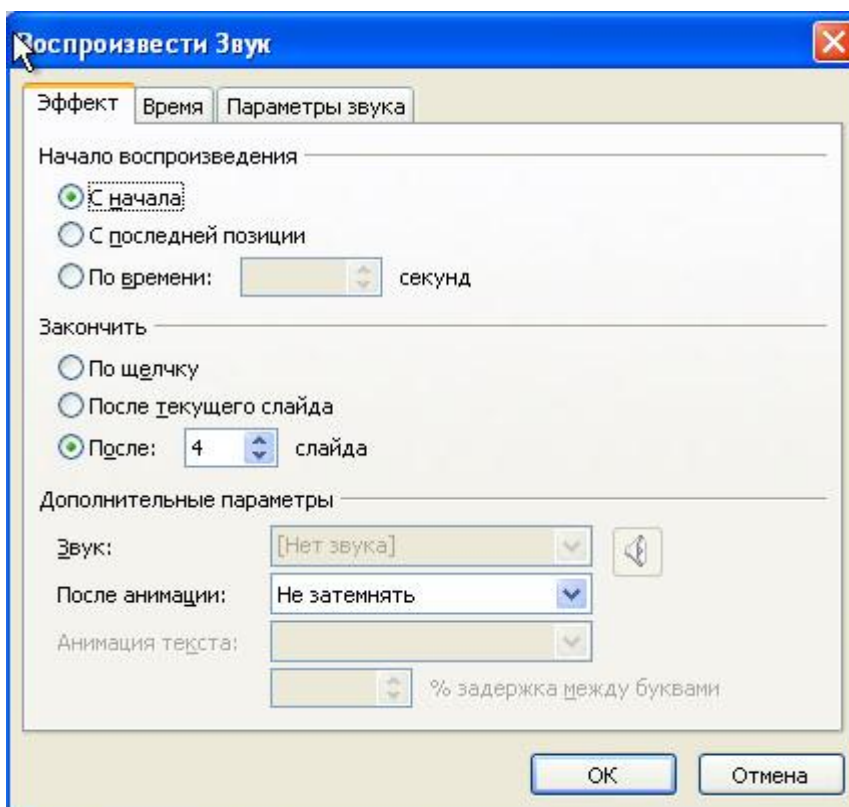
Уни *Power Point 2003* да қандай қилиш керак
Соундтракни "Қўшиш" менюсидан киритинг.

Карнай белгисида контекст менюсини очиш учун ўнг тугмасини босинг ва "Анимация созламалари" бандини танланг. Ўнг тарафдаги панелда товуш файлининг белгилари рўйхатини очинг ва параметрларни созланг.

Бу ерда сиз музикий ашулани қандай слайдни яқунлашингиз мумкин.

PowerPoint 2016 тақдимотга музика қўшиш

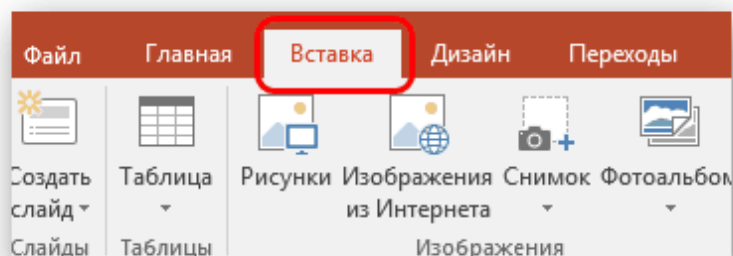
Ҳар қандай тақдимот учун овозли буюмлар муҳим аҳамиятга эга. Минглаб нуанслар бор ва сиз бу ҳақда алоҳида маърузаларда соатлаб гаплаша оласиз. Мақоланинг бир қисми сифатида овозли файлларни

PowerPoint тақдимотиға қўшиш ва созлашнинг турли усуллари ва ундан самарали фойдаланиш ёллари муҳокама қилинади.

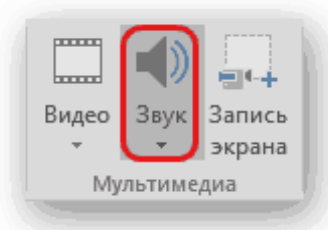
Аудио қўшин

1.Қуйидаги тарзда слайдга овозли файл қўшинг.

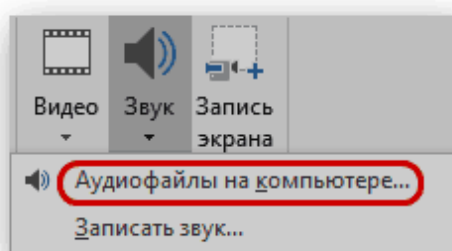
Аввал "*Вставка*" иловасига киришингиз керак.

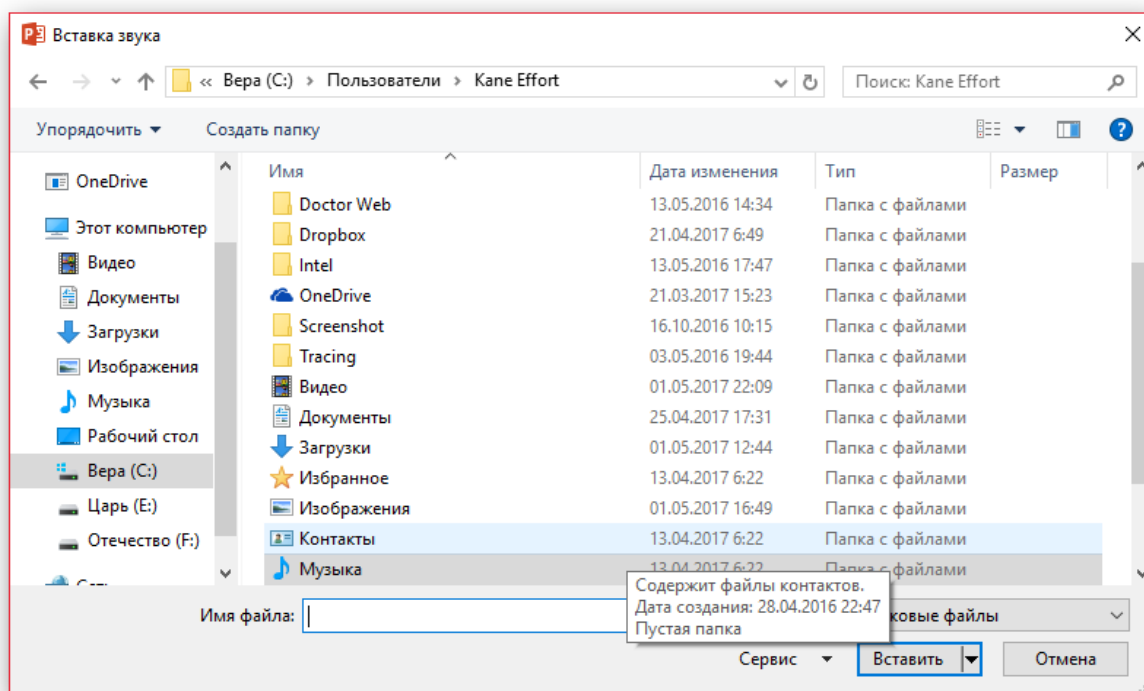
1. Кепкада, охирида "Овоз" тугмаси мавжуд. У аудио файлларни қўшиши учун керак.

2.PowerPoint 2016 иловасида иккита вариант мавжуд. Биринчиси,фақат компьютердан медиа киритиш. Иккинчиси - овоз ёзиш. Бизга биринчи вариант керак бўлади.

3. Сизнинг компьютерингизда керакли файлни топишингиз керак бўлган стандарт браузер очилади.

4. Шундан сўнг, аудио қўшилади. Одатда, контент учун майдон мавжуд бўлса, мусиқа бу уйни эгаллайди. Агар бирор жой бўлмаса, слайдни оддийгина слайднинг ўртасига қўйиш мумкин. Қўшилган медиа файлидан келган товушли динамикга ўхшайди. Ушбу файлни танлаш мусиқани тинглаш учун мини-плеерни очади.

Шу нуктада, аудио қўшилиши тугалланган. Бироқ, мусиқа қўшилиши шунчаки ярим жангдир. Унга кўра, у учун учрашув бўлиши керак ва бу айнан нимани ҳал қилиш керак.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Power Point дастурига қандай олишимиз мумкин?
2. Power Point дастури мусмиқа кўйиш қайси тугма орқали амалга оширилади?
3. Power Point дастурига юкланган мусмиқа тўғри ёзиш келтирилган жавобни кўрсатинг:
4. Power Point 2003 йил дастурда ёрдамида мусмиқа кўшиш?
5. Power Point 2007 йил дастурда ёрдамида мусмиқа кўшиш?
6. Power Point 2016 йил дастурда ёрдамида мусмиқа кўшиш?
7. Мультимедиа қандай ва нечта иловага бўлинади?
8. Мультимедиа дастури нима учун керак?
9. Тақдимот намойиши вақтида клавиатурадаги Page Down тугмаси босилса нима содир бўлади?

Фойдаланган адабиётлар

1. Назиров Ш.А., Қобулов Р.В. ва бошқалар. Компьютер ва офис жиҳозларидан фойдаланиш.-Тошкент, 2007 й.
2. Назиров Ш.А., Қобулов Р.В. Объектга мўлжалланган дастурлаш.-Тошкент, 2007 йил.
3. Баҳромов А.А. Малака ошириш тизимида янги ахборот технологиялари. –«Халқ таълими» журнали, 4- сон, 2000 й.
4. Ғуломов С. Ахборот тизимлари ва технологиялари.–Т.: «Шарқ», 2000й.
5. Марахимов А.Р., Раҳманқулова С.И. Интернет ва ундан фойдаланиш.-Тошкент, 2001
6. Орипов М., Ҳайдаров А. Информатика асослари.–Т.:«Ўқитувчи», 2002 й.
7. Абдуқодиров А., Хаитов А., Расҳидов Р. Ахборот технологиялари.-Т.: «Ўқитувчи», 2002 й.
8. А.Р.Марахимов, С.И.Раҳмонқулова. Интернет ва ундан фойдаланиш асослари.-Тошкент, 2001 йил.

**КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР
МАЗМУНИ**

1-МАВЗУ. МУСИҚА МАШҒУЛОТЛАРИДА ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРНИНГ ИЖОДКОРЛИК ҚОБИЛИЯТИНИ ЛОЙИХАЛАШТИРИШ ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИ ДИАГНОСТИК ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

РЕЖА

1. Мусиқий қобилиятни ривожлантиришнинг шарт – шароитлари.
2. Мусиқавий – сенсор қобилиятлари

1.1. Мусиқий қобилиятни ривожлантиришнинг шарт – шароитлари.

Мусиқа машғулотларида тарбияланувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини режалаштириш, лойиҳалаштириш. Мусиқа машғулотларида болаларни ўзлаштириш ва ривожланишини диагностик таҳлил қилиш

Қобилият – маълумбир турдаги фаолиятни муваффақиятли амалга оширишнинг субъектив шарти бўлиб ҳисобланувчи шахснинг индивидуал хусусиятидир. Қобилият – фаолият жараёнида намоён бўлади.

Психологиянинг кўрсатишича, инсон боласи тайёр қобилият билан эмас, балки бирон – бир қобилиятнинг рўёбга чиқиш ва ривожланиш манбайи лаёқат билан туғилади. Лаёқат ўз ҳолича ривожлана олмайди, унинг ривожланиши учун қулай муҳит керак.

Бола мусиқага лаёқат билан туғилиши мумкин, лекин унинг мусиқий хусусиятлари шаклланиши учун қулай муҳит яратилмаса, мусиқага бўлган лаёқати ривожланмай қолади. Инсоннинг шахс сифатида шаклланишида етакчи омиллардан бири муҳитдир. Муҳит деганда, кишига таъсир этадиган ташқи воқеалар йиғиндиси тушунилади. Муҳит ўз навбатида – табиий муҳит, ижтимоий муҳит, оила муҳити ва бошқаларга бўлинади. Инсондаги мусиқий қобилиятнинг

ривожланиши ва шаклланиши учун ижтимоий ва оила муҳити муҳимдир. Инсон боласи, агар инсоний муҳитга тушмай, ҳайвонлар муҳитига тушиб қолса, унда ирсий белгиларнинг айрим биологик

кўринишлари сақланади, лекин инсоний фикр, фаолият, хатти – ҳаракат шаклланмайди. Одоб, ахлоқ, феъл – атвор – шахснинг барча руҳий

сифатлари фақат муҳит ва тарбиянинг ўзаро таъсири асосида вужудга келади.

Болаларнинг муסיқа ижрочилиги малакаларини ривожлантиришдаги энг муҳим шартлардан бири – уларнинг муסיқий қобилиятларини шакллантиришдир. Чунки, муסיқий қобилиятлар – муסיқани ритмик ҳис қилиш, ладни ҳис қилиш, муסיқий эшитиш, муסיқий хотира, муסיқага эмоционал таъсирчанлик болаларда ижрочилик малакаларини ривожлантириш омили ҳисобланади. Педагог Н.В.Ветлугина «... муסיқий кечинмалар аслини олганда, доимо сенсор қобилиятга асосланади, чунки муסיқа энг оддий оҳанглар, мураккаб образлар ва энг аввало ҳиссиётлар орқали идрок этилади ва муסיқий қобилият ривожланади» – деб таъкидлаган. Қобилиятнинг энг юқори даражаси – талантдир. Талант – инсонга қайсидир мураккаб фаолиятни муваффақиятли, мустақил ва ўзига хос равишда амалга ошириш имкони қобилиятидир.

Шу ўринда бир нарсани айтиш керак, муסיқий қобилияти бўлган барча инсонларнинг авлодлари ҳам муסיқий қобилиятга эга бўлади, деган фикрга қўшилмаймиз. Уларнинг болаларида муסיқага лаёқат бўлиши мумкин, лекин шу лаёқат ривожлантирилмаса, лаёқат қобилиятга айланмай, яъни шаклланмай қолади. Зеро, муסיқа ёш авлоднинг маънавий, бадий – ахлоқий маданиятини шакллантиришга, миллий ғурури ва ватанпарварлик тарбиясини амалга оширишга, фикр доирасини кенгайтиришга, ижодий маҳорати ва бадий диди ўсишига, мустақиллиги ва ташаббускорлигини тарбиялашга хизмат қилади.

Республикамиздаги ҳар бир мактабгача тарбия муассасаларида ва мактабда ҳозирги кунда муסיқий эстетик тарбияга педагогиканинг шахсни шакллантирувчи энг муҳим омили сифатида қаралмоқда.

Қобилият – кўникма, малака ва билим эмас, балки уларни ўзлаштириш динамикасидир. Қобилиятлар – фаолият давомида намоён бўладиган имкониятдир. Муסיқий қобилият фақат муסיқа амалиёти, муסיқа санъатига хос бўлган муסיқий материал, махсус усуллар орқалигина ривожлантирилиши мумкин. Фақат муסיқагина инсоннинг муסיқий ҳисларини уйғотади.

Музиқий таълим олмаган кишиларда, музиқий қобилият бўлмайди. Чунки улар музиқий билимларни ўзлаштирмаганлар.

Назария ва амалиётга асосланган ҳолда шунини айтиш жоизки, музиқий қобилиятлар ва уларни ривожлантириш муаммоси педагогика ва психологиянинг долзарб муаммоларидан биридир. Бу қобилиятларни ривожлантириш ижтимоий муҳит, табиатдан берилган истеъдод, иқтидор, шахснинг ирода кучи, фаоллиги, жисмоний ва ақлий жараёнларга ҳам боғлиқдир. Демак, болаларда музиқий қобилиятлар эрта намоён бўлиши, шунингдек уларнинг қобилиятлари таълим – тарбия ва атроф – муҳит таъсири остида шаклланишини ҳисобга олган ҳолда биз қуйидаги хулосага келдик. Узлуксиз таълим тизимидаги музика машғулотида ижрочилик малакаларини ривожлантиришда музиқий қобилиятлар муҳим омил бўлиб хизмат қилар экан.

Ҳар бир музика раҳбари ҳар бир музика машғулотини қизиқарли ва болалар хотирасида узоқ сақланиши учун кўрғазмалардан унумли

фойдаланишни билиши зарур. Машғулоти ташкиллашда мусиқа раҳбари куйидагиларни ёддан чиқармаслиги керак:

- ◆ машғулоти баёни, янги кўшиқ, рақс ҳаракатлари, фойдаланиладиган чолғу асбоблари учун тайёрланган кўргазмалар;
- ◆ қисмларни бир-бирига узвий боғлай олиш;
- ◆ болаларни қизиқтириш учун уларнинг ёш хусусиятларини эътиборга олиган ҳолда содда ва паст оҳангда мулоқатда бўлиш;
- ◆ техника воситаларидан фойдалана олиш;
- ◆ топишмоқлар ва бошқотирмалар ёрдамида болалар билим ва кўникмаларини мустаҳкамлаб бориш;
- ◆ мусиқавий ҳаракатли ўйинларни атрибутлар ва ўйинчоқлар ёрдамида ташкиллаштириш.
- ◆ мусиқа тинглашда расмлардан, бастакор ва композитор портретларидан, хилма-хил рангдаги шакллардан фойдаланиш;
- ◆ овоз сошлаш машқларида мусиқали зинача кўргазмали куруллардан, тарқатма расмлардан фойдаланиш;
- ◆ кўшиқ айтишда расмларга қараб кўшиқ номини топиш;
- ◆ лапарлар ва рақсларда атрибутлар(гулар,ленталар,байроқчалар, коптоқлар в.б) фойдаланиш;

Мусиқали ҳаракатли ва образли ўйинларни ўргатилганда шу ўйинга мос атрибутларни тайёрлаб фикрлашга ўргатиш, саҳналаштирилган жараёнда болаларни мустақил ҳаракат қилишларига имкон яратади ва катта ўрин эгаллайди. Юқорида кўрсатилган тавсиялар машғулоти жараёнида ўз самарасини беради. Болаларнинг мусиқа тафаккурини ривожлантиради. Идроки ва ҳиссиётини тарбиялайди.

1.2 Мусиқавий – сенсор қобилиятлар

Мусиқа машғулотида боланинг – сенсор қобилиятлар товушнинг баландлиги, тембри, кучи – ҳисси, мусиқавий эшитиш; ритм тушунчаси; маҳсулдор фаолиятнинг қобилияти; ижодий ижро маҳорати ривожланади.

Уларни тўлароқ кўриб чиқамиз:

1. Мусиқавийлик мусиқавий фаолиятни муваффақиятли бажариш учун керак бўладиган сифат комплексларидан ташкил топади, унинг барча элементлари уларнинг структура муносабатларида кўринади.

2. Барча қобилиятлар эмоционал ва эшитиш компонентларининг синтезлиги билан характерланади. Мусиқавий фаолият барча турлари эмоционал ранг – баранглик билан характерланади.

3. Эмоционал эшитиш компонентлари базасида биргаликда иккита асосий муסיқавий қобилият ётади: қайғуриш қобилияти, фикрлаш, тасаввур қилиш ва баланд муносабатларни эслаш, қайғуриш қобилияти фарқни ажратиш, муסיқавий ритмни тасаввур қилиш ва эслаш. Бу икки асосий муסיқавий қобилият исталган муסיқавий фаолиятни бажариш пайтида доимо керак бўладиган нарсадир.

4. Муסיқавийлик қобилиятлар комплекси каби турли муסיқавий фаолият жараёнида кўринади. Масалан: муסיқавий идрок қилиш составига асосий муסיқавий қобилият ва бошқалар: ижро этиш учун восита – инструмент билан, овоз билан – муסיқа мазмуни қайфиятини ифодалашга ёрдам бериш, хаяжонли жараёнлар, ташаббускорлик, ижодий фикрлаш, техник қобилиятлар – қўшиқчи интонациясининг тозалиги, мотор аппаратнинг пастлиги – киради. Ижодий қобилиятлар составига ижро этувчиликни характерловчи компонентлар: ифодалилик, тўғрилиқ, самимийлик компонентлари ва унумли ижоднинг фарқланиши компонентлари киради.

Муסיқавийлик муסיқавий қобилият каби болада бошдан жуда примитив (қўпол) бошланади ва турли муסיқавий фаолият жараёнида ривожланади. Бола ривожланишнинг биринчи босқичларида унда барча асосий муסיқавий қобилиятлар кўрина бошлайди ва бирининг иккинчисидан устунлиги фақат кейинроқ маълум бўлади. Муסיқавий қобилиятларнинг айрим болаларда эрта пайдо бўлиши уларни зеҳнига боғлиқ деб аталади. Лекин бошқаларда кечроқ бошланиши уларнинг орқада қолиб кетишларидан далолат бермайди.

Муסיқий таълим				
Муסיқий машғулотлар				
Қўшиқ куйлаш	Муסיқа тинглаш	Муסיқий – ритмик ҳаракатлар	Болалар муסיқа чолғуларида жўр бўлиш	Муסיқий дидактик ўйинлар
<ul style="list-style-type: none"> • Муסיқий тафакур • Муסיқий дунёқараш • Муסיқий тасаввур • Муסיқий қобилиятлар • Муסיқий ҳис – туйғу • Муסיқий идрок 				
Муסיқий маданият				

1. Қўшиқ куйлаш фаолиятида муסיқий дунёқараш, муסיқий дид шаклланади. Бу фаолият турида болалар муסיқий билимларга асосланган холда қўшиқ куйлайдилар. Бунинг учун улар муסיқий асарга таалуқли бўлган маълумотларни ўзлаштирадидлар. Шу жараёнда уларда муסיқий дунёқараш ва муסיқий дид шаклланади.

Муסיқа саводи фаолиятида муסיқий тафаккур, тасаввур ва муסיқий дунёқараш шаклланади. Бу фаолият турида болалар муסיқанинг яратилиш тарихи, муסיқанинг ифода воситалари – ритм, метр, регистр, ўлчов, лад, темп, нота йўли ва ёзуви, товушлар узунлиги ва баландлиги, муסיқа ижодкорлари, ижрочилари ҳақида билимга эга бўлиш билан бирга, уларнинг муסיқий тафаккурлари шакллана боради. Бу ўз навбатида болаларни муסיқа оламига олиб киради ва муסיқий дунёқарашлирини шакллантиради.

2. Муסיқа тинглаш фаолиятида муסיқий идрок, муסיқий дунёқараш шаклланади. Бу фаолиятда болалар муסיқа тинглаб, уни бевосита идрок эта бошлайдилар. Бу эса уларнинг муסיқий тафаккурларини шакллантиради, шунингдек, уларда муסיқий дунёқараш ҳам шаклланиб боради. Тингланган муסיқий асар ҳақида мулоҳаза юрита бошлайдилар.

3. Муסיқа остида ритмик ҳаракат бажариш фаолиятида муסיқий дунёқараш, муסיқий дид, муסיқий тафаккур, муסיқий идрок, муסיқий ритм ҳисси ва муסיқий хотира шаклланади. Бу фаолият турида болаларда деярли барча муסיқий психологик хусусиятлар шаклланади. Чунки бу фаолиятда улар ўзлари бевосита муסיқий асарга жўр бўладилар. Аввал улар муסיқий асарни тинглаб кўрадидлар (муסיқий идрок), бу эса муסיқанинг ритмик кўринишини эслаб қолишни (муסיқий хотира), қайси асбобда жўр бўлса яхшироқ жаранглашини (муסיқий дид) танлашни тақозо этади. Тарбияланувчи бу фаолиятда мустақил фикрлашни (муסיқий тафаккур), натижада унинг муסיқий дунёқарашини шаклланиб боради.

4. Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш фаолиятида муסיқий дунёқараш, муסיқий дид, муסיқий тафаккур, муסיқий идрок, муסיқий ритм ҳисси ва муסיқий хотира шаклланади. Айна вақтда шуни айтиш жоизки, муסיқанинг қандай фаолият тури бўлмасин, у шахсинг барча психологик жиҳатлари шаклланишига ёрдам беради. Шуни таъкидлашимиз керакки, муסיқий фаолиятларнинг ҳар бири барча санаб ўтилган психологик хусусиятларни шаклланишига қисман бўлса ҳам ўз таъсирини ўтказмай қўймайди. Жумладан, муסיқий хис – туйғулар, муסיқий дунёқараш, муסיқий идрок, муסיқий тафаккур, муסיқий

тасаввур ва муסיқий қобилиятни шакллантиради. Демак, улар болаларнинг умумий муסיқий маданияти, эстетик дунёкарашининг шаклланишига ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1.Муסיқий қобилиятни ривожлантиришнинг шарт – шароитлари.
- 2.Машғулотни режалаштириш.
- 3.Муסיқа машғулотларида тарбияланувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини режалаштириш, лойихалаштириш
- 4.Қобилият – кўникма, малака ва билим эмас, балки уларни ўзлаштириш динамикаси
5. Муסיқа тинглашда расмлардан, бастакор ва композитор портретларидан, хилма-хил рангдаги шакллардан фойдаланиш
- 6.Овоз созлаш машқларида муסיқали зинача кўргазмали куруллардан, тарқатма тест банкларидан ва расмлардан фойдаланиш;
- 7.Кўшиқ айтишда расмларга қараб кўшиқ номини топиш;
- 8.Муסיқавийликнинг ривожланиши туфайли болалар муסיқа образларини яратиш

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАРИ

1. American popular music. Larri Star & Christop'er Waterman. Oxford Universite Press. Inc. 2007.
- 2.Қаҳҳаров Н.В Вокал асослари. Ўқув кўлланма. Тошкент. Иқтисод-молия. 2008. 314 б.
3. Мирзаева Н.А.Хонандалик услубиёти асослари. Маърузалар матни. Тошкент. 2008. 48 б.
- 4.Бахромова Т.А Справочник по музыкальной грамоте и сольфеджио. М., 2004.
- 5.Кадыров Р. Музыкальная педагогика.- Ташкент:ЎзДК,2013.
21. Ливиев А.Х.Ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик. Тошкент: Мехнат, 2001.
- 6.Тютюнникова Т. Уроки музыки в системе Карла Орфа.-М.:2000
7. Rejametova N.O'zbek xalq cholg'u asboblarini chalishni o'rgatish metodikasi.- Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.
8. Мурадова З. Детская песня в творчестве композиторов Узбекистана. -Ташкент: Vaktriapress, 2015.
9. Ишмухамедов Р., Юлдашев М. “Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.-Т.: “Нихол”, 2013й. 269 бет.

2-мавзу: Илғор педагогларни иш тажрибаларидан ўрганиш ва амалиётда қўллаш

Режа

1. Мактабгача ёшдаги болаларга мусиқавий таълим – тарбия бериш методлари ва усуллари.

2. Мактабгача ёшдаги болаларни мусиқага ўргатишнинг босқичлари

2.1. Мактабгача ёшдаги болаларга мусиқавий таълим – тарбия бериш методлари ва усуллари.

Мусиқа таълимининг метод ва усуллари танлаш одатда мусиқавий тарбиянинг вазифаси ва мазмунига қараб белгиланади.

Мусиқавий тарбия методларининг танланиши болаларнинг қайси методларга таянган ҳолда билим олишларига ҳам боғлиқдир. Бунда биринчи манба мусиқанинг ўзи бўлиши табиий, чунки «фақат мусиқагина инсонда мусиқавий ҳиссиётларни уйғотиши мумкин». Бу борада болалар билан ишлаш, дастлаб, мусиқа тинглаш тажрибаси ва куникмасини орттириб боришга қаратилган бўлади. Болаларнинг ёши қанчалик кичик

бўлса, уларда мусиқа тинглаш тажрибасини орттиришга кетадиган давр ҳам шунчалик кўп бўлади.

Билим олишнинг иккинчи манбаи педагог сўзидир: бу сўз болаларнинг мусиқавий образ ҳақида яхлит тасавурга эга бўлишни, мусиқа асарининг мазмунини аниқ тушуниб олишини таъминлайди.

Учинчи манба болаларнинг бевосита мусиқа билан шуғулланишидир, чунки мусиқа билан шуғулланмасдан, уни машқ қилмасдан, қўшиқ айтиш ва мусиқали – ритмик ҳаракатлар қилиш кўникмаларини юзага келтириш, шу соҳа билан боғлиқ билимларни ўзлаштириш ҳам мумкин эмас. Бинобарин, фақат практик фаолиятгина ҳар томонлама ривожланишга ёрдам беради, ижтимоий ҳодисаларга тўғри муносабатни тарбиялайди, ташаббускор, онгли ва актив бўлишга имкон яратади.

Шундай қилиб, биз мусиқавий тарбия методларини танлашда – жонли кузатувдан абстракт фикрлашга ва ундан практикага қараб боришга таянамыз.

Мактабгача ёшдаги болаларга мусиқа таълими ва тарбияси беришнинг ўзаро узвий боғланган учта методи бор:

- 1) кўргазмали методи;
- 2) сўзлаб бериш методи;
- 3) амалий фаолият методи.

Бу методларнинг ҳар бири маълум специфик хусусиятлардан келиб чиқувчи қатор усулларни ўз ичига олади. Ўрганиш жараёнида улардан қайси бирини танлаш муайян мусиқа машғулотининг конкрет вазифаси, ижро этилаётган мусиқа материалининг мураккаблиги, ўқитишнинг босқичлари ва болаларнинг умумий тараққиёт даражаси билан белгиланади. Болаларга турли методик усуллардан фойдаланган ҳолда мусиқавий таълим-тарбия беришда педагогик қуйидаги қоидаларга амал қилиш керак:

а) болаларга тавсия этилаётган мусиқа материалининг бадиийлигини ва унинг сифати ижросини таъминлаш;

б) муайян болалар коллективининг ўзига хослигини, унинг умумий ва мусиқавий тараққиёт даражаси, уюшқоқлигини ҳисобга олиш;

в) мактабгача ёшдаги болаларнинг мусиқани образли ва аниқ идрок эта олишини эътиборга олиш;

г) асар мазмунини ва мусиқавий ифода воситаларини болалар ҳиссиётини ва онгига етказа билиш;

д) болаларни активлаштириш, уларнинг этиборини мусиқа садосига торта билиш;

е) таълим бериш жараёнида болаларда мусиқавий образни идрок этиш қобилиятини тарбиялаш.

Юқорида келтирилган методларнинг ҳар бирини алоҳида кўриб чиқайлик:

КЎРГАЗМАЛИ МЕТОД. Бу метод болаларга турли ходисаларни, атроф-муҳитдаги воқеаларни, киши ва ҳайвонларнинг ҳиссиёти, ҳаракатни ёрқин ва бадиий образларда кўрсатишга, уларни ҳаёт ва турмуш жиҳозлар билан таништиришга асосланади.

1) эшитишга асосланган кўргазмалилик. Бунда болани ўргатиш бевосита мусиқа эшитиш орқали бўлади. Мусиқа эшитиш махсус машғулот пайтида ёки бола томонидан қўшиқ ва мусиқавий – ритмик ҳаракатларнинг ижро этилиши пайтида бўлиши мумкин.

2) кўришга асосланган кўргазмалилик. У мусиқа садолари билан кўшиб олиб борилади. Бу усулга қуйидагилар киритилади: кўшиқ айтиш усуллари, йўлларидан, турли ўйин, рақс, машқ ҳаракатларидан намуналар кўрсатиш; муайян мусиқа асари билан боғлиқ ўйинчоқларни, расм, костюм ва бошқа предметларни кўрсатиш ва ҳ.к.

СЎЗЛАБ БЕРИШ МЕТОДИ. Бу метод бола онгига мўлжалланган бўлиб, унинг фаолиятини маъноли ва мазмундор қилишга қаратилади. Бунда педагогнинг сўзи мусиқа асарининг программасини тушуниб олишда болага ёрдам беради: унинг тасаввурини жонлантиради, ижодий активлигини оширади.

Сўзлаб бериш методини қуйидаги усуллари бор:

1) тушунтириш. Бу усулдан янги асарни тинглаш, кўшиқ айтиш, ўйин ва рақсларни кўйиш, машқ қилиш пайтида фойдаланилади. Тушунтириш аниқ ва қисқа, ортиқча қайтариқларсиз бўлиши керак. Мусиқа материал ва топшириқлар болалар томонидан ўзлаштирила бошланган дастлабки (биринчи) даврда тушунтириш яна бир бор такрорланади. Образли ҳикоя қилиш типигаги тушунтиришлар программали мусиқа асарларини тинглашда ва сюжетли мусиқавий ўйинларни ижро этишда қўлланиши мумкин. Образли ҳикоя болаларнинг қизиқишини, уларнинг эмоционал кечинмаларини кучайтиради, образларни англаб олиш қобилиятини орттиради, тасаввурни ривожлантиради. Образли ҳикоя мусиқа асарининг сюжет йўли ривожига айнан мос бўлиши керак. Қуйида композитор Е.Тиличёванинг «Қуёнча» ва «Айиқ» асаридан «Қуён» ва «Айиқ» мусиқасини сюжетли ижро этиш бўйича образли ҳикоя қилишга мисол келтираамиз: «Ўрмонда қиш тонги. Ялангликда қуёнлар чопишади, айланишади, сакраб-сакраб ўзларини иситишади, Улар ўйинга шу даражада берилиб кетишдики, хатто ўз уясида ухлаб ётган айиқни уйғотиб юборишди. Айиқ ўрnidан туриб, уйқусига ким ҳалақит бераётганини кўргани кетди. Қуёнлар айиқни кўриб тумтарақай қочишди, буталар орасига беркинишди. Айиқ кетгандан сўнг яна ялангликка чиқиб сакрай бошлашди»;

2) изоҳлаш. Бундай изоҳлар ижро, рақс, машқ ҳаракатларни, кўшиқ айтишнинг турли йўллари кўрсатишда қисқа ва аниқ шаклда берилади. Изоҳларнинг ноаниқ бўлиши кўпинча тушунмасликка ва ёмон ижро этишга сабаб бўлади. Изоҳлаш кўрсатиш билан узвий боғланган бўлиши керак. Педагог болаларни изоҳни охиригача тинглашга ўргатади. Масалан, болалар бирор нарсани ўрганиш жараёнида педагог кўрсатаётган ҳаракатларни у билан изма – из такрорлай бошласа, педагог уларга «ҳаракат қилмай, эътибор билан тингланг ва бу ҳаракатларнинг қандай бажарилишини олдин

кўриб олинг» дейди, кўшиқ айтиш ўргатилаётган бўлса (масалан, «Котя, Котёнка, Коток») ва бунда чўзиқ ноталарни қандай айтиш кераклиги тушунтирилиши лозим бўлса унда педагог болаларга «қани, келинг, ўзимизни бир тинглаб кўрайлик, охирги нотани ҳамма чўзиб куйлаганмикин, котик ҳам эшитсин учун бу нотани узоқ чўзишдимикин» деб изоҳ беради;

3) кўрсатма бериш. Кўрсатмалар одатда болалар турли ўйин, рақс ва машқларни бажараётган пайтда берилади. Масалан, «Ўнг елка томондан айланиш керак», «Оёқ бармоқларини пастга чўзинг» каби. Бундай кўрсатмалар у ёки бу ҳаракатни қандай бажариш кераклигини англаб олишга, ҳаракатларни бажариш усуллари билан боғлиқ тушунчаларни аниқлашга ёрдам беради;

4) поэтик нутқ. Программали мусиқа асарини ижро этишдан олдин кичикроқ прозаик ёки поэтик асарни ёхуд улардан бирор парчани ўқитиш (ўқиб бериш) болаларнинг мусиқа асари образини чуқурроқ ҳис этиш ва тушуниб олишга ёрдам беради. Масалан, П.И.Чайковскийнинг «Тўрғай» («Жаворонок») асарини ижро этишдан олдин болаларга В.А.Жуковскийнинг куйидаги тўртлигини ўқиб бериш мумкин:

Куёшда қора ўрмон қизғиш тус олди,
Водийдаги сийрак буғ бир оз оқаргай.
Шунда тонг кўшиғини куйлашга тушди,
Мовий осмонда учган овоздор тўрғай.

Баъзан янги кўшиқ тинглашдан олдин педагог кўшиқ текстини болаларга ўқиб бериши ҳам мумкин;

5) суҳбат. У одатда мусиқа тинглаб бўлганидан сўнг ўтказилади. Суҳбат жараёнида болалар мусиқадан олган таъсуротлари ҳақида гапиришади, унда ифодаланган образлар ва ҳодисаларга муносабат билдиришади, унда ифодаланган образлар ва ҳодисаларга муносабат билдиришади, баҳо беришади. Болалар билан ўтказиладиган суҳбатлар қисқа лўнда ва таъсирчан бўлиши керак;

6) саволлар. Болалар билан ўтказиладиган суҳбатлар доимо саволлар ёрдамида бўлади. Педагог асар мазмуни билан боғлиқ ҳолда болаларга саволлар берар экан, бу саволларни ортиқча деталлаштирмаслиги керак. Саволлар ёрдамида бадий образнинг мазмуни, характери ойдинлаштирилади, мусиқа асарларининг таъсир кучини таъминловчи шакл ва воситалар аниқланади. Масалан, рақс куйи ижро этилгандан сўнг педагог болалардан «Мен ижро қилган куй рақс куйими ёки маршми?», «Бу мусиқанинг характери қанақа?», «Бу куйга қандай ҳаракат мос келади?» деб сўраши мумкин;

7) **танбех бериш.** Бу усулдан боланинг маълум сабабларга кўра диққати бўлинганда ва хаёли асосий вазифадаи четга чиққанда фойдаланилади. Танбех бериш жиддий бўлиши, аммо одоб доирасидан четга чиқмаслиги керак.

АМАЛИЙ ФАОЛИЯТ МЕТОДИ. Болаларнинг конкрет фаолияти маълум мақсадларга йўналтирилган ҳамда системали машғулотлар тарзида олиб бориладиган таълим – тарбия сифатида қаралади.

Кўшиқ айтиш ва мусиқали – ритмик ҳаракатларни бажаришда болаларга шундай раҳбарлик қилиш керакки, улар топширикни мумкин қадар таъсирли ва ифодали қилиб бажаришга интилишсин. Болаларни ўргатиш жараёнида уларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиб топшириқларни аста – секин мураккаблаштириш мумкин. Бундай мураккаблаштириш болаларнинг кўникма даражасига ва таълим программасига хилоф бўлмаслиги керак. Баъзи қийин ҳолатларга дуч келганда эса болалар билан алоҳида индивидуал ишлаш тавсия қилинади.

Мусиқавий тарбиянинг барча методларидан педагог бир бутун система сифатида фойдаланади. Сўз болани асарнинг мазмунини ҳис этишга ва тушинишга ундайди, мусиқа эса болада пайдо бўлган тассуротни эмоционал жиҳатдан чуқурлаштиради. Мусиқа ҳиссиётга таъсир қилади, айти пайтда фикр ҳам туғдиради.

Болалар мусиқа асарини, айниқса, программасиз (маълум сюжет мазмунига эга бўлмаган) асарни тушуна олиши учун педагог мусиқани идрок қилиш, ҳис этиш жараёнида бевосита бошчилик қилиш, бунинг учун мусиқа асарининг мазмунини тушунтириб бориши, бадий образларни тушунтиришда эса ниҳоятда эҳтиёткор бўлиши керак. Сўз ва мусиқа бола фаолиятини йўналтириб боради. Масалан, педагог кўшиқ айтишнинг баъзи усуллари болаларга кўрсатиш ва тушунтириш билан бирга баъзи фразалар, нақорот ёки овозларни эшиттириб ҳам беради. Маълум мусиқа – ритмик топширикни ўзлаштириш ва бажариш учун болалар шу мусиқа ва топширикни эшитибгина қолмай, балки унинг қандай ижро этилишини кўриши ҳам керак. Мусиқа асарларининг бадий образи шу даража таъсирчан бўладики, педагог тушунтириш жараёнида бу образ таъсирини сўндирмаслиги, мусиқа асарининг мазмунини тўсатдан узиб қўймаслиги, балки аксинча юксак педагогик такт ва маҳорат билан уни янада чуқурлаштириш ривожлантириши керак. Буни мусиқавий тарбия методларидан аралаш фойдаланганда доимо ёдда тутиш зарур бўлади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, мусиқа асбоби билан чалинадиган кўйни тинглашдан олдин педагог томонидан сўзланадиган тушунтириш нутқи поэтик, образли ёки шарҳловчи характерда бўлиши мумкин. Кўшиқ

айтишга ўргатиш жараёнида сўзланадиган нутқ мазмуни муסיқа ва адабий текстларнинг узвий боғлиқлиги билан белгилангади. Қўшиқ адабий текст орқали ўз мазмуни ҳақида ўзи маълумот беради, шуниси билан муסיқа асбобида чалинадиган куйдан фарқ қилади. Шунинг учун педагогнинг қўшиқ ҳақидаги кўрсатма ва суҳбатлари шу қўшиқнинг бадий образига мос бўлиши керак. Қўшиқнинг адабий тексти, айниқса у мураккаб поэтик оборотлардан таркиб топган бўлса, алоҳида тушунтиришни талаб қилади. Маълум муסיқа асари бўйича болалар билан ишлашнинг мақсадга методик усулларини топиш учун педагог бу асарни яхши билиши, бадий таъсир воситалари билан танишиб чиқиши, асар мазмуни ва характерини чуқур ўрганган бўлиши шарт. Шундагина муסיқа ижросида болаларнинг англаб олишини таъминловчи оддийлик ва таъсирчанликка эришиш мумкин бўлади.

2.2. Мактабгача ёшдаги болаларни муסיқага ўргатишнинг босқичлари

Энди мактабгача ёшдаги болаларни муסיқага ўргатишнинг қандай босқичлари борлигини кўздан кечирайлик:

1– босқич – муסיқа асари билан дастлабки танишиш босқичи. Асар билан дастлабки учрашув пайтида (1-босқичда) қўшиқчининг овози ва муסיқа асбобининг садоси ҳамда машқ ёки рақс пайтидаги ҳаракатлар бола идрокининг объекти бўлади. Бу босқичда болани муסיқа асари билан таништириш, уни муסיқа тинглашга, муסיқада ифодаланаётган ҳис-туйғуларга ҳамдард бўлишга эришиши асосий мақсад қилиб олинади. Муסיқани тинглай олишга ўргатишнинг биринчи босқичида болаларда муסיқа асарига қизиқиш уйғотиш иррадақияси содир бўлади. Бу пайтда болаларнинг умумлаштириш ва фарқлай олиш қобилияти ҳам анча кучсиз бўлади.

Янги муסיқа материални ўзлаштиришда эшитиш, кўриш ва ҳаракат қилиш анализаторлари қатнашади. Бу босқичда боланинг бош мия қобиғи унга таъсир қилаётган ҳодисаларни вақтинча ўзаро боғлай олиши мумкин, шунинг учун ҳам материални парчаларга бўлмасдан яхлит ҳолда берган маққул. Уларни парчаларга ажратиб ўргатиш вазифаси иккинчи босқичга қолдирилади. Педагог ҳаракатларни бевосита муסיқа садоси ёки куй жўрлигида кўрсатади.

Янги қўшиқни ўргатиш жараёнида педагог баъзи куни турли муסיқа асбобларида чалдириб, шу асбобларда ижро этилган куйни ўзаро таққослайди, шу йўл билан унинг хотирада яхши ўзлашиб қолишини таъминлайди. Биринчи босқич унча катта бўлмаслиги – бир ёки икки машғулотдан ортмаслигикерак. Бунда муסיқа тинглаш, қўшиқларни ижро

этиш ёкимусиқали – ритмик ҳаракатларни бажаришдан, образли ва поэтик нутқдан намуналар кўрсатиш, болалар билан савол –жавоб орқали суҳбатлашиш, педагог томонидан тақдим этилган материални болаларга бажартириб кўриш каби усуллардан фойдаланилади.

2 – босқич – кўшиқ ёки мусиқали – ритмик ҳаракатларни ижро эта оладиган бўлишни шакллантириш, идрок қилиш босқичи. Иккинчи босқичнинг вазифаларига қуйидагилар киради: мусиқани чуқур идрок этиш учун зарур бўлган қувноқ меҳнат шароитини яратиш, ўз-ўзини назорат қила олиш, кўшиқ айтганда овоз меъёрини ва эшитишни уйғунлаштира билиш ёки, рақс ва машқларда эшитиш билан ҳаракатни ўзаро уйғунлаштира олиш қобилиятини тарбиялаш, бунинг учун узлуксиз машғулотлар ўтказиб туриш; топшириқларни тўғри ва аниқ бажара оладиган бўлишларига эришиш. Бу босқичда болалар ижросида учрайдиган барча камчиликлар аниқланади ва тузатиб борилади. Ўргатишнинг иккинчи босқичида педагог материални қайта-қайта мустаҳкамлайди, натижада болаларнинг бош мия қобиғида кўзғалиш (уйғониш) концентратсияси анча кучаяди, улар аста – секин топшириқни тўғри бажара оладиган бўлиб боришади. Умуман, бундай билимнинг шаклланиши босқичи узоқ вақт давом этади. Масалан, болалар баъзи кўшиқларни 9 – 12 машғулотдан сўнггина мустақил равишда таъсирли қилиб айтадиган бўлишади.

Иккинчи босқичда қўлланадиган методик усулларга қуйидагилар киритилади: мусиқани қайта тинглаш, кўшиқ ижросида ёки мусиқали – ритмик ҳаракатлардан намуналарни қайта кўрсатиш, кўшиқ айтишнинг ёки ўйин – рақс ҳаракатларининг баъзи усуллари ва элементларини кўрсатиш, болалар билан суҳбатлашиш, уларга салом бериш, образли ва поэтик нутқ, турли кўрсатмалар, изоҳлар, танбёҳлар, топшириқни бажариш усулларини қайта машқ қилдириш ва ҳ.к. Хуллас, бу босқичда ўргатишнинг барча усулларидан фойдаланиш мумкин бўлади.

3 – босқич – кўникмалар ҳосил қилиш ва мустаҳкамлаш босқичи. Бунда топшириқни автоматик равишда бажара оладиган, кўшиқ, ўйин – рақс ва машқларни мустақил ижро этадиган даражага эришилади.

Учинчи босқичда кузатилган мақсад топшириқларни эмоционал-таъсирчан қилиб бажаришга ўргатишдан, болаларда мустақилликни, ижодий активликни ривожлантиришдан иборатдир. Бу босқичда болаларда дифференцияловчи (фарқловчи) тормозланиш юзага келади, иккинчи босқичда олинган ва педагогик томонидан қайта-қайта тушунтирилган материалдан ва машқлардан учинчи босқичда мустаҳкам кўникма ҳосил бўлади, кераксиз, ортиқча нарсалардан тормозланади. Шундай қилиб, шартли рефлексларнинг бир бутун системаси юзага келади, куйлаш ва

мусиқали – ритмик ҳаракатларни ижро этиш билан боғлиқ топшириқларни бажаришда изчилликка эришилади. Эшитиш ва кўриш назорати билан мустаҳкамланади, тўлдирилади. Боланинг у ёки бу топшириқни бажариш усули автоматлашади, айна пайтда, у ўз олдига қўйилган вазифани онгли равишда идрок қилади ва ҳосил бўлган кўникмага таянган ҳолда ижодий активликка ҳам интилади.

Болалар билан ишлашнинг учунчи босқичида педагог куй ва мусиқали –ритмик ҳаракатлар ижросини такомиллаштиради, уларда мусиқани идрок этиш қобилиятини тарбиялашда, муайян мусиқа асарининг бадий хусусиятларини тушунтиришда давом этади. Болаларга топшириқлар оғзаки берилади. Баъзан вазифани кўрсатиш учун болалар чақирилади. Учинчи босқичда педагог ўйин вариантларидан фойдаланади, топшириқларни бир оз ўзгартириб мураккаблаштиради, шундай қилиб болаларни ижодий активликка даъват этади, бунда ўргатишнинг турли – туман методларидан фойдаланади. Шундай қилиб мактабгача ёшдаги болаларга мусиқа таълими бериш турли методик усулларнинг барчасидан фойдаланишини тақозо қилади.

Энди метод ва методик усуллардан турли ёшдаги группаларда қандай фойдаланиш кераклигини кўриб чиқайлик.

Кичик ёшдаги гуруҳ. Бу гуруҳда сўзлаб бериш методини қўллашда педагог кўпроқ тушунтириш усулидан фойдаланади. Тушунтириш аниқ бўлиши керак. Масалан, болалар «Бармоқлар ва кўллар» ўрганмоқда (халқ мусиқаси, куйи А.Қодиров томонидан қайта ишланган). Бундан педагог баланд овозли музикага икки кўлнинг кафтларини бир-бирига уриб чапак чалиш кераклигини, паст овозли музикага эса бармоқларни бармоқларга аста-секин уриш лозимлигини тушунтиради. Қайта ижро этилганда, педагог стулчаларда ўтирган болаларга паст овозли музикада бармоқларни бармоқларга уришни, баланд овозли музикада эса чапак чалишни таклиф қилади, сўз билан тушунтириш ва амалий фаолият ўзаро қўшиб бажарилади, болаларнинг вазифани яхши ўзлаштириши ҳам таъминланади. Кўрсатмалар болалар ўйинга ёки рақсга тушаётганда бериб борилади.

Масалан, байроқчалар билан машқ бажарилаётганда мусиқа раҳбари «Болалар, байроқчаларни Азиза Ахмедовна тутганидек тўғри тутинг» – деб кўрсатма беради. Кичик ёшдаги группада поэтик нутқ ҳам кенг қўлланилади. Масалан, «Мушук» деб номланган кўшиқни (В.Вялшин мусиқаси) ижро этишдан олдин «кул ранг мушукча ойна ёнида мағрур ўтирарди, думини ликкилатиб, болаларни кутарди» деган мисраларни ифодали қилиб ўқиб бериш мумкин.

Тинглаш пайтида ҳам, ўйин, рақс ва машқлар ўрганаётганда ҳам педагог болалар билан суҳбатлашиб туради, уларга «музиканинг характери қанақа?, музикани суръати тезми ёки секинми?, бу музиканинг муқаддимаси

борми?» тарзда саволлар бериб боради, бу саволларга кўпинча ўзи жавоб қайтаради, чунки болаларнинг тажрибаси, музика соҳасидаги билим етарли бўлмаганидан улар юқоридаги саволларга мустақил савол–жавоблар жараёнида болаларни музика терминалогияси билан мумкин қадар таништириб бориши керак, бу ҳол уларнинг келажак терминалогиясидан

мустақил равишда фойдалана оладиган бўлишлари учун замин ҳозирлайди. Лекин шунини ҳам таъкидлаш лозимки, болаларга берилаётган саволларнинг мазмуни уларга тушунарли бўлиши керак. Масалан, «Мушукча (В.Вялшин музикаси) кўшиғи тинглангандан сўнг, педагог болалардан кўшиқда нима ҳақида гапирилганини, мушукча нима қилганини, у кимни кутганини сўрайди. Образли ҳикоядан кичик ёшдаги болалар гуруҳларида анча кенг фойдаланилади. Бундай ҳикоя одатда сюжетли ўйин ижросидаи ва программали музика тинглашдан олдин бўлади.

Болалар билан ишлашда кўрғазмалилик усулларига, айниқса, эшитишга асосланган кўрғазмалиликка катта ўрин берилади. Бусиз таълимнинг кўрғазмалилик методи деярли қўлланмайди. Болалар ижро этиши керак бўлган ҳар қандай музика асари аввал педагог ижросида тингланади. Кичик ёшдаги болалар гуруҳида кўришга асосланган кўрғазмалиликка ҳам кенг ўрин берилади. Шу мақсадда машғулотларга расм ва ўйинчоқлар олиб кирилади. Бундай машғулотлар одатда ўйин тарзида ўтказилади. Масалан, янги йил байрамидан сўнг гуруҳга кичкина арча билан ўйинчоқлар олиб кирилади. Музика раҳбари: «Қор бобо бу арчани бизга совға қилиб қолдирган. У жуда меҳрибон. Қани қор бобо ва арчажон ҳақидаги кўшиқни бир тинглайликчи! Бу кўшиқни қор бобонинг ўзи келтирган» дейди. Бундан ташқари, болаларни куйлашга ва музикали – ритмик ҳаракатларга ўргатиш пайтида педагог ўзи кўшиқ айтиш усуллари ва ҳаракат усуллари кўрсатади. Болаларнинг куйлаш санъати, музикали – ритмик ҳаракатлари бу даврда ҳали анча номукамал бўлади, уларда катталар ижросига тақлид сезилиб туради.

Ўрта гуруҳ. Бу гуруҳда сўзлаб бериш методи ўз ичига куйидаги усулларни қамраб олади:

1) Тушунтириш. Бу усул ўрта гуруҳда анча кенгайтирилган тарзда бўлади. Масалан, «Пуржинка» номли асарни машқ қилиш пайтида мусика раҳбари болаларга қараб «мусиқанинг биринчи қисмида биз тиззаларни букиб ўтирамыз, пуржинка бўлади унда мусиқа секин чалинади, мусиқанинг иккинчи – кучли садоли қисмида биз турган жойимизда икки оёқлаб энгилгина сакрай бошлаймиз» дейди;

2) Изоҳлаш. Масалан, болалар белгиланган вақтдан олдин кўшиқ айта бошласа, педагог ҳамма баравар кўшиқ айта бошлаши учун олдин муқаддиманинг сўнги аккордини тинглаб бўлиши, шундан сўнг кўшиқ айта бошлаши керак деб изоҳ беради;

3) Кўрсатма бериш. Бу усулдан болалар ҳаракатда бўлган пайтда фойдаланилади, Масалан, болалар марш садосига юраётганда педагог: «Илҳом, елкангни тўғри тут», «Нодира, мусиқага эътибор қил» деб кўрсатма бериш мумкин;

4) Поэтик нутқ. Бу усулдан одатда кўшиқ айтишдан олдин тез–тез фойдаланиб турилади. Масалан, «Қиш ўтиб кетди» кўшиғини (Н.Метлов мусиқаси) айтишдан олдин шу кўшиқ текстидан қуйидаги парчани ифодали қилиб ўқиб бериш мумкин:

Қайин шохдан чаққон,
Ерга сакради чумчуқ,
Йўқдир бўлак изғирин,
Сайрайман «чуруқ-чуруқ».

5) Ўрта гуруҳ болаларининг фикр доираси анча кенг, сўз бойлиги бир мунча кўп бўлиб, улар мусиқа билимидан ҳам маълум тажрибага эга бўладилар. Шунинг учун мусиқа асари тинглаб бўлингандан сўнг, улар билан кенгайтирилган суҳбат ўтказилади. Масалан, А.Филлипенконинг «Қиш келди» кўшиғи тинглангандан сўнг қуйидаги суҳбат ўтказилади: Кўшиқда нима ҳақида гапирилган?, кўшиқда муқаддима борми?, кўшиқнинг характери қанақа?, кўшиқ суръати тезми ёки секинми?, ва ҳ.к.

Суҳбат одатда саволлар ёрдамида ўтказилади. Баъзан саволлар болаларга кўшиқ тинглашдан олдин, ҳатто топишмоқ тарзида берилиши ҳам мумкин. Масалан, мусиқа раҳбари болаларга: «Мен кўшиқнинг муқаддима қисмини чаламан, сиз эса бу кўшиқнинг қандай номланишини эсланг» деб топшириқ беради.

Эшитишга асосланган кўргазмалилик (бадий – мусиқа асарини идрок этиш) кичик ёшдаги болалар группасида қандай ўрин тутса, ўрта группада ҳам шундай ўрин тутди. Фақат асарнинг ўзи, унинг шакли, характери, ифода воситалари бирмунча мураккаблашган бўлади, холос. Кўришга асосланган кўргазмалилик ҳақида ҳам шунини айтиш мумкин. Аммо

ўрта гурппада кўшиқ айтишдан ёки асар ижросидан олдин ўйинчоқларни кўрсатиш бирмунча камайтирилиб, болаларнинг амалий фаолиятига кўпроқ эътибор берилади, улардан суҳбат пайтидаги саволларга аниқроқ жавоб берилиши, ўйин ва рақс ҳаракатларнинг аниқроқ бажарилиши талаб этилади.

Катта ва мактабга тайёрловгуруҳлари. Бу гуруҳларда биз кўпроқ бола онгига таяниб. сўзлаб бериш методи ва унинг барча усуллари кўллаймиз, қисқа ва аниқ тушунтиришлар берамиз. Масалан, мусиқа раҳбари болаларга «Ким тезроқ?» (А.Шварк мусикаси) ўйинини ўйнаймиз– дейди. Мусиқа тинглаб бўлингач, болалар мусиқа асарини таҳлил қилишади, мусиқа неча қисмдан иборатлиги, характери хақида тушунчаларини айтишади, шундан сўнг педагог қоидаларни тушунтиради. Бунда тез – тез изоҳлардан фойдаланиб, намуналар кўрсатади. Болалар бундай тушунтириш ва изоҳларни охиригача тинглашлари керак. Масалан, юқорида айтиб ўтилган «Ким тезроқ» ўйинида (А.Шварк мусикаси) педагог «Бошловчи доирачага икки марта уриши керак» деб тушунтиради ва ўзи қандай уришни кўрсатиб беради.

Кўрсатмалар болалар бирор ўйин ёки машқ бажараётганда ҳамда маълум бир вазифани бажаришга тайёргарлик кўраётганда берилади. Чунончи, кўшиқ айтишдан олдин педагог «Болалар тўғри ўтиринг, ҳозир кўшиқ айтаммиз» деб кўрсатма бериши мумкин,

Поэтик нутқ мусиқа асари образни идрок этиш ва ойдинлаштиришга ёрдам беради, шунинг учун ундан ҳам тез – тез фойдаланиб турилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1.Кўргазмали метод
- 2.Эшитишга асосланган кўргазмалилик
- 3.Кўришга асосланган кўргазмалилик
- 4.Сўзлаб бериш методи
- 5.Танбеҳ бериш усули
- 6.Амалий фаолият методи
- 7.Мусиқали – ритмик ҳаракатларни ижро этиш малакаси
- 8.Болалар билан ишлашда кўргазмалилик усуллари
- 9.Кўрсатма бериш.
- 10.Поэтик нутқ.
11. Машғулотларда мусиқа фаолиятини ўргатиш босқичлари

Фойдаланган адабиётлари

1. Кадыров Р. Музыкальная педагогика.- Ташкент: ЎзДК, 2013.
2. Ливиев А.Х. Ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик. Тошкент: Мехнат, 2001.
3. Тютюнникова Т. Уроки музыки в системе Карла Орфа.-М.:2000
4. Rejametova N. O'zbek xalq cholg'u asboblarini chalishni o'rgatish metodikasi.- Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.
5. Мурадова З. Детская песня в творчестве композиторов Узбекистана. -Ташкент: Vaktriapress, 2015.
6. Ишмухамедов Р., Юлдашев М. “Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.-Т.: “Нихол”, 2013й.269бет.
7. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие.-СПб.:Питер.-316 е.:ил.- (Серия «Учебное пособие»). 2004.
8. «Таълим самарадорлигини ошириш йўллари» мавзусидаги семинар-тренинг материаллари. Тошкент, 2002 й.
9. Каримов М., Икромов М. “Рақс элементлари орқали болаларни жисмоний ривожлантириш” Т.: “Илм зиё” нашриёт уйи, 2008 й.
10. Намозова Д.Т., Носиров Д.Т. “Мактабгача таълим муассасаларида мусиқий таълим методикаси” Қўқон: 2006 й.
11. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 320 с
12. Шарипова. Г. «Мактабгача таълим муассасаларида мусиқа ўқитиш методикаси». «Чўлпон» Т.: 2007.

КЕЙСЛАР ТҮПЛАМИ

1-амалий машғулот: Кичик ёшдаги болаларни мусиқий тарбиялашнинг долзарб муаммолари

Ишдан мақсад – Таълим тизимида кичик ёшдаги болаларни мусиқий тарбиялашнинг долзарб муаммолари ўрганиш борасида илғор маҳаллий ва хорижий тажрибаларни таҳлил қилиш. Кичик ёшдаги болаларни мусиқий тарбиялашнинг юзасидан асосли фикр-мулоҳаза юритиш кўникмаларига эга бўлиш.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда уларга ҳар бир вазифа бўйича берилган саволларга жавоб тайёрлаб, асосли шарҳлаб беришлари талаб этилади.

Ишни бажариш учун намуна

Ўқитувчи тингловчиларни 2- (3 ёки 4) гуруҳга бўлади. Мавзу бўйича тайёрланган топшириқларни тарқатади. Ўқув натижалари нима беришини аниқлаштиради, эришиладиган натижанинг ютуқ ва камчиликларининг моҳиятини айтади. Қандай қўшимча материаллардан фойдаланиш мумкинлиги ҳақида маълумот беради. (дарслик, маъруза матни, интернет материаллари). Гуруҳларда иш бошлаш вақтини эълон қилади.

Гуруҳлардаги ҳамкорлик ишларининг такдимотини ташкиллаштиради ва бошқаради. Такдимот муддати 20 минутдан ошмаслигини эълон қилади.

Мусиқа раҳбари ҳар бир саволга якун ясайди.

Машғулотни баҳолаш. Воқеликларнинг кетма-кетлиги, топшириқларни асослаб бериш, шунингдек тингловчилар билим савиясини шакллантиришга, тушунчаларидан тўғри хулосалар чиқаришига эътибор қаратади.

Мавзу бўйича якунловчи хулосалар қилади.

Гуруҳда ишлаш қоидалари

Ҳар ким ўз ўртоқларини тинглаши, ҳурмат билдириши керак.

Ҳар ким фаол, биргаликда, берилган топшириққа масъулият билан қараган ҳолда ишлаши керак.

Ҳар ким зарур бўлган ҳолда ёрдам сўраши лозим.

Ҳар ким ундан ёрдам сўралганда албатта ёрдам бериши керак.

Ҳар ким гуруҳ иши натижасини баҳолашда иштирок этиши шарт.

Ҳар ким аниқ тушуниши керакки:

- бошқаларга ўргатиб ўзимиз ўрганамиз.
- кемага тушганнинг жони бир: ё бирга қутиламиз ёки бирга чўкамиз.

Топширикни бажариш кетма-кетлиги ва регламенти.

1. Индивидуал ўқиш-2 минут.
2. Муҳокама қилиш –3 минут.
3. Презентақия (такдимот) варағини тайёрлаш- 5 минут.
4. Презентақия (такдимот) қилиш –5 минут.
5. Гуруҳлар бошқа гуруҳларни презентациа (такдимот)лари вақтида уларни баҳолаш.
6. Баҳолаш натижаларини раҳбарга айтиш.

1-илова

Биринчи гуруҳ учун вазифа.

Саволлар	Тушунча ва шарҳ	Изоҳ
Кичик ёшдаги болаларни мусиқий тарбиялашнинг долзарб муаммолари		
Кичик ёшдаги болаларни мусиқий қобилиятини ривожлантиришда етакчи фаолиятлар		
Қўшиқ ва куйларни танлашда мазмунида фарқи ва умумийлиги		

Иккинчи гуруҳ учун вазифа.

Саволлар	Тушунча ва шарҳ	Изоҳ
Катта гуруҳ болаларни мусиқий тарбиялашнинг долзарб муаммолари		
Катта гуруҳ болаларни мусиқий қобилиятини ривожлантиришда етакчи фаолиятлар		
Болалар ҳаётида куйларнинг аҳамияти, узига хос вазифалари		

2-илова

Гуруҳни баҳолаш жадвали.

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги	Ахборотнинг ишончлилиги	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги	Умумий баллар	Баҳо
1-гуруҳ					
2-гуруҳ					

2-амалий машғулот: Болаларнинг маънавий ривожлантиришда мусиқий таълим-тарбия жараёнининг сифати ва самарадорлигини такомиллаштиришда муаммо ва ечимлар.

Ишдан мақсад – Таълим тизимида Болаларнинг маънавий ривожлантиришда мусиқий таълим-тарбия жараёнининг сифати ва самарадорлигини такомиллаштиришда муаммо ва ечимларни мазмунини ўргатиш борасида илғор маҳаллий ва хорижий тажрибаларни таҳлил қилиш. Мавзу юзасидан асосли фикр-мулоҳаза юритиш кўникмаларига эга бўлиш.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда уларга ҳар бир вазифа бўйича берилган саволларга жавоб тайёрлаб, асосли шарҳлаб беришлари талаб этилади.

Ишни бажариш учун намуна

Ўқитувчинингловчиларни 2- (3 ёки 4) гуруҳга бўлади. Мавзу бўйича тайёрланган топшириқларни тарқатади. Ўқув натижалари нима беришини аниқлаштиради, эришиладиган натижанинг ютуқ ва камчиликларининг моҳиятини айтади. Қандай қўшимча материаллардан фойдаланиш мумкинлиги ҳақида маълумот беради. (дарслик, маъруза матни, интернет материаллари). Гуруҳларда иш бошлаш вақтини эълон қилади.

Гуруҳлардаги ҳамкорлик ишларининг такдимотини ташкиллаштиради ва бошқаради. Такдимот муддати 20 минутдан ошмаслигини эълон қилади.

Муסיқа раҳбари ҳар бир саволга яқун ясайди.

Машғулотни баҳолаш. Воқеликларнинг кетма-кетлиги, топшириқларни асослаб бериш, шунингдек талабалар билим савиясини шакллантиришга, тушунчаларидан тўғри хулосалар чиқаришига эътибор қаратади.

Мавзу бўйича яқунловчи хулосалар қилади. Мавзу мақсадига эришишдаги тингловчилар фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди.

Гуруҳда ишлаш қоидалари

Ҳар ким ўз ўртоқларини тинглаши, ҳурмат билдириши керак.

Ҳар ким фаол, биргаликда, берилган топшириққа масъулият билан қараган ҳолда ишлаши керак.

Ҳар ким зарур бўлган ҳолда ёрдам сўраши лозим.

Ҳар ким ундан ёрдам сўралганда албатта ёрдам бериши керак.

Ҳар ким гуруҳ иши натижасини баҳолашда иштирок этиши шарт.

Ҳар ким аниқ тушуниши керакки:

- бошқаларга ўргатиб ўзимиз ўрганамиз.

- кемага тушганнинг жони бир: ё бирга қутиламиз ёки бирга чўкамиз.

Топширикни бажариш кетма-кетлиги ва регламенти.

Индивидуал ўқиш—2 минут.

2. Муҳокама қилиш —3 минут.
3. Презентақия (такдимот) варағини тайёрлаш— 5 минут.
4. Презентақия (такдимот) қилиш —5 минут.
5. Гуруҳлар бошқа гуруҳларни презентациа (такдимот)лари вақтида уларни баҳолаш.
6. Баҳолаш натижаларини раҳбарга айтиш.

1-илова

Биринчи гуруҳ учун вазифа.

Саволлар	Тушунча ва шарҳ	Изоҳ
Милий қадриятлар болалар тарбиясида ажралмас қисми		
Оилада илк тарбиявий кўшиқ		
Болаларни Буюк симолар изидан йўналтиришда кўшиқларнинг аҳамияти		

Иккинчи гуруҳ учун вазифа.

Саволлар	Тушунча ва шарҳ	Изоҳ
Композитор ва фольклорнинг ўзаро боғлиқ томонлари нимада?		
Болалар фольклорларнинг турлари ва аҳамияти?		
Бастакорнинг вазифаси нималардан иборат?		

2-илова

Гуруҳни баҳолаш жадвали.

Гуруҳлар	Жавобларнинг аниқ, равшанлиги	Ахборотнинг ишончлилиги	Гуруҳ аъзосининг фаоллиги	Умумий баллар	Баҳо
1-гуруҳ					
2-гуруҳ					

**МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ
МАВЗУЛАРИ**

1. Бола ривожланишида музиканинг ўрни.
2. Болалар музикавийлиги структураси ва улар ривожланишининг ёш хусусиятлари.
3. Мактабгача ёшдаги болаларга музикавий таълим – тарбия бериш методлари ва усуллари.
- 4.Музикавий сенсор қобилият
- 5.Музика товушларининг турли-туманлиги:
- 6.Уларни ифодали муносабатлари турлилиги:
- 7.Музика ҳодисалари сифатини текшириш
- 8.Товушларнинг қарама – қарши ва ўхшашлиги ўртасидага муносабатлар алмашинувини фаҳмлашга ўргатиш.
- 9.Музикавий товушларни текшириш қобилиятини ўстириш.
- 10.Музикавий эшитиш; Ритм тушунчаси;
- 11.Маҳсулдор фаолиятнинг қобилияти;
- 12.Ижодий ижро этувчанлик қобилият.
- 13.Барча қобилиятлар эмоционал ва эшитиш компонентлари
- 14.Эмоционал эшитиш компонентлари
- 15.Музикавийлик қобилиятлар комплекси каби турли музикавий фаолият жараёнида
- 16.Кўшиқ куйлаш фаолиятида музикавий дунёқараш, музикавий дид шакллантириш
- 17.Музика саводи фаолиятида музикавий тафаккур, тасаввур ва музикавий дунёқараш шакллантириш
- 18.Музика тинглаш фаолиятида музикавий идрок, музикавий дунёқараш шакллантириш
- 19.Музика остида ритмик ҳаракат бажариш фаолияти
- 20.Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш фаолиятида музикавий дунёқараш, музикавий дид, музикавий тафаккур, музикавий идрок, музикавий ритм ҳисси ва музикавий хотирани шакллантириш
- 21.Музикавий қобилиятни ривожлантиришнинг шарт – шароитлари.
- 22.Машғулотни режалаштириш.
- 23.Музика машғулотларида тарбияланувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини режалаштириш, лойиҳалаштириш
- 24.Қобилият – кўникма, малака ва билим эмас, балки уларни ўзлаштириш динамикаси
25. Музика тинглашда расмлардан, бастакор ва композитор портретларидан, хилма-хил рангдаги шакллардан фойдаланиш
- 26.Овоз созлаш машқларида музикали зинача кўргазмали куруллардан, тарқатма расмлардан фойдаланиш;

27. Қўшиқ айтишда расмларга қараб қўшиқ номини топиш;
28. Мусиқавийликнинг ривожланиши туфайли болалар мусиқа образларини яратиш
29. Таълим мақсадига мос келадиган таълим жараёнининг натижалари қайси жараёнларга боғлиқ бўлади?
30. Таълим жараёнининг таълим мақсадига мос келишини таъминлаш учун нималарга эътиборни қаратиш зарур?
31. Мусиқа машғулотларида интеграллашган машғулотларни ташкил қилишда қайси жараёнларга амал қилиш зарур.
32. Интеграллашган машғулотларни ташкил қилишда қайси жараёнларга амал қилиш зарур.
33. Таълим мазмунини интеграллашнинг моҳияти ва мақсади ўз ичига қайси жараёнларни қамраб олади?
34. Интеграллашган таълим мазмунида ёш хусусиятларини ҳисобга олиш зарурми?
35. Педагогнинг профессионал компонентлик даражасига қандай талаблар қўйлади?
36. Кўргазмали методи;
37. Сўзлаб бериш методи;
38. Амалий фаолият методи.
39. Болаларга тавсия этилаётган мусиқа материалининг бадиийлигини ва унинг сифати ижросини таъминлаш;
40. Муайян болалар коллективининг ўзига хослигини, унинг умумий ва мусиқавий тараққиёт даражаси, уюшқоқлигини ҳисобга олиш;
41. Мактабгача ёшдаги болаларнинг мусиқани образли ва аниқ идрок эта олишини эътиборга олиш
42. Асар мазмунини ва мусиқавий ифода воситаларини болалар ҳиссиётини ва онгига етказа билиш;
43. Болаларни фаоллаштириш, уларнинг эътиборини мусиқа садосига торта билиш;
44. Таълим бериш жараёнида болаларда мусиқавий образни идрок этиш қобилиятини тарбиялаш

The word "ГЛОССАРИЙ" is centered between two large, dark blue, L-shaped brackets that form a partial frame around the text.

ГЛОССАРИЙ

Машқ – талаб қилинган ҳатти–ҳаракатларни кўп марталаб қайтариш, уларни автоматик бажарилиш даражасига етказилишдан иборат амалий тарбия методи; бирон ҳатти–ҳаракатнинг (ақлий ёки амалий) яхши ўзлаштириб олиш мақсадида режа асосида ташкиллаштирилган қайта бажарилиши. У ёки бу кўникмаларни эгаллаш асосида машқ ётади. Турлари: *даврий машқлар* (муаян ҳатти–ҳаракатларнинг изчил кетма–кетликда узлуксиз қайтариш); *даврий бўлмаган машқлар* (такрорланмайдиган ҳатти–ҳаракатлар қаторини бажариш).

Муסיқа–турли-туман товушлар билан образ яратиб берувчи, ғоявий эмоционал мазмунга эга бўлган санъатнинг тури.

Муסיқа эстетикаси-мусиқа санъатининг моҳияти, бадий шакллари ва услубларни ўрганадиган фан.

Муסיқа тарихи- мусиқа санъатининг пайдо бўлишидан ҳозирги замон қадар таракқиёти.

Муסיқа асбоблари– мусиқани жро этишга, баландлиги бўйича ритмик ташкил этилган ва муаян ҳолатларда маҳкамланган товушларни тиклашга мўлжалланган. Қадим замонлардаёқ пайдо бўлган (муғузлар , энг содда найлар ва бир томонлама дўмбиралар палеолит ва неолит даврларидан маълум). Мусиқа асбоблари шартли равишда халқ мусиқа асбоблари ва профессионал мусиқа асбобларига (улар одатда халқ асбобларини такоминлаштириш йўли билан яратилган бўлади) бўлинади. Профессионал мусиқа асбоблари: одатда симфоник (опера) ва эстрада оркесторлари таркибига кирган асбоблар, шу жумладан орган, фортепиано каби торли клавишали асбоблар. Турли: пуфлаб чалинадиган мусиқа асбоблари, торли мусиқа асбоблари, уриб чалинадиган мусиқа асбоблари.

Муסיқа зали- мусиқа машғулотларини ўтқизиш ва бўш вақтни мазмунли ташкил этиш учун мўлжалланган катта хона. Мусиқа зали таркибида одатда фортепиано, мусиқа маркази, магнитофон ва аудиоёзувлар, проигрователь пластинкалари билан, расмлар ва иллюстрациялар, болалар мусиқа асбоблари тўплами, мусиқали ўйинчоқлар, театр пардаси, театр кўғирчоқлари, театрга тегишли нарсалар ва костюмлар бўлади. Эшитишда камчилиги бўлган болалар учун мўлжалланган махсус мактабгача таълим муассасасидаги мусиқа зали юқоридагилардан ташқари яна товушни кучайтириб берувчи аппаратура учун индукция илгаги билан таъминланган бўлиши керак.

Муסיқа зинапояси- мусиқали товуш қаторларига эга бўлган саккиз пиллапояли зинапоя, ёғоч ёки пластмасса асосдан ва металл пластиналар маҳкамланган олинадиган зиначилардан иборат. Металл пластиналарга

болғача билан урилганда, маълум баландликдаги товуш хосил бўлади. МТМда ўтказиладиган дидактик музыка ўйинларида қўлланади.

Музыка машғулоти- музикаий нутқ ва музика тилининг ўзига хос хусусиятларига бағишланган машғулотлар тури. Мавзулари: «Қаттиқ-секин», «Баланд-паст», «Музиканинг учта жанри», «Музика нима ҳақда ҳикоя қилади?» ва ҳ.к.

Музыка раҳбари- МТМ жамоаси таркибига кирадиган педагогик ходим, музика фаолиятининг ташкил этишнинг турли шакллари ва кўринишларидан фойдаланиб, тарбияланувчиларнинг музикага бўлган иқтидорларини ривожлантириш, эстетик таъбини шакллантириш ишлари билан шуғулланади. Музыка раҳбари битта ёки бир нечта музика асбобларини чалишни билиши, амалга ошириладиган педагогик фаолият йўналишларини тарбияланувчиларнинг индивидуал ва ёш хусусиятларини, уларнинг ижодий қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда белгилаши лозим.

Музыка ритмини сезиш- музикадан чуқур таъсирланиш ва бунинг натижасида музиканинг ритмик ифодалигини ҳис этиш қобилияти.

Музыка тарбияси- эстетик тарбия соҳаларидан бири; МТМ ва мактабларда амалга оширилади. Болада ижодкорлик қобилиятини шакллантириш мақсадида унинг музика маданиятини тарбиялаш ва музикавий майлларини ривожлантиришга қаратилган махсус ташкил этилган педагогик жараён. Музыка тарбиясининг вазифалари: болага музикани севиш ва тушунишни ўргатиш, унинг музикани эшитиш қобилиятини ва музикага ҳавасини ривожлантириш, унга энг содда ижрочилик кўникмаларини сингдириш (куйлаш, ҳиргойи қилиш).

Музыка терапияси- психотерапевтик методлардан бири, музиканинг ўзига хос хусусиятларидан даволаш воситаси сифатида фойдаланишга асосланган Музикашуносларнинг музика назарияси, музика тарихи, музика эстетикаси, музика танқиди, музика фолклоршунослиги каби соҳаларининг ютуқларига таянади.

Музыка товуши- музика бирлиги, у ўзининг маълум баландлиги, қаттиқлиги, давомийлиги ва тембри билан ажралиб туради.

Музыка фаолияти- музика воситасида ривожлантириш жараёнида музика фаолиятининг барча турларини қўллаш. Болалар музика фаолияти турлари: музикани, унинг ҳаракати, ўзига хос оҳанглари, образлилиги ва бетакрор музика санътини «кузатиш», яъний идрок этиш; музикани тинглаш, фаол музика амалиёти (қўшиқ айтиш, музика асбобларини чалишдан фойдаланган ҳолда); музикани яратиш, яъний музикани тинглаш ва ижро этишдан билан боғлиқ бўлган болалар ижодиёти. МТМда музика фаолиятини ташкил этиш турлари: фронтал музика машғулоти

(комплекс, мавзу бўйича, етакчи (доминант), анъанавий); гурухий индивидуал муסיқа машғулотлари (ижодий, муסיқани эштиш иқтидори ва овозни ривожлантириш, рақс ҳаракатлари ни ўзлаштириш, болаларга муסיқа асбобларини чалишни ўргатиш); муסיқа залидан ташқарида ташкил этилган муסיқа муҳити (мустақил муסיқа фаолияти, муסיқа садолари остида уйғониш, муסיқали хордиқ, эрталабки бадантарбия, физкультура машғулотлари); байрам ва кўнгилхушликлар (мавсумий, мавзувий, фольклор, ўйинга асосланган).

Муסיқа шакли- 1)муסיқа асаарида муаян ғоявий- бадий мазмунни ўзида мужассамлаштирган ифода воситалари мажмуи. 2)Муסיқа асрининг тузилиши. Ҳар бир асарда муסיқа шакли ўзига хос, индивидуалхарактерига эга, бироқ унинг турли кўламдаги нисбатан турғун мавжуд- давр, оддий ва муракаб икки қисимли шакли, уч қисимли шакли, вариациялар шакли, рондо, соната шакли ва ҳ.к.. Муסיқа шаклининг мазмун ва тузилиши жиҳатидан энг кичик шакли бу оҳангдир, битта ва ундан ортиқ оҳанглар муסיқавий бирикмани ҳосил қилади, бирикмалардан жумлалар ҳосил бўлади, иккита жумла кўп ҳолларда дарни(у одатда 8 ёки 12 тактдан иборат бўлади)ташкил қилади. Давр шаклида одатда муסיқа асарининг мавзуси баён этилади. Шундай қилиб, муסיқа шаклининг таркибий қисимлари ўзаро чамбарчас боғлиқ.

Муסיқага бўлган қобилиятни ривожлантириш- боланинг табиий қобилиятига таянган ҳолда. Унда муסיқа маданиятининг асосларини, ижодий фаолликни шакллантириш орқали қобилиятини ривожлантириш жараёни.

Муסיқагалаёқатлилиқ- айнан муסיқа фаолияти билан шуғулланиш учун талаб қилинадиган индивидуал-психологик хусусиятлар мажмуи.Муסיқага лаёқатлилиқнинг бош белгиси- муסיқани хис қилиш,ундан таъсирланиш, муסיқага дилини оча билиш, муסיқа оҳангини нозик ва чуқур идрок этиш.

Муסיқани эштиш қобилияти- муסיқа товушларнинг айрим сифатларини идрок этиш ва улар ўртасидаги функционал алоқаларни сезиш қобилияти. Муסיқани эштиш қобилияти баланд ва паст товушларни идрок этиш, муסיқа оҳангинитўғри эслаб қолиш ва қайтариш каби хусусиятларда намоён бўлади.Муסיқанинг эштиш қобилияти муסיқадаги қобилиятнинг таркибий қисмидир.

Мустаҳкамлаш- эса қолдирилган муаян материални турли усуллар билан онгимизда янада мустаҳкамлашгақаратилган хотира жараёни.

Динамика –товушларнинг қаттиқ-секин ижро қилиниши.

Оҳангдошлиқ-бир неча товушларнинг бир йўлга солиб куйланиши.

Чолғучи-муסיқачи, созандачолғуасбоблардаижро этувчи.

Тафаккур – киши онгининг билиш объектлари ҳисобланмиш нарса ва ходисалар ўртасида мураккаб, ҳар томонлама алоқаларнинг бўлишини тахминловчи умумлашган ва мавҳумлашган акс эттириш шаклидир.

Сенсор (*билиш*) – ҳиссий жиҳатдан билишдир.

Ўспиринлик даври – ёш даври бўлиб, йигитларда 17-21 ёш, қизларда эса 16-20 ёшларга тўғри келади.

Адоптация- (*optatio- хохиш, танлов*), киши томонидан профессионал тараққиётнинг босқичи танланиши.

Идрок - предмет ва ҳодисаларнинг сезги органларига бевосита таҳсир этиши жараёнидир.

Идрок константлиги– олам биз томонимиздан нисбатан доимий, ўзгармас сифатида идрок этилади.

Мустаҳкамлаш- эса қолдирилган муаян материални турли усуллар билан онгимизда янада мустаҳкамлашгақаратилган хотира жараёни.

Динамика –товушларнингқаттиқ-секинижроқилиниши.

Оҳангдошлик-бирнечатовушларнингбирўлгасолибқуйланиши.

Чолғучи-муסיқачи.созандачолғуасбоблардаижро этувчи.

Аккорд(ит. Accordo, фр. Accord - бирдамлик)– турли баландликдаги уч ва ундан ортиқ товушларнинг қўшилиб, яхлит ҳолда янграши. Аккорд одатда терқия интервали бўйича тақсимланадиган товушлардан ҳосил бўлади. Тўрт товушли аккорд – септаккорд, беш товушли аккорд – нонаккорд, олти товушли аккорд – ундекимаккорд дейилади.

Ансамбль (фр. Ensemble - биргаликда)- 1. Вокал ёки чолғу муסיқа асарининг бир неча ижрочи томонидан ижро этилиши. 2. Бир тўда санъаткорларнинг бир бутун бадиий жамоа ҳолда чиқиши. 3. У қадар катта бўлмаган хонанда ёки созандалар жамоаси учун яратилган муסיқа асари. Ижрочилар сонига қараб бу ансамбллар турлича аталади. Икки ижрочи – дуэт, уч ижрочи – трио ёки терқет, тўрт ижрочи – квинтет, беш ижрочи – квинтет, олти ижрочи – секстет, етти ижрочи – септет, саккиз ижрочи – октет ва ҳ.к. Баъзан ансамбль сўзини оркестр ёки хор жамоасининг кичрайтирилган турига ҳам айтилади.

Аппликатура (нем. Applicatur - қўймоқ, босмоқ) – муסיқа чолғу асбобларини ижро қилганда бармоқларни тўғри қўйиш ва алмаштириш тартиби. Бу тартибнинг ноталарда кырсатилиши ҳам аппликатура дейилади. Аппликатура араб рақамлари билан ноталарнинг ости ёки устига қўйилади.

Диапазон (юн. Diarason – барча (торлар) орқали)– хонанданинг овози, чолғу асбобининг товуш ҳажми. Муסיқий матодаги энг пастки ва энг юқориги товуш оралиғи.

Диатоника(юн. Diatonikos – бир тондан иккинчи тонга ўтиш) – ладнинг асосий босқичлари изчиллигидан вужудга келадиган муסיқий товушлар тизими. Табиий мадор, минор ва ўрта аср ладлари учун асос бўлган асосий етти поғонадаги тон ва ярим тонлар диатоникага киради.

Диатоник гамма – ладдаги асосий товушларнинг бирин-кетин изчиллиги. Тўлиқ диатоник гаммада еттита товуш бўлади.

Динамика (юн. Dinamikos - кучли) – муסיқий товушларнинг қаттиқ-секин ижро қилиниши. Динамика товушни турлича ифодалаш, яъни бир йўла қаттиқ ёки секин, аста-секин кучайтириш ёки секинлаштириш, айрим товушларни алоҳида таъкидлаб эшиттириш в.б. билдиради. Динамиканинг асосий турлари: forte - қаттиқ, кучли; piano – секин; crescendo – товушни аста-секин кучайтириш; diminuendo – товушни аста-секин пасайтириш.

Интервал (лот. Intervallum – оралиқ, масофа) – икки муסיқий товуш ўртасидаги оралиқ. Бунда товушлар бир вақтда янграса гармоник интервал, бирин-кетин янграса – мелодик интервал деб аталади. Асосий интерваллар – прима, секунда, терқия, кварта, квинта, секста, септима, октава.

Лад– турғун ва нотурғун муסיқий товуш поғоналарининг ўзаро боғлиқлигига асосланган товушлар тизими. Замонавий мусиқада етти поғонали мажор ва минор ладлари асосий ладлар ҳисобланади.

Оркестр (юн. Orchestra - қадимги юнон театри сахнаси олдидаги майдонча) - турли чолғу асбобларда чалиб, ижрочиларнинг ушбу гуруҳи учун ёзилган мусиқа асарини биргаликда ижро этувчи созандаларнинг катта жамоаси. Чолғу асбобларининг таркибига кўра оркестрларнинг турлари: симфоник – тўлиқ таркибдан иборат, торли – камонли чолғулар, дамли - ёғоч ва мис дамли чолғулар, шовқинли - урма-зарбли чолғулар, ёки эстрада-симфоник – юқорида санаб ўтилган чолғуларга электр-чолғулар, яъни гитаралар, синтезаторлар кабиларнинг қўшилиши асносида .

Партитура (ит. partitura – бўлинган, тақсимланган) – ансамбль, хор, оркестр учун ёзилган кўп овозли муסיқий асарнинг нота ёзуви. Унда барча овозларнинг партиялари жамланган. Партитурада партияларнинг тақсимланиб келиши юқоридан қуйи томон турдош чолғу асбоблар бўйича келади. Ўз навбатида, бир турдаги чолғуларнинг энг юқори регистрга мансуби юқорида, қолганлари регистри бўйича пастки сатрларда ёзилади.

Партия (мусиқада)– 1. Ансамбль қатнашчиларидан бирининг нота ёзуви. 2. Соната шаклининг экспозициясида асосий мавзулар бош партия, ёрдамчи партия, яқунловчи партия сифатида келади.

Регистр(лот. Registrum – рўйхат, ёзиб, қўйиш) – мусиқий матонинг ошанггини юқори, ўрта ва пастки қисмларга мансублиги бўйича ажратиш.

Реконструкция (лот. Re – «янгилашиш» маъносини билдирувчи сўз ясовчи қўшимча, ва constructio - тузилма) - қадимий мусиқий чолғуларни қайта тиклаш. Ушбу атама замонавий мусиқий чолғушуносликда халқ чолғу асбобларини тиклаш ва оркестрга мансуб турлари (пикколо, альт, бас ва б.)ни яратиш маъносида қўлланилади.

Соз– 1. Товушларнинг баландлик ҳолати ва муносабати. Чолғу асбобларидаги соз уларнинг товуш қатори тузилиши ва баланд-пастлигини аниқлайди. Оркестр ва ансамбллар сози шу жамоадаги чолғу асбобларнинг бир-бирига бўлган баландлик муносабатларига кўра созланади. 2. Торли чолғу асбоб.

Тембр (фр. tembre - қўнғироқ, ажратиш белгиси) – товуш туси, ҳар бир мусиқий чолғу ёки хонанда овозининг ўзига хос товуш характери. Чолғу асбобининг тузилиши ва шаклига кўра унинг тембри турлича бўлади.

Темперақия (лот. Temperatio – тўғри муносабатда, бир ўлчамда) – мусиқий поғоналар оралиғидаги интерваллар муносабатининг тенглиги. Октава оралиғининг тенг 12 ярим тонга бўлиниши бир текис температурация бўлади.

Товуш қатор – чолғу асбобида чалиниши ёки киши овозида айтилиши мумкин бўлган товушқатор. У юқори кўтарилаётган ёки қуйи тушаётган қатор товушлар тизмасида тузилади.

Транспозиция (лот. Transponere – жойини ўзгартмоқ) – товушларни бошқа баландликка кўчириш. Транспозиция турли шароитда қилинади: ёзилган мусиқа асари хонанда овозига ноқулай бўлса; бир чолғу асбобдан иккинчисига кўчириш зарурати бўлса; ёзилган ноталар ўқиш учун ноқулай бўлса. Мазкур ҳолларда мусиқа асарини бир тоналликдан иккинчи тоналликка транспозиция қилинади; бунда унинг характери, ритми ва бошқа унсурлари ўзгармайди.

Транспозицияланувчи чолғулар – куй ижро этилганида нота ёзувида ёзилганига кўра паст ёки баланд товуш билан янграйдиган чолғулар. Масалан, қашқар рубоби, афғон рубоби янграшига нисбатан бир октава юқори ёзилади. Най пикколо эса янграшига нисбатан бир октава паст ёзилади.

Унисон (ит. unisono – бир хил садо) – бир хил баландликдаги икки (ёки бир неча) товушнинг бир вақтда янграши.

Хроматизм (юн. Chroma -ранг) – диатоник ладдаги поғоналарнинг ярим тондан ўзгариши. Улар альтерация белгилари – диез ёки бемоль билан

кўрсатилади. Хроматик ярим тон бир поғонадаги икки турли товушдан тузилади. Масалан, «до» ва «до-диез».

Хроматик гамма – куйнинг ярим тонлар бўйича баланд-пастга изчил харакати. Тўлиқ хроматик гамма 12 товуш (ярим тон)дан иборат. Гаммадаги хроматик ва диатоник ярим тонларни тартибли алмашилиб келиши лад тузилиши (мажор ва минор) ва ҳаракат йўналиши (юқориланиши ёки пасайиши)га боғлиқ. Хроматик гамма диатоник гаммадаги бутун тон поғоналарини кўтариш ёки пасайтириш йўли билан тўлдирилади.

Ad libitum – хохишга кўра, исталганча

A2, A3 – иккала, уччала (чолғу)

Archi – торли чолғулар гуруҳининг белгиланиши

Arco – камон

Arpa – арфа

Attacca – кейинги асарни танаффуссиз чалиш

Bachetta – таёқча (зарбли чолғуларда чалиш учун)

Bassklarinette (немисча) – бас-кларнет

Basso, bassi – бас, баслар; контрабас

Batterie (французча) – зарбли чолғулар гуруҳининг белгиланиши

Becken (немисча) – тарелкалар

Bratsche (немисча) – альт

Campana – қўнғироқ

Campanelli – қўнғироқчалар

Cassa – катта барабан

Castagnetti – кастанъетталар

Celesta – челеста

Cello – виолончель

Cembalo – клавесин

Chitarra – гитара

Corno inglese – инглиз сурнайи

Clarinetto – кларнет

Clavicembalo – клавесин

Cloche (французча) – қўнғироқ

Col – билан

Col legno – камоннинг тахта томони билан чалиш

Con – билан

Con sordini – сурдина билан

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Созандалик	Маълум бир созни (рубоб, танбур, дойра, най ва х.к) мукаммал эгаллаган, ҳам жўрнавоз, солист ва жамоавий ижроларда қатнашиб, мумтоз санъатни тарғиботчисидир.	This is player of Uzbek national instruments like rubob, tanbur, doyra, nay and ets. He can play with solists, he solo player and play with other instruments.
Анъанавий ижрочилик	Миллий муסיқаларимизни асосини ўрганувчи соҳа	Traditional performing arts learning basic of nationale music of Uzbekistan.
Воҳага мансуб жанрлар	Катта ашула Фарғона-Тошкент воҳаси, Мавригий ва Бухорча Самарқанд-Бухоро воҳаси, Суворийлар Хоразм воҳаси. Бундан ташқари дostonчилик, жировчилик, ҳалфачилик, яллачилик, лапарчилик ва бошқалар.	Janrs from Fergana-Tashkent Katta ashula (Big song), from Samarkand and Bukhara Mavrigi and Bukhorcha, from Khorezm Suvoriy and also janrs like doston (play epos), jirov (play epos an another stile), khalfa (womans epos players), yalla (melodies for the dans), lapar (sing a song in competition) and ets.
Уч воҳа мумтоз мусиқа и	Булар Хоразм мумтоз мусиқалари, Шашмумтоз мусиқа ва Фарғона-Тошкент мумтоз мусиқайўллари дир.	That is Khorezm's makom, Shashmakom and Fergana-Tashken's makom ways.
Устоз-шогирд тизими	Устоз шогирд тизими анъанавий ижрочилик соҳасида энг сермахсул дарс бериш услуби.	From teacher to student systems effect way for learning traditionale performing arts.
Мукаммал ижро	Барча жиҳатлари тўлиқ, чиройли, беҳато ижро мукаммал ҳисобланади.	All parameters is full and beutefull plays is the original perform.
Номукаммал ижро	Камчиликлари мавжуд бўлган ижро номукаммал ижро дейилади.	Perfom with the mistakes we call unoriginal perform.
Ижрочилик мактаблари	Маълум бир устоз ижрочи томонидан яратилган ижро мактаби дейилади. Ҳозирги кунда бундай мактабларнинг жуда кўп намуналари мавжуд.	Performing schools belded from one of masters. Now in our contry many of performing schools

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Mishael Pilhofer and Holly Day “Music Theory for dummies” Indiana USA 2007. Wiley Publishing Inc.
2. Cat’rine Sadolin. Complete vocal technique. 2012. www.Completevocalinstitute.com
3. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003. – 172 б.
4. Толипов. Ў.Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари – Т.: 2006. – 163 б.
5. Уразова. М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Бўлажак ўқитувчининг лойиҳалаш фаолияти. // Методик қўлланма. – Т.: ТДПУ Ризографи, 2014 йил. 6,5 б.т.
6. American popular music. Larri Star & Christop’er Waterman. Oxford Universite Press. Inc. 2007.
7. Қахҳаров Н.В. Вокал асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент. Иқтисод-молия. 2008. 314 б.
8. Мирзаева Н.А. Хонандалик услубиёти асослари. Маҳрузалар матни. Тошкент. 2008. 48 б.
9. Кадыров Р. Музыкальная педагогика.- Ташкент: ЎзДК, 2013.
10. Rejаметова N.O’zbek xalq cholg’u asboblarini chalishni o’rgatish metodikasi.- Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.
11. Мурадова З. Детская песня в творчестве композиторов Узбекистана. -Ташкент: Vaktriapress, 2015.
12. Ишмухамедов Р., М.Юлдашев “Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.-Т.: “Нихол”, 2013й. 269 бет.
13. Сергеев И.С.. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие.-СПб.: Питер.-316 стр.-(Серия «Учебное пособие»). 2004.
14. «Таълим самарадорлигини ошириш йўллари» мавзусидаги семинар-тренинг материаллари. Тошкент, 2002 й.
15. Намозова Д.Т., Носиров Д.Т. “Мактабгача таълим муассасаларида мусиқий таълим методикаси” Қўқон: 2006 й.
16. Гогоберидзе А.Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: А. Г. Гогоберидзе, В.А.Деркунская. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 320 с
17. Шарипова Г.«Мактабгача таълим муассасаларида мусиқа ўқитиш методикаси». «Чўлпон» Т.: 2007.

18. Зимина А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста.- М., 2000

19.РадыноваО. Настроения, чувства в музыке. М;2009

20 Зацепина М.Б. “Музыкальное воспитание в детском саду.” Москва.: “Мозайка – Синтез”, 2008.

21.Панжиев Қ. Б., Уалиева Г.И., Режаметова Н.И.,МТМ мусика рахбарлар учун Мажмуа -Т.-2017

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги: www.uzedu.uz.

2. Халқ таълими соҳасида ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш маркази:www.multimedia.uz

3. Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази: www.giu.uz

4. Ижтимоий ахборот таълим портали: www.ziyonet.uz.

5. Мактабгача таълим вазирлиги: www.mtv.uz.

6. Республика болалар кутубхонаси: www.kitob.uz.

7.«Мактабгача таълим» журнали: www.jlmt.uz.